

Odgojno - obrazovni rad s odraslim osobama u penalnim ustanovama

Kranjčević, Vlatka

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:702806>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij filozofije i pedagogije

Vlatka Kranjčević

**ODGOJNO-OBRAZOVNI RAD S ODRASLIM OSOBAMA U
PENALNIM USTANOVAMA**

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Stanislava Irović, red. prof.

Komentorica: dr. sc. Renata Jukić

Osijek, 2014.

SADRŽAJ

SADRŽAJ.....	2
SAŽETAK	4
SUMMARY.....	5
I. UVOD.....	6
II. TEORIJSKA OBRADA TEMATIKE.....	8
2.1.NUŽNOST CJELOŽIVOTNOG UČENJA U DANAŠNJEM DRUŠTVU.....	8
2.1.1.Andragogija kao znanstvena disciplina.....	10
2.1.2. Ciljevi i načela obrazovanja odraslih.....	12
2.1.3.Zakon o obrazovanju odraslih.....	15
2.1.4.Odgojni rad s odraslim osobama.....	16
2.2.INSTITUCIJA ZATVORA.....	18
2.3.OBILJEŽJA POPULACIJE ZATVORENIKA.....	20
2.3.1. Potrebe zatvorenika.....	21
2.3.2. Utjecaji okoline na izvršenje kaznenih djela.....	23
2.3.3. Posljedice boravka u zatvoru.....	24
2.4.VRSTE USTANOVA ZA IZVRŠENJE KAZNE I KAZNENI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE.....	26
2.4.1.Zatvorene, poluotvorene i otvorene ustanove.....	26
2.4.2.Specijalizirane penalne ustanove.....	29
2.4.3.Kazneni sustav Republike Hrvatske.....	30
2.5.TRETMANSKI RAD SA ZATVORENICIMA.....	31
2.5.1.Metode tretmanskog rada sa zatvorenicima.....	32
2.5.2.Osobitosti uloge pedagoga, andragoga i socijalnih pedagoga u tretmanu.....	37
2.5.3.Savjetovanišni rad.....	39
2.5.4.Uloga rada u rehabilitaciji zatvorenika.....	40
2.5.5.Prava zatvorenika.....	43
2.6. OBRAZOVANJE ZA VRIJEME KAZNE ZATVORA.....	44
2.6.1.Zakonske mogućnosti obrazovanja i osposobljavanja u kaznenim ustanovama.....	44
2.6.2.Pozitivni utjecaji zatvorskog obrazovanja i stvarne mogućnosti obrazovanja za vrijeme izdržavanja kazne.....	46
III. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA.....	47
3.1.Cilj i problemi istraživanja.....	47
3.2.Hipoteze istraživanja.....	49
3.3. Ispitanici.....	49
3.4. Instrument.....	50
3.5. Postupak i obrada podataka.....	50
IV. REZULTATI I INTERPRETACIJA.....	51

4.1. Rezultati na mjerama sociodemografskih obilježja ispitanika.....	51
4.2. Deskriptivna statistika odabranih dimenzija ispitivanih varijabli.....	52
4.2.1. Stavovi ispitanika o zatvorskom tretmanu.....	52
4.2.2. Stavovi ispitanika o osobinama djelatnika bitnima za uspješnu suradnju.....	55
4.2.3. Stavovi ispitanika o obrazovnim potrebama zatvorenika.....	58
4.2.4. Stavovi ispitanika o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove.....	62
4.2.5. Očekivanja od budućnosti ispitanika.....	66
4.2.6. Stavovi ispitanika o slobodnom vremenu u kaznenoj ustanovi.....	69
V. RASPRAVA.....	72
VI. ZAKLJUČAK.....	77
VII. LITERATURA.....	79
VIII. PRILOZI.....	85

SAŽETAK

S društvenim promjenama kojima svakodnevno svjedočimo, povećavaju se potrebe za cjeloživotnim učenjem. Andragogija, kao znanost koja proučava odgoj i obrazovanje odraslih osoba, u suvremenom je svijetu u velikom zamahu, a potreba za andragoškim radom sve je više vidljiva. Učenje i odgoj odraslih osoba u velikoj je mjeri nedovoljno istraženo područje, na kojem najveći napredak tek slijedi. Posebice se to odnosi na sporno odgojno područje obzirom da mnogi negiraju samu mogućnost odgojnog djelovanja na odrasle osobe. Također, skupa s ostalim socijalnim promjenama suvremenog svijeta, u većini država raste i zatvorenička populacija, bitna podskupina socijalno isključene populacije. Kazna zatvora i kriminalna djela koja joj prethode nemaju utjecaj samo na individuu – osuđenika. Čitavo je društvo, posebno primarno socijalno okruženje zatvorenika, dotaknuto navedenim procesima. Odgojno-obrazovni rad predstavlja bitan dio rehabilitacije i resocijalizacije osuđenika, a odgojni i obrazovni programi, kojima rukovode djelatnici tretmanskog odjela kaznenih ustanova provode se s ciljem sprečavanja kriminalnog povrata i uspješnijeg uklapanja u društvo nakon izlaska iz kaznene ustanove. Istraživanjem se nastojalo ispitati stavove populacije zatvorenika prema odgojno-obrazovnim dijelovima zatvorskog tretmana, poželjnim osobinama djelatnika i vlastitoj budućnosti. Rezultati istraživanja pokazali su pozitivne stavove ispitanika prema zatvorskom tretmanu, visoko vrednovanje socijalnih kompetencija tretmanskih djelatnika, pozitivnu procjenu budućnosti ispitanika te sudjelovanje i pozitivnu orijentaciju prema aktivnostima slobodnog vremena unutar kaznene ustanove. Postoji pozitivna povezanost dobi ispitanika sa stavovima o vlastitoj budućnosti i obrazovnim potrebama zatvorenika. Povezanost dobi i stavova o zatvorskom tretmanu, osobinama djelatnika tretmana bitnim za uspješnu suradnju, obrazovanju i radu unutar kaznene ustanove te slobodnom vremenu unutar kaznene ustanove ne može se primijetiti. Istraživanje također upućuje na povezanost stupnja obrazovanja ispitanika i stavova ispitanika o obrazovnim potrebama zatvorenika na pojedinim razinama. Navedeno upućuje na nemogućnost generalizacije stavova i očekivanja pojedinih zatvorenika te potrebu za individualiziranim pristupom svakom pojedinom osuđeniku – što se i provodi u procesu izrade programa izdržavanja kazne unutar Centra za dijagnostiku. Rad bi trebao andragoškoj teoriji i penološko-andragoškoj praksi pomoći u definiranju čimbenika kvalitetnog penalnog tretmana koji bi ujedno predstavljali i putokaz ka unapređivanju cjelokupnog kaznenog sustava.

Ključne riječi: zatvorski tretman, socijalna isključenost, cjeloživotno učenje, resocijalizacija

SUMMARY

Along with the social changes that can be observed daily, lifelong learning needs are increasing. Andragogy, science exploring education of adult persons, is not invention of newest era. Great progress of andragogy is just happening. Also, needs of andragogical work are increasing. In a large degree, adult persons' learning and education is not enough explored area, where the greatest progress is yet to come. That specially refers to controversial area of upbringing, considering that many experts negate possibility of upbringing activities directed to adults. Along with social changes in most of world's countries prison population, a significant part of social excluded population, is growing. Imprisonment and crimes that precede it do not affect individual convict only. The whole society, especially primary social environment of convict, is affected by that process. Educational work is an important part of rehabilitation and resocialization of criminals. In order to prevent criminal recidivism and stimulate successful social after-prison comeback, education programs are being implemented, conducted by professionals in treatment departments. The aim of research was to examine prisoners' attitudes about parts of prison treatment, desirable characteristics of treatment professionals and their own future. Results of research show positive attitude of examinees about prison treatment, high valuation of desirable characteristics of treatment professionals, positive expectations of future and participation in free-time activities of penal institution.

The results reveal relationship between age of examinees and attitude about educational needs of prisoners and their own future. There is no relationship between age of examinees and following attitudes: about prison treatment, treatment professionals' characteristics, education and work in a penal institution and free time in penal institution. Results also reveal relationship between education level of examinees and attitude about educational needs of prisoners on some of the levels. The results given suggest impossibility to generalize attitudes and expectations of individual prisoners. The need of individualised approach to every single convict is recognized. Individualization is standard part of every imprisonment program, made in diagnostic center, part of Croatian penal system. Thesis intent to help andragogical theory and penal-andragogical praxis to define factors of quality penal treatment, that would also be marker to improvement of overall penal system.

Key words: prison treatment, social exclusion, lifelong learning, resocialization

I. UVOD

Cjeloživotno je obrazovanje jedan od imperativa koje svakom pojedincu kao uvjet opstanka nameće suvremeno društvo. Zakonitosti učenja odraslih osoba te njihove obrazovne potrebe razlikuju se od učenja i obrazovanja djece, te su predmet interesa andragoških djelatnika. Penološka andragogija kao znanost koja se bavi odgojem i obrazovanjem odraslih pojedinaca unutar penalnih ustanova jest osnovno područje kojim se bavi ovaj rad.

Skupa s ljudskom zajednicom mijenja se i način na koji se društvene skupine nose s nepoželjnim ponašanjem definiranim kao kriminal. Na određene načine, kažnjavanje zločina i neprimjerenih ponašanja događalo se oduvijek, ponekad jačim, ponekad slabijim intenzitetom. Kroz povijesni razvoj kaznenog sustava korištene su razne metode, od nekih iznenađujuće naprednih, do vrlo nasilnih i psihički štetnih, kao što je zabrana svake komunikacije među zatvorenicima. U hrvatskim kaznenim ustanovama postoje zasebni odjeli tretmana, koji se bave rehabilitacijom i resocijalizacijom osuđenika. Područjem odgojno-obrazovnog rada bave se andragozi, pedagozi, psiholozi i socijalni radnici. Zakon o izvršenju kazne zatvora propisuje mogućnosti rada i obrazovanja koje imaju zatvorenici za vrijeme odsluženja kazne zatvora.

Različiti tipovi kaznenih ustanova: zatvoreni, poluotvoreni, otvoreni te specijalizirane kaznene ustanove pružaju različite mogućnosti za rad i obrazovanje, ponekad čak i izvan zatvorske institucije. Uvijek sporno područje odgojnog rada s odraslim osobama posebice je zamjetno u osnovama tretmanskog rada kaznenih ustanova. Iako se ponekad mogućnost odgoja odraslih pojedinaca dovodi u pitanje, slučajevi uspješne promjene ponašanja i vrijednosti pojedinaca nakon izlaska s odsluženja kazne zatvora govore suprotno. Odgoj kao takav ne mora značiti oduzimanje autonomije odgajaniku, što je posebno važno kad se radi o radu s odraslim osobama.

Rad tematizira potrebu populacije zatvorenika za cjeloživotnim obrazovanjem, posebice naglašenu u suvremenom društvu, te obilježja i načela odgojno-obrazovnog rada s odraslim osobama. Provedenim istraživanjem ispitali smo stavove zatvorenika o kaznenom tretmanu, osobinama djelatnika tretmanskog odjela bitnima za uspješnu suradnju, radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove, obrazovnim potrebama zatvorenika, slobodnom vremenu unutar kaznene ustanove te očekivanjima od budućnosti.

Socijalna je isključenost, prema mnogim autorima, jedan od osnovnih razloga uključivanja pojedinaca u kriminalne aktivnosti, koje kao posljedicu u najvećem broju slučajeva opet donose isključenost, umjesto očekivanog uspjeha. Niska razina obrazovanja i male mogućnosti

zapošljavanja, izrazito su prisutni problemi u populaciji zatvorenika. U tom pogledu, obrazovanje je jedan od temeljnih alata pomoću kojih se može smanjiti isključenost pojedinca nakon izlaska iz penalne ustanove te povećale šanse na tržištu rada. Odgojno-obrazovni rad osnova je tretmana osuđenika u kaznenom sustavu, te preduvjet uspješnog funkcioniranja osobe po izlasku iz penalne ustanove. Otvorenost svakog pojedinog zatvorenika za suradnju s djelatnicima tretmanskog odjela i spremnost na daljnje obrazovanje i usavršavanje, bitan su čimbenik uspjeha odgojno-obrazovnog rada.

Odgojno-obrazovni djelatnici unutar kaznenog sustava moraju biti orijentirani na ciljeve, sadržaje i metode rada koji će zatvorenicima obogatiti život u ustanovi, ali i nakon izlaska iz nje. Iako kazna zatvora ima i funkcije kažnjavanja prekršitelja i zaštite ostatka društva od pojedinca koji je moguća prijetnja, u odgojno-obrazovni rad nužno je uključiti optimizam i povjerenje u ljudske kvalitete svakog pojedinog korisnika tretmana.

II. TEORIJSKA OBRADA TEMATIKE

2.1. NUŽNOST CJELOŽIVOTNOG UČENJA U DANAŠNJEM DRUŠTVU

Cjeloživotno je učenje u suvremenom društvu nužna potreba, a ne luksuz poslovnih elita. Nove su generacije suočene s nestankom sigurnih radnih mjesta i shvaćanja prema kojem je učenje gotovo s krajem formalnog obrazovanja u mladosti. Douglas (prema Ritzer, 1997) tvrdi kako se suvremeni čovjek neprestano mijenja, nesiguran je, konfliktan i samo dijelom ima slobodan izbor što činiti i što postati. U suvremenom društvu, koje je isto tako promjenjivo, nesigurno i konfliktno, cjeloživotno je učenje imperativ opstanka. Sam termin *cjeloživotno učenje* prevladao je 1996. godine na sastanku 25 ministara obrazovanja zapadne i srednje Europe, Australije, Kanade, Japana, Meksika, Novog Zelanda i SAD-a održanom u Parizu, na kojem je zaključeno da se time ostvaruje paradigmatički preokret „*od obrazovanja k učenju*“ koji je nužan kao primarni cilj svjetske obrazovne reforme (Faure i sur., 1972).

Deklaracija o znanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (2002), cjeloživotno obrazovanje definira "kao konkretnu aktivnost učenja u cilju stjecanja novih i nadopune starih znanja i sposobnosti usmjerenih osobnom, društvenom i poslovnom napretku". Petričević (2012) navodi četiri osnovna cilja cjeloživotnog učenja: osobno zadovoljstvo i razvoj pojedinca, aktivno građanstvo, društvena uključenost i zapošljivost, dok UNESCO u svom izvješću o obrazovanju za 21. stoljeće tvrdi da pojedinac tijekom života mora „učiti znati“, „učiti činiti“, „učiti zajedno živjeti“ i „učiti biti“ (prema Delors, 1998).

Prema novoj filozofiji obrazovanja, cjeloživotno učenje postaje višedimenzionalni proces koji nije ograničen na stjecanje znanja i gdje se jača komplementarnost obrazovnih okružja (Hrvatić, 2007: 241). Znanje se usvaja formalnim, neformalnim i informalnim oblicima (Andrić i sur., 1985). Formalno se obrazovanje odvija kroz školski ili visokoškolski sustav, a na završetku se dobiva kvalifikacija: svjedodžba ili diploma. Neformalno obrazovanje provodi se u obliku tečaja ili škola na čijem se kraju dobiva potvrda koja se može upisati u radnu knjižicu, ali nema vrijednost državnog dokumenta. Informalni su oblici obrazovanja oni koji koje ne određuje program niti se na njegovom završetku dobiva potvrda. Najčešće se radi o znanju koje osoba usputno i dobrovoljno prikuplja kroz društveno i poslovno kretanje. U svrhu boljeg razumijevanja podjele oblika cjeloživotnog obrazovanja, potrebno je imati u vidu tijek životnog razvoja ljudi. Petričević (2012) navodi Evansovu podjelu na tri razvojne etape čovjeka:

1. Pripremna etapa traje od rođenja do navršene 15. godine života, a kod osoba koje nastavljaju s redovitim školovanjem produžuje se do kraja redovnog obrazovanja. Dok se osoba kao redoviti učenik ili student priprema za rad, priprema se i za život, dakle nema status odrasle osobe.
2. Etapa radne sposobnosti ili aktivnosti traje od navršene 15. godine života ili završetka redovnog obrazovanja do umirovljenja. Trajanje je navedene etape uglavnom oko 40 godina, a zadnjih desetak godina trebale bi biti u funkciji pripreme čovjeka za život i aktivnosti u mirovini.
3. Zadnja, umirovljenička etapa traje od umirovljenja do kraja čovjekova života.

Sposobnost učenja smatra se jednim od temeljnih preduvjeta za uspješno provođenje odgojno-obrazovnih procesa, kako u dječjoj, tako i u odrasloj dobi. Giesecke (1993: 42) učenje definira kao produktivnu i na promidžbu upućenu sposobnost čovjeka da gradi, odnosno mijenja predodžbe, navike, stavove, načine ponašanja i sposobnosti. UNESCO (2012) pak učenje definira kao stjecanje ili promjenu informacija, znanja, razumijevanja, stavova, vrijednosti, vještina, kompetencija, ili ponašanja kroz iskustvo, vježbu, studij ili pouku. Učenje odraslih osoba razlikuje se od učenja djece i mladih. Poznavanje osobitosti učenja odraslih, preduvjet je i temelj cjeloživotnog učenja te odgojno-obrazovnog rada s odraslim osobama.

2.1.1. Andragogija kao znanstvena disciplina

Andragogija (aner (grč.) – čovjek; agein – voditi, prema Senc, 1988) je znanost o odgoju i obrazovanju odraslih osoba, utemeljena na postignućima pedagogije, sociologije, psihologije odgoja i obrazovanja te ekonomije obrazovanja (Andrilović i sur., 1985). Pojam se prvi put spominje 1883. u tekstovima Alexandra Kappa, njemačkog urednika i učitelja (prema Matijević, 2011) koji andragogiju smatra teorijom učenja odraslih. Petričević (2012) ju definira kao znanost koja proučava odrasle osobe koje uče te okolnosti ostvarivanja procesa učenja odraslih. Za razliku od rada s djecom, rad na obrazovanju odraslih osoba počiva na drugim načelima i kreće se prema drukčijim ciljevima. Andragogija je više od prakse obrazovanja odraslih, ona je i znanost koja proučava mogućnosti, probleme, metode i tehnike sustavnog obrazovanja odraslih, a zasnovana je na filozofiji cjeloživotnog učenja. Andragogi su stručnjaci koji organiziraju odgoj i obrazovanje odraslih te istražuju procese intencionalnog i neintencionalnog obrazovanja odraslih (Matijević, 2011). Zapošljavaju se u narodnim ili otvorenim sveučilištima, službama za obrazovanje gospodarskih organizacija, kaznenopravnim ustanovama za odrasle osobe, vojnim učilištima te ostalim ustanovama za obrazovanje odraslih osoba. Kao andragoga u užem smislu, Matijević definira pojedinca koji je završio diplomski ili postdiplomski studij andragogije, a kao andragoga u širem smislu fakultetski obrazovanog pojedinca čija je osnovna djelatnost odgoj i obrazovanje odraslih. Ključna je uloga andragoga u realizaciji filozofije cjeloživotnog učenja, pružajući podršku odraslima u procesu stjecanja i razvoja znanja, vještina i stavova tijekom cijelog života.

Potrebe za obrazovanjem odraslih i andragoškim djelatnicima, iako više naglašene u suvremeno doba, nisu novost. Prema Klapan i Živčić (2011), još se za Ksenofontovo doba u Perziji provodio javni odgoj i obrazovanje zrelih ljudi i staraca. Za navedenu su djelatnost bili angažirani posebni učitelji. U Hrvatskoj se pak andragoška razmišljanja mogu pratiti od druge polovice 19. stoljeća, a prvo je pučko otvoreno učilište počelo s radom 1907.godine pod vodstvom Alberta Bazale (Klapan, Živčić). Središte obrazovanja odraslih osoba u Republici Hrvatskoj je Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, koja radi na kampanjama za poticanje cjeloživotnog učenja i obrazovanja, na sustavnom usavršavanju nastavnika angažiranih na području obrazovanja odraslih te poboljšanju njihovih andragoških kompetencija.

Fundamentalne su andragoške discipline opća andragogija, opća metodika andragogije, povijest andragogije i komparativna andragogija. Normativno-aplikativne discipline andragogije orijentirane su na uža područja te se njihova saznanja ne mogu poopćavati u onolikoj mjeri kao kod fundamentalnih disciplina. To su vojna, penološka, industrijska, socijalna andragogija te

specijalne metodike tih grana. Penološka se andragogija javlja kao specijalna grana andragogije. U svom se proučavanju i utvrđivanju pravilnosti i zakonitosti koristi općim saznanjima andragogije, uz nastojanja da se ta saznanja primjene na penološko područje odgojno-obrazovnog rada. Bavi se specifičnostima odgojno-obrazovnog procesa u uvjetima života i rada ljudi u kaznenim ustanovama. Svi elementi i saznanja do kojih penološka andragogija dolazi ne ulaze u fond opće znanosti o odgoju i obrazovanju odraslih, niti nužno vrijede na svim drugim andragoškim područjima. Penološka se andragogija, dakle, oslanja na opća saznanja andragogije i istovremeno rasvjetljuje i sagleda specifičnosti svog područja (prema Jovanić, Ilić, 2012).

2.1.2. Ciljevi i načela obrazovanja odraslih

UNESCO u Hamburškoj deklaraciji iz 1997. godine obrazovanje odraslih definira na sljedeći način: „Obrazovanje odraslih znači čitav niz trajnih procesa učenja, formalnih ili neformalnih, kod kojih ljudi koje društvo kojem pripadaju smatra odraslima razvijaju svoje sposobnosti, obogaćuju svoje znanje i usavršavaju svoju tehničku ili stručnu osposobljenost ili je usmjeruju u novom smjeru kako bi zadovoljili vlastite potrebe ili potrebe društva. Učenje u odrasloj osobi obuhvaća i formalnu i trajnu izobrazbu, neformalno učenje i čitav spektar neformalnog i slučajnog učenja, dostupnog u multikulturalnom društvu koje uči i u kojem se priznaju pristupi osnovani i na teoriji i na praksi" (UNESCO, 1997:1).

Prema Hamburškoj deklaraciji ciljevi obrazovanja odraslih su: "...razvijanje autonomije i osjećaja dužnosti ljudi i zajednica kako bi se ojačala sposobnost suočavanja s transformacijama koje se događaju u ekonomiji, kulturi i u društvu kao cjelini, poboljšala koegzistencija, tolerancija te obaviješteno i kreativno sudjelovanje građana u njihovim sredinama i preuzimanje kontrole nad sudbinom kako bi se mogli suprotstaviti izazovima koji stoje ispred njih. Od posebne je važnosti da se pristupi učenju odraslih osnivaju na vlastitom ljudskom nasljeđu, kulturi, vrijednostima i prijašnjim iskustvima i da različiti načini primjene tih pristupa omogućuju i ohrabruju svakog građanina da aktivno sudjeluje i da ima svoje pravo glasa (UNESCO, 1997:1).“

Petričević (2012: 127) kao temeljne ciljeve obrazovanja odraslih osoba navodi sljedeće: 1. Omogućavati svim muškarcima i ženama, naročito onima druge životne dobi, da pod jednakim uvjetima (financijske i druge potpore poslodavaca, državnog proračuna i drugih izvora), ovisno o sposobnostima i osobnim potrebama, te potrebama tržišta rada, stječu znanja i razvijaju vještine i navike koje će zaposlene činiti kompetentnima za zadržavanje zaposlenja, a nezaposlene činiti kompetentnima za zapošljavanje i samozapošljavanje.

2. Osposobiti ove pojedince za cjeloživotno učenje i samoučenje, timski rad i rješavanje problemskih situacija.

Ciljeve obrazovanja odraslih možemo promatrati kao humanističke, socijalne i ekonomske. U Republici Hrvatskoj istaknute su rubne skupine i pojedinci kao prioritetna populacija za cjeloživotno obrazovanje. To su: branitelji, povratnici, prognanici i izbjeglice, nepismene ili osobe bez završene osnovne škole mlađe od 35 godina, nekvalificirani nezaposleni mlađi od 40 godina spremni na prekvalifikaciju, nezaposleni mlađi od 40 godina koji su završili gimnaziju, a spremni su na prekvalifikaciju te zatvorenici (Petričević, 2012). Pastuović (1999) objašnjava potrebu za edukologijom (iako sam termin držimo upitnim i diskutabilnim), kao integrativnom

znanošću koja istražuje ne samo postizanje pojedinih ciljeva obrazovanja, nego i njihova međudjelovanja obzirom na posebne potrebe odraslih. Edukologija sjedinjuje znanja i postignuća pedagogije, sociologije, psihologije, ekonomike i antropologije koja se dotiču odgojno-obrazovne djelatnosti.

Petričević tako navodi sljedeća osnovna načela razvijanja obrazovanja odraslih:

1. načelo doživotnog učenja
2. načelo doživotnog obrazovanja odraslih kao dijela sustava cjeloživotnog učenja
3. načelo prioritetnog obrazovanja marginaliziranih pojedinaca i skupina
4. načelo suvremenog obrazovanja odraslih.

Prema Matijeviću (Andrilović i sur., 1985) načela obrazovanja odraslih osoba su:

1. Načelo dobrovoljnosti i prinude – za razliku od djece, odrasli se u obrazovne procese uključuju slobodno, a prinudno uključivanje ne daje željene rezultate.
2. Načelo zornosti i apstraktnosti – zornošću se osigurava usvajanje činjenica, apstraktnošću stvaranje generalizacija.
3. Načelo aktivnosti i razvoja – naglašava se nužnost prisutnosti u nastavi svih područja ljudske aktivnosti – intelektualnih, senzornih, praktičnih i izražajnih, a ne samo jednog područja.
4. Načelo sistematičnosti i postupnosti – sistematičnost je u obrazovanju imperativ te ju je nemoguće zaobići. Vrednovanje treba pokazati sistem generalizacija i činjenica kojim su ovladale osobe koje uče. Vođenje do stvaranja sistema iz psiholoških i didaktičkih razloga mora biti postupno.
5. Načelo primjerenosti i napora – obrazovni bi proces morao biti primjeren polaznicima, te je potrebno organizirati sadržaje, zadatke, metode i medije obrazovanja primjerene karakteristikama pojedinaca koji uče, te uvažavati njihove želje i potrebe za napredovanjem. Zadaci koji se postavljaju pred subjekte koji uče uvijek moraju zahtijevati određeni napor pri rješavanju, no ne toliki da bi ih naveo na potencijalno odustajanje od obrazovnog procesa.
6. Načelo individualizacije i socijalizacije – pri organizaciji nastave i učenja valja uzeti u obzir osobna iskustva pojedinaca, njihove stilove usvajanja znanja, koristiti medije koji odgovaraju navedenom stilu učenja pojedinca. Maksimalna prilagodba odgojno-obrazovnog procesa odrasloj individui moguća je uz uvjet provedbe primjerenih inicijalnih ispitivanja. Također, učenje se odvija u svrhu što boljeg društvenog funkcioniranja u obrazovnoj grupi i široj zajednici.

7. Načelo historičnosti i suvremenosti – u procesu obrazovanja za blisku budućnost potrebno je u svrhu pripreme upoznati prošlost i sadašnjost, no naglasak treba biti na budućnosti za koju se priprema, kroz sadržaje, zadatke i oblike rada. U tom kontekstu Pongrac (1990) naglašava pogrešnost isključivog pristupa "sada i ovdje". Ako se andragoški stručnjaci orijentiraju na trenutnu situaciju bez mogućnosti usporedbe i prihvaćajući bez mogućih alternativnih tješenja unaprijed zadane teze, lako mogu doći do pogrešnih zaključaka i odluka.

2.1.3. Zakon o obrazovanju odraslih

Zakon o obrazovanju odraslih (Narodne novine 17/07) definira obrazovanje odraslih kao dio jedinstvenog obrazovnog sustava Republike Hrvatske. Prema navedenom zakonu, svrha obrazovanja odraslih jest ostvarivanje prava na slobodan razvoj osobnosti, osposobljavanje za zapošljivost te osposobljavanje za aktivno građanstvo. Navodi se sedam načela na kojim se temelji obrazovanje odraslih. To su: načelo cjeloživotnog učenja, načelo racionalnog korištenja obrazovnih mogućnosti, teritorijalne blizine i dostupnosti obrazovanja svima pod jednakim uvjetima, u skladu s njihovim sposobnostima, načelo slobode i autonomije pri izboru načina, sadržaja oblika, sredstava i metoda, načelo uvažavanja različitosti i uključivanja, načelo stručne i moralne odgovornosti andragoških djelatnika, načelo jamstva kvalitete obrazovne ponude te načelo poštovanja osobnosti i dostojanstva svakog sudionika.

Zakon uz formalno, neformalno i informalno definira i samousmjereno učenje. To su aktivnosti kojima odrasla osoba uspostavlja kontrolu nad procesom učenja te odgovornost za rezultate učenja. Ustanove za obrazovanje odraslih su pučka otvorena učilišta, osnovne škole, srednje škole, visoka učilišta, škole stranih jezika, ustanove za smještaj i skrb osoba s posebnim potrebama te penološke i ostale ustanove. Definišu se i obrazovni programi kojima odrasli stječu znanja, vještine i sposobnosti u navedenim područjima. Programi trebaju biti prilagođeni dobi, prethodnom obrazovanju, znanju, vještinama i sposobnostima odraslih. Donose ih ustanove za obrazovanje odraslih, a njima se utvrđuju naziv, trajanje i oblici izvođenja programa, kadrovski, didaktički, prostorni i drugi uvjeti za izvođenje programa, način evaluacije i postignuća učenja. Načini provođenja programa koje zakon definira su: redovita, konzultativno-instruktivna, dopisno-konzultativna, otvorena, nastava na daljinu, telenastava, multimedijски te drugi načini. Programe provode andragoški djelatnici: učitelji, nastavnici, profesori, stručni suradnici, predavači, treneri, voditelji. Znanja, vještine i sposobnosti odrasli mogu dokazati polaganjem ispita koje provodi ustanova za obrazovanje odraslih koja provodi program – osim državne mature koju provodi Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.

2.1.4. Odgojni rad s odraslim osobama

Brezinka (prema Giesecke, 1993) odgoj definira kao socijalne radnje kojima ljudi pokušavaju psihičke predispozicije drugih trajno poboljšati psihičkim i sociokulturnim sredstvima, te sačuvati njihove vrijedne komponente. Odgojitelj normativno određuje odgojno djelovanje, a rezultat odgoja je trajan. Bernfeld (prema Giesecke) odgoj promatra kao ukupnost reakcija društva na činjenicu razvoja. Prema Gieseckeu, odgoj je planirani dio socijalizacije. Socijalizacija uključuje planirane i neplanirane utjecaje kojima se preuzimaju društveni obrasci i postaje članom zajednice. Prema suvremenoj multifaktorskoj teoriji odgoja, za razliku od ranijih faza odgojne znanosti (pedagoški pesimizam, pedagoški optimizam, teorija konvergencije), osoba se smatra sukreatorom svog odgoja, te utječe na samu sebe, uz okolinske i naslijeđene utjecaje. Pastuović (2010) postavlja pitanje je li moguć odgoj odraslih. Navodi se potreba za promjenom postojećih vrijednosti, stavova i navika – ukoliko su nefunkcionalne zbog promjena prirodnog i društvenog konteksta. Naglašava se i važnost vrijednosnih promjena za društvenu i radnu adaptaciju osoba. Prisutna je hipoteza kako odgoj odraslih u značajnoj mjeri nije moguć. Zagovornici ovog stava smatraju da je glavna zapreka odgoju odraslih već završen proces preuzimanja vrijednosti. Stavove i navike odraslih ljudi teško je ili nemoguće promijeniti. Pastuović odgoj i obrazovanje smatra vrstama učenja. Obrazovanjem se organizirano uče znanja i psihomotorne vještine s razvojem sposobnosti za učenje. Obrazovanje naziva kognitivnim, a odgoj afektivnim učenjem. Tako se uče vrijednosti, stavovi i navike. Više se koriste čuvstveni od kognitivnih procesa, a u motivativnim osobinama prevladavaju čuvstva. Odrasli su za razliku od djece stekli određeno iskustvo, te usvojili vrijednosti, stavove i navike. Odgojivost je odraslih, prema Pastuoviću, manja od dječje, kao što je i odgojivost ženskih osoba generalno veća od one muških osoba. Odgojivost se definira kao osobina koja se odlikuje u brzini i lakoći usvajanja novih vrijednosti, stavova i navika ili promjeni postojećih. Djeca ne posjeduju autonomiju koja odraslima donosi otpor prema nametanju vrijednosti i stavova.

Učenje oponašanjem jedno je od načina usvajanja vrijednosti, obrazaca ponašanja i navika. Ako pojedinac vidi da osobe s društveno štetnim i nepoželjnim sredstvima postizanja ciljeva bivaju nagrađene te ostvaruju ciljeve, prihvatit će te oblike ponašanja kao uobičajene. Ciljevi promatrača trebaju se podudarati s ciljevima osobe koja ih postiže (Pastuović, 2013). Odgojni se postupci teže procjenjuju kriterijima uspješnosti od obrazovnih, čak i kod djece. U testovima-skalama procjene, osoba može nuditi socijalno poželjne odgovore, a u testovima znanja točni se odgovori ne mogu simulirati. Prema Galić i sur. (2008), kod odraslih se često javlja potreba za stvaranjem povoljne samoprezentacije. Upitnici ličnosti očekuju samoprocjenu vlastitog

ponašanja i stavova ispitanika, a zbog navedene potrebe može se dogoditi da ne rezultiraju istinitim odgovorima.

Polić (1997) dovodi u pitanje značenje pojma "preodgoj". Preodgoj bi bio odgoj kojim se poništavaju učinci prethodnog. On postavlja pitanje zašto poništavati rezultate odgoja. Ako se radi o pravom odgoju, onda će se teško naći razlozi za poništavanje učinka. Ako razlozi postoje, može se razmatrati jesu li oni rezultat odgoja, manipulacije, nebrige ili slučajnih utjecaja. Ako se radi o manipulaciji ili nebrizi, tada se treba dogoditi izostali odgoj. Ako je prethodio odgoj, tada bi poništavanje rezultata prema Poliću bilo razgajanje – gubljenje odgojem stečenih svojstava. Nadalje se ističe kako bi preodgoj morao biti odgoj bolji od prethodnog. Opravdan je samo ako se njime otvaraju nove i veće mogućnosti odgajanja. Iz navedenog slijedi da se preodgojem ne poništavaju štetni učinci manipulacije, odgojne zapuštenosti ili nebrige, nego odgojni rezultati koji nisu najbolji. Polić naglašava besmislenost govora o odgoju tamo gdje ga nije bilo, a dodaje kako je preodgoj izuzetno potreban i moguć tamo gdje je odgoja bilo. Na području andragošskog rada sa zatvorenicima postavlja se pitanje potrebe i mogućnosti preodgoja kao ključno za promjenu vrijednosti koje pokreću djelovanje zatvoreničke populacije. Suštinska promjena vrijednosti zatvorenika teško je moguća ukoliko mogućnost preodgoja odraslih osoba, naravno, uz njihovu suradnju, izostane.

2.2.INSTITUCIJA ZATVORA

Michel Foucault u djelu Nadzor i kazna (1994) zatvor definira kao aparat za preobrazbu pojedinaca. S jedne je strane osnivanje zatvora pravno-ekonomski utemeljeno, a s druge tehničko-disciplinski. Foucault zatvor naziva najneposrednijim i najciviliziranijim oblikom među svim dosadašnjim kaznama, baš zahvaljujući tom dvostrukom utemeljenju. Foucault također kaže kako zatvor ne mora imati uvijek isti oblik – postoje pritvorenici ili osuđenici, štićenici popravnih domova ili zločinci. Zato zatvor, popravni dom ili glavna kaznionica moraju načelno odgovarati tim razlikama. Trebaju osiguravati kažnjavanje koje nije samo stupnjevano po svom intenzitetu, nego i raznovrsno po svojim ciljevima, koji nisu iscrpljeni u lišenju slobode.

Krajem 18.stoljeća dotad javna kažnjavanja postaju skrivena, brza i efikasna, sve se više ljudi zatočuje u zatvorske ustanove sa strogo određenim rasporedom rada, spavanja, obrazovanja i ostalih aktivnosti. Značajna je promjena premještanje središta kažnjavanja s tijela na dušu, što se postiže oduzimanjem prava, posebno onog na slobodu, a ne prisilnim trpljenjem fizičke boli. Cilj je tih mjera promjena prekršitelja. Važan faktor u suđenjima postaje motivacija zločina, a ne samo izvršeno djelo. Prema motivaciji zločina varirala je i vrsta kažnjavanja (Foucault, 1994).

Foucault (1994) dalje navodi kako se čitav niz stručnjaka uključuje u pokušaje pronalaženja odgovora na navedena pitanja: psiholozi i psihijatri, odgojitelji i zatvorsko osoblje, te kako nadzor nad kažnjavanjem postaje fragmentiran i prikriiven specijalističkim znanjem. Preuzima ideju panoptikuma, zatvora utemeljenog na ideji Jeremyja Benthama. Glavno je obilježje panoptikuma središnji toranj iz kojeg čuvari vide što se događa u svakoj pojedinoj ćeliji te tako mogu u potpunosti nadzirati aktivnosti zatvorenika. Koristi se i posebno osvjetljenje, zbog kojeg zatvorenici ne mogu znati kada ih se promatra. Tako su prisiljeni suzdržavati se od bilo kakvih aktivnosti i ponašati se disciplinirano. Foucault navodi disciplinu kao važno obilježje modernog društva te ističe kako je bitno da sama mogućnost nadzora potiče samodisciplinu.

Krstić (2003) navodi sljedeće principe – nepisana pravila zatvorskog sustava:

1. princip privilegiranja – jednima je nešto dopušteno, drugima nije;
2. princip nagrađivanja i kažnjavanja – često se ne podudara s načelom pravednosti;
3. princip vremenitosti - kod zatvorenika se odnosi na dužinu kazne, a kod osoblja na fizičku prisutnost na poslu;
4. princip teritorijalnosti- temelji se na moći i utjecaju, te tako dolazi do stvaranja marginaliziranih skupina;
5. princip neformalnog grupiranja – zatvorski se službenici ili zatvorenici udružuju u kolektivne skupine;

6. princip tajnosti – o zatvorskim se događanjima šuti;
7. princip ugroženosti – ovaj se princip odnosi na marginalizirane u odnosu na privilegirane;
8. princip etiketiranja - uspješno označavanje pojedinaca od strane ostalih pojedinaca, u zatvorima iznimno prisutno;
9. princip skrivanja iza autoriteta - ostvarivanje ciljeva pozivanjem na autoritet;
10. princip manipulacije utiskom - cilj je ostaviti dojam suprotan onome kakav zapravo jest.

Kazna zatvora različito se definira kroz različite znanstvene teorije (prema Kovčo, 2001). U apsolutnim teorijama kazna se doživljava kao odmazda za onoga tko kažnjava i ispaštanje za onoga tko je kažnjen. Kazna je sama sebi cilj, bez obzira na temelju koje se pravde temelji – božanske, moralne ili zakonske. Relativne teorije kaznu gledaju kao sredstvo koje će spriječiti ponovnu grešku, te su usmjerene na budućnost i prevenciju. U eklektičkim teorijama kazna može i mora imati više ciljeva, te se nalazi kompromis između prve dvije skupine teorija.

Straus i Fauchier (prema Delale i sur., 2012) kažnjavanje svrstavaju u korektivne odgojne postupke, koji se odnose na neprimjereno ponašanje sa svrhom ispravljanja neprimjerenog ponašanja. Postupci kažnjavanja mogu biti tjelesni i psihološki.

Cvitanović (prema Moslavac, 2011) kao funkciju kazne zatvora navodi sljedeće: podupiranje i oživotvorenje općih vrijednosti (pravednost, jednakost, sloboda itd.), jer se one smatraju uvjetom opstanka ljudske zajednice. Zakon o izvršenju kazne zatvora kao glavne ciljeve kazne jasno definira osposobljavanje zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonima i društvenim pravilima. Horvatić i Novoselec (prema Kovčo, 2001) navode sljedeća tri zadatka kaznenopravnih sankcija u Hrvatskoj: da svi građani poštuju pravni sustav, da nitko ne počini kazneno djelo, da počinitelj kaznenog djela ubuduće poštuje pravni sustav i da ne počini ponovno kazneno djelo.

Knežević kao definiciju kazne navodi sljedeće: "Kazna je kazneno-pravna sankcija koju izriče sud prema kazneno odgovornom počinitelju kaznenog djela, radi zaštite određene društvene vrijednosti u nekoj društvenoj zajednici, a koja se sastoji u oduzimanju ili ograničavanju pravnih dobara počinitelja kaznenog djela" (Knežević, 2008: 53). Buđanovac i Mikšaj-Todorović (2000) naglašavaju potrebu razvijanja rehabilitativnih stavova u općoj populaciji, s tvrdnjom kako takav pristup u politici kažnjavanja daje najbolje rezultate.

2.3. OBILJEŽJA POPULACIJE ZATVORENIKA

Zatvorenici su društvena skupina s mnogim osobitostima. Zećirević (2013: 58) ovako opisuje zatvoreničku populaciju: "u penalnim ustanovama se nalazi ponajviše mlađih osoba, najveći dio zatvoreničke zajednice je iz urbanih sredina, iz obitelji koje su u znatnoj mjeri opterećene psihosocijalnim problemima, dobar dio samih zatvorenika dolazi s lakšim ili težim zdravstvenim smetnjama, većina sa završenom srednjom školom a stanovit broj ih je bez radnih navika, u dobroj mjeri nesocijalizirani bez usvojenih moralnih normi, značajno su skloni rizicima s izraženom agresivnošću, u dobroj mjeri neoženjeni i bez djece, najveći dio živi s roditeljima s naglašenim poremećajem osobnosti i s vrlo naglašenom ovisnošću o alkoholu i drogama, s relativno kraćim kaznama, u znatnoj mjeri su nekritični, dobar dio je priveden na izdržavanje kazne, mnogi s ranijom osuđivanošću ili s novim kaznenim postupcima u tijeku i većina slobodno vrijeme uglavnom provodi stihijski."

U hrvatskom se kaznenom sustavu zatvorenici dijele u skupine: osobe na izdržavanju kazne zatvora izrečene u kaznenom postupku, osobe na izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora, osobe na izdržavanju mjere istražnog zatvora, osobe kojima je u prekršajnom postupku izrečena kazna zatvora, osobe kojima je u prekršajna novčana kazna zamijenjena zatvorom (supletorno kažnjeni), te osobe kojima je temeljem članka 135. Prekršajnog zakona određeno zadržavanje. Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2012. godinu sadrži ove podatke o zatvorenicima: najbrojniju skupinu zatvorenika čine zatvorenici s imovinskim kaznenim djelima. Druga po redu je skupina zatvorenika koji su počinili djela protiv vrijednosti međunarodnog prava. Više od pola zatvorenika ima završenu srednju školu, a žene su u prosjeku obrazovanije od muškaraca. Većinu zatvorske populacije čine muškarci srednje dobi. Samo je 29 osoba s invaliditetom, manje od 1%. Šućur i Žakman-Ban (2005) istražili su različitosti izdržavanja kazne muškaraca i žena. Zatvorenice su uglavnom izgradile bolju mrežu socijalnih veza, unutar kaznene ustanove i izvan. Zatvorenici su skloniji programima s radnog područja, dok zatvorenice više vrednuju korisnost obrazovnih programa.

U zatvorskim ustanovama širom svijeta povećava se broj ovisnika. Bitno je naglasiti sljedeće, istaknuto i u Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2012. godinu: ovisnost je izravno povezana s činjenjem kaznenih djela, kontinuirano je visok udio ovisnika u populaciji zatvorskih ustanova, recidivizam je češći kod ovisnika, ovisnici o drogama su skloniji rizičnim oblicima ponašanja (npr. samoozljeđivanje, pokušaji suicida, sukobi sa zatvorenicima, pokušaji unošenja droge) u zatvoru od ostale zatvoreničke populacije.

2.3.1. Potrebe zatvorenika

Maslow (prema Rathus, 2000) navodi hijerarhiju ljudskih potreba, prema kojoj se u životu krećemo od nižih prema višim potrebama, sve dok ne naiđemo na nepremostive zapreke (fiziološke potrebe, potrebe za sigurnošću, potrebe za ljubavlju i pripadanjem, potrebe za poštovanjem, potreba za samoaktualizacijom).

Teorija izbora na kojoj se temelji realitetna terapija, često korištena u kaznenim ustanovama, navodi četiri osnovne potrebe svakog pojedinca: ljubav, moć, zabava i sloboda, potreba za tjelesnim opstankom (Gossen, Anderson; prema Maloić, Jandrić, 2006). U kaznenim je ustanovama najizraženija potreba za slobodom i izostanak njenog ispunjenja, što s obzirom na način kažnjavanja ne čudi. U toku života u zatvoru istaknuta je potreba za moći, očita iz stvaranja hijerarhije zatvorenika. Maloić i Jandrić o osobama s poremećajima ponašanja navode sljedeće: "Osobe s poremećajima u ponašanju su ljudi koji zadovoljavaju svoje potrebe na društveno neprihvatljiv način (bilo da se radi o kršenju "moralnih pravila" ili onih, jasno propisanih kaznenim zakonom) te ozbiljnije onemogućavaju sebe i druge u zadovoljavanju potreba" (Maloić, Jandrić, 2006: 80). Zatvorenici i osoblje zatvora također dijele psihičke potrebe iako su na suprotnim stranama, te su usmjereni jedni na druge i na "pomirbu" interesa. Farkaš i Žakman-Ban (2006) navode potrebu za diferencijacijom postojećeg penološkog tretmana u skladu s kategorijama zatvoreničke populacije, s osobitom pažnjom na osjetljiva razdoblja izdržavanja kazne. Uviđaju i potrebu za osiguranjem pravilnog tretmana kroz programe koji obuhvaćaju specifične skupine zatvorenika (kao što je razdoblje prilagodbe ili razdoblje prije otpusta), intenzivnije zapošljavanja stručnjaka, dovoljno prostora i više materijalnih sredstava.

Zatvorski sustav nastoji u što većoj mjeri zadovoljavati potrebe zatvorenika bez ugrožavanja sigurnosti i odvijanja kazne. Djelotvornost sustava tako je zamjetno veća. Npr., u ustanovama koje nemaju problem prenapučenosti, zatvorenicima se omogućuje boravak na zraku dulji od dva sata dnevno kroz sportske aktivnosti. Ovaj se minimum prakticira u svim prenapučenim ustanovama, kako bi zatvorenici imali mogućnost boravka na zraku. Omogućavanje češćih i duljih posjeta ima pozitivne učinke, a ta su nastojanja osobito izražena ako zatvorenik ima maloljetnu djecu. U svim se slučajevima vodi računa da poboljšanjem ne bude ugrožena razina prava na posjetu ostalih zatvorenika (Vlada Republike Hrvatske, 2013). Potrebama zatvorenika bavi se i penološka psihologija. Mejovšek (2002: 16) navodi osnovne ciljeve te znanosti: proučavanje zakonitosti adaptacije zatvorenika na ustanovu, proučavanje zakonitosti reakcija

zatvorenika na penološki tretman, proučavanje obilježja ličnosti zatvorenika, proučavanje psihosocijalne klime te proučavanje psiholoških posljedica boravka u ustanovi.

2.3.2. Utjecaji okoline na izvršenje kaznenih djela

Singer i sur. (2002) navode ove čimbenike koji utječu na pojavu kriminala a ne proizlaze iz dinamike i interakcije društvenih slojeva: klima, zemljopisni položaj, katastrofe, rat i poratne prilike, gospodarske prilike, teritorij, urbanizaciju, urbanizam, migracije. Iz dinamike i interakcije društvenih slojeva proizlaze sljedeći čimbenici: anomija, delinkventne subkulture, diferencijalna asocijacija i identifikacija. Društvene skupine koje značajno utječu na kriminalitet pojedinca su obitelj i škola te delinkventne skupine.

"Društvene skupine stvaraju devijantnost time što stvaraju pravila čije kršenje čini devijantnost te time što ta pravila primjenjuju na određene ljude i etiketiraju ih kao autsajdere. S tog stajališta devijantnost nije kvaliteta čina što ga osoba počinja, nego prije posljedica primjene pravila i sankcija na "prekršitelja" od strane drugih. Devijant je onaj na koga je etiketa uspješno primijenjena; devijantno je ponašanje ono ponašanje koje ljudi takvim etiketiraju." (Becker, prema Haralambos, 2002: 373). Becker prikazuje kako doživljaj osobe kao devijantne može utjecati na nju samu. Prema njegovoj teoriji etiketiranja etiketa nije neutralna te sadrži ocjenu osobe na koju se primjenjuje. Ona je glavni status i utječe na svaki drugi status osobe. Pojedinci predodžbe o sebi stvaraju na temelju reakcija okoline, te će o sebi misliti u skladu s etiketom koju im stavlja okolina. Time se može postići da devijantna identifikacija postaje dominantnom. Becker naglašava i mogućnost da se devijantna osoba vrati uobičajenim normama ponašanja i konformizmu. Miller (prema Haralambos, 2002) navodi subkulturu niže klase kao mogući razlog nastanka zločina. Prema ovoj teoriji, vrijednosti i način života muškaraca niže klase ohrabruju ih da se bave kriminalom. Glavna obilježja subkulture su čvrstina, lukavost i uzbuđenje, koje odlikuju fizički napadi, sklonost sitnim prevarama i potraga za emotivnim poticajima u obliku napetosti. Tako i relativna depriviranost može voditi zločinu (Lea i Young, prema Haralambos, 2002). Ako se skupina osjeća depriviranom u odnosu na druge društvene grupe, očekivanja višeg životnog standarda u kombinaciji sa smanjenim mogućnostima zbog nezaposlenosti mogu dovesti do porasta broja zločina. Simões i sur. (prema Kovčo-Vukadin, 2009) navode sljedeće rizične čimbenike kriminaliteta mladih: utjecaj delinkventnih prijatelja i roditelja, pozitivna očekivanja, posebice u odnosu prema materijalnim ili trendovskim dobrima, zlouporaba sredstava ovisnosti, traženje uzbuđenja, nedostatak vještina donošenja odluka i prilike za izvršenje kaznenih djela.

2.3.3. Posljedice boravka u zatvoru

Knežević (2008: 183-202) navodi grupe posljedica boravka u zatvoru: tjelesna obolijevanja, socijalnu deprivaciju te psihološke posljedice. Mogu pogađati zatvorenika, primarnu socijalnu okolinu, zatvorenika skupa s primarnom socijalnom i širom okolinom, te širu socijalnu okolinu.

Tjelesna su oboljenja od samih početaka povezana uz instituciju zatvora. Primjerice, jedno od imena za tifus je „zatvorska groznica“ (Durham, prema Knežević, 2008). Iako je razina zdravstvene zaštite dostupna u zatvoru mnogim zatvorenicima pomak na bolje u odnosu na njihovu situaciju izvan ustanove, prenapučenost ovih ustanova ipak stvara pogodne uvjete za širenje zaraznih bolesti. Jedan od najpoznatijih primjera je tuberkuloza, kojoj pogoduju zatvorski uvjeti života i smanjeno kretanje. Postoji više zdravstvenih problema koji snažno opterećuju zatvorske sustave. Često su prisutne bolesti ovisnosti, najčešće o alkoholu i drogama. U Hrvatskoj je tretman liječenja alkoholičara u zatvorima uveden vrlo rano, čak i u odnosu na svjetsku praksu. Liječenje se odvijalo po metodologiji Vladimira Hudolina, najprije u Lepoglavi, a zatim u ostalim ustanovama. Pokazalo se da navedeni program bolje funkcionira u otvorenim ustanovama jer počiva na kontaktu s klubovima alkoholičara i zajednicom u cjelini. Ovisnost o drogama je noviji problem u stalnom porastu. Zaraženost hepatitisom C i HIV-om višestruko je veća u zatvorskoj populaciji (Travis i sur., prema Knežević, 2008), te je mogućnost širenja infekcija mnogo veća.

Socijalna deprivacija je (Knežević, 2008) sadržana u temeljima kazne, jer izdržavanje kazne (Johnson, prema Knežević, 2008) pretpostavlja da osoba ne uživa poštovanje i povjerenje ljudi te ne zaslužuje kretanje u društvu. Townsend daje definiciju deprivacije: „stanje uočljivog i provjerljivog položaja koji je nepovoljniji u odnosu na lokalnu zajednicu ili društvo kojemu pojedinac, obitelj ili skupina pripadaju“ (prema Knežević, 2008). Ističe značajke istraživanja socijalne deprivacije: koncept je usmjeren na pojedinca i njegovu slobodu; relativan je; posjeduje materijalne i nematerijalne dimenzije te je višedimenzionalan. S boravkom u zatvoru dolazi do poremećaja obiteljskih odnosa, a posebne se teškoće pojavljuju kod zatvorenika s djecom. Ako zatvorenik ima uredne kontakte s obitelji i djecom, bolje će se prilagoditi zahtjevima zatvora (Carlson i Cervera, prema Murry, prema Knežević, 2008). Velik broj zatvorenika nema redovan kontakt s članovima svoje obitelji (Brown i sur., prema Knežević, 2008). Zatvorenici gube i mogućnost upravljanja životom, ukida im se svaka autonomija. Još jedna od mjera kojima im se ukazuje na „njihovo mjesto u društvu“ jest i oduzimanje materijalnih dobara i usluga. Neki stručnjaci smatraju deprivaciju materijalnih dobara i usluga jednim od načina da se zatvorenicima ukaže na razliku između života u ustanovi i na slobodi (Johnson, prema Knežević,

2008). Kod mnogih se zatvorenika u zatvorenim ustanovama mogu pronaći znaci antisocijalnog poremećaja. To dovodi do teškoća kod osoba koje nemaju navedeni poremećaj, ali borave s oboljelima. Duševna su oboljenja znatno češća u zatvorskoj populaciji. Bitno je naglasiti princip proporcionalnosti kazne: kazna ne bi smjela uzrokovati veće posljedice od kaznenog djela za koje je određena. Ako su posljedice dugotrajne i značajno narušavaju život zatvorenika i obitelji nakon odslužene kazne, princip se gubi.

2.4. VRSTE USTANOVA ZA IZVRŠENJE KAZNE I KAZNENI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE

Knežević (2008) navodi sljedeća dva oblika klasifikacije penalnih ustanova: horizontalna i vertikalna. Horizontalno se ustanove kategoriziraju prema obliku režima koji je u njima zastupljen, tj. stupnju osiguranja. Kod vertikalne se klasifikacije radi o podjeli zatvorenika u skupine, a navedene skupine najčešće određuje svaki sustav za sebe. Kod klasifikacije najčešće se uzimaju u obzir posebna svojstva ljudi osuđenih na kaznu zatvora, faze tretmana i stupanj „rehabilitacije“ koji je pojedini zatvorenik uspio postići u toku dosadašnjeg tretmana. Još je jedan oblik klasifikacije prema visini kazne – najčešće su kazne do šest mjeseci, zatim kazne do jedne godine, duge i vrlo duge kazne, a kao posebna skupina kazna doživotnog zatvora.

Klasifikacija je najčešće kombinacija kriminološkog svojstva i karakteristika ličnosti pojedinca. To su, primjerice, navedene skupine: primarni delinkventi (prvi put osuđene osobe), povratnici, višestruki povratnici (tzv. kronični delinkventi), duševno bolesni te stariji zatvorenici.

Knežević kao posebno zanimljive skupine zatvorenika navodi primarne delinkvente i višestruke povratnike. Sa stajališta penološke djelatnosti, posebna se pažnja posvećuje primarnim delinkventima - s ciljem osiguranja da se ne preliju u skupinu recidivista. Recidivisti se dijele na četiri skupine: kriminološke povratnike, kaznene povratnike, penološke povratnike i višestruke povratnike. Kriminološki su povratnici osobe koje su u više navrata počinile kaznena djela, bez obzira jesu li ili nisu procesuirani. Mogu biti i prvi put u kaznenoj ustanovi, ali relevantna je činjenica da su počinili višestruka kaznena djela. U kaznenim ustanovama za žene uglavnom nema razvedenih oblika klasifikacije, a pogotovo ne kategorizacije; najčešće su ti zatvori klasificirani samo po spolu a mogu postojati neki oblici unutarnje klasifikacije. Razlog je tome malobrojnost osuđenih žena – u zatvorima ih ima mnogo manje od muškaraca, tako da nije racionalno graditi nekoliko kaznionica s različitim modelima izvršavanja kazne.

2.4.1. Zatvorene, poluotvorene i otvorene kaznene ustanove

Prema horizontalnoj klasifikaciji kaznene se ustanove dijele na zatvorene, poluotvorene i otvorene. Ustanove zatvorenog tipa najčešće su ograđene visokim zidovima, bodljikavim žicama, imaju kvalitetan video-nadzor, sofisticirane uređaje termo-kontrole, uređaje za praćenje vibracija. Koristi se vrlo visoka razina ljudskog fizičkog osiguranja, a velik je broj zaposlenika u službama sigurnosti. Broj osoblja jednak je ili veći od broja zatvorenika, što se posebno odnosi na takozvane *super-maximum security* ("SMS") institucije. Navedene se institucije žargonski nazivaju i zatvorima u zatvoru, neki imaju posebne podzemne izolacijske ćelije te posebno

projektirane ulaze za sprečavanje slučaja bijega. Ovaj pristup predstavlja jasno nepovjerenje u učinkovitost kaznenih sankcija u smislu zastrašivanja počinitelja kaznenih djela (Ward, Werlich, prema Knežević, 2008.) U Hrvatskoj postoje dvije ustanove zatvorenog tipa maksimalne sigurnosti prema navedenoj podjeli: kaznonice u Glini i Lepoglavi. Dugotrajan boravak u ustanovama zatvorenog tipa najštetniji je oblik kazne i ostavlja najviše posljedica. Vrlo su nepovoljni učinci na fizičko i psihičko zdravlje zatvorenika. Rehabilitacijski je učinak vrlo upitan, skupe su u izgradnji i eksploataciji, a službe su neprestano u nastojanju snižavanja troškova. Posljedica su toga uštede u radu s osuđennicima te smanjenje broja stručnih zaposlenika. Također, štedi se i na obrazovanju postojećih zaposlenika. Obrazovanje zatvorenika u takvim je ustanovama često jako ograničeno – provodi se ograničen niz programa u ograničenom opsegu. Prisutna su ograničenja i u radu zaposlenika. Ove se ustanove najčešće nalaze izvan većih urbanih sredina što prema Kneževiću dovodi i do negativne selekcije osoblja.

Uvođenje progresivnog sustava izvršenja kazni omogućilo je i uvođenje poluotvorenih ustanova. Ovakve ustanove zadržavaju neke elemente vanjskog osiguranja i unutarnje strukture kakvu imaju ustanove zatvorenog tipa: vidljivi zidovi i vanjske elemente osiguranja kao što je žica. Unutarnja je struktura lakša, a u više je sustava ograničena dužina kazne koju se može izdržavati u takvim zatvorima. Pogodnosti u vidu izlazaka i susreta s obitelji bolje su nego u ustanovama zatvorenog tipa. Uvjeti boravka također su daleko bolji, posebno uvjeti za rad i obrazovanje. U nekim se sustavima rad obavlja i izvan ustanova, primjerice u okolnim industrijama, a postoji i mogućnost obrazovanja izvan ustanove. Unutar ustanove manje je agresivnosti i međusobne netrpeljivosti osoblja i zatvorenika. Posljedice na zdravlje daleko su blaže od onih u zatvorenim ustanovama i manje je međusobnog zlostavljanja među zatvorenicima. U Hrvatskoj su ustanove ovog tipa kazneni zavod u Turopolju i Zavod za žene u Požegi.

Prvi je zatvor otvorenog tipa otvoren 1895. godine u Švicarskoj (prema Milutinović, 1977). Međunarodna komisija za kazneno pravo i kaznene ustanove potakla je stvaranje ustanova ovog tipa istaknuvši potrebu svojim zahtjevom 1946.godine. 1950. na kongresu u Haagu donijela je i posebnu rezoluciju. Prema rezoluciji kongresa 1955. godine otvorene ustanove mogu biti samostalne kaznene ustanove ili depadanse zatvorenih ustanova. Ipak, teži se organizaciji samostalnih otvorenih ustanova. Definicija penalne ustanove otvorenog tipa, prema Kongresu 1955. jest da nema materijalnih ili fizičkih prepreka bijegu, nema samodiscipline utemeljene na zahtjevima sustava, niti zatvorenikovog osjećaja odgovornosti prema skupini s kojom živi. Generalna skupština Ujedinjenih Naroda (1955) kao kriterij za smještanje u otvorene ustanove predviđa pogodnost zatvorenika za upućivanje u ustanovu i činjenicu da će se njegova socijalna

prilagodba lakše ostvariti ovakvim tretmanom, nego u drugim zatvorskim uvjetima. Većina sustava u penalne ustanove otvorenog tipa upućuje zatvorenike koji nemaju duge kazne zbog sigurnosnih razloga.

Uvođenje otvorenih ustanova omogućilo je humanije postupanje prema zatvorenicima kao dio općeg trenda zaštite ljudskih prava. Prvi kongres Ujedinjenih naroda (1955) navodi faktore uspješnog djelovanja otvorenih ustanova: lokacija – ako je ustanova u ruralnoj okolini, ne bi smjela biti izolirana jer se tako gubi smisao njene funkcije; rad zatvorenika – priprema za zapošljavanje nakon izdržane kazne; selekcija osoblja – zapošljavanje stručnjaci koji razumiju karakter i potrebe zatvorenika te na njih pozitivno moralno djeluju, broj zatvorenika – mogućnost "upoznavanja svakog zatvorenika", podrška javnosti i lokalne zajednice – nužna za uspjeh svake institucije, naročito je potrebno obavijestiti zajednicu o metodama i ciljevima institucije, posebno o tome da ona zahtijeva od zatvorenika ulaganje znatnih moralnih napora. Prva zatvorska ustanova otvorenog tipa u Hrvatskoj, Otvoreni kazneni zavod Valtura, otvorena je 1956. godine.

2.4.2. Specijalizirane penalne ustanove

Specijaliziranim kaznenim ustanovama pripadaju maloljetnički zatvori, ustanove za prijem i ispitivanje ličnosti zatvorenika, posebni zatvori za recidiviste, restitucijski centri te ustanove za pripremu za otpust. Kao ustanove za odrasle osobe zastupljene u Republici Hrvatskoj, u ovom su radu obrađene ustanove za prijem i ispitivanje ličnosti zatvorenika, s obzirom na značaj koji imaju za kasniji odgojno-obrazovni rad sa zatvorenicima.

Ustanove za prijem i ispitivanje ličnosti zatvorenika definiraju programe postupanja i upućuju zatvorenike na izdržavanje kazne u penalnu ustanovu. Dva su osnovna modela ovakvih ustanova: model trijaže i model prijemnog odjela. Brži je oblik prijema u sustav model trijaže. Naglasak je na sigurnosnim elementima, obavlja se osobni pregled u cilju sprečavanja unošenja zabranjenih predmeta i identifikacijski postupci: fotografiranje, daktiloskopiranje, zdravstveni pregledi i ispitivanje ličnosti zatvorenika. U trijažnom modelu zatvorenik se zadržava oko tjedan dana, obavljaju se najosnovniji razgovori, procjenjuje se vjerojatnost poteškoća u prilagodbi zatvoru. Stručno osoblje donosi odluku o izboru institucije za izdržavanje kazne te upoznaje zatvorenika s osnovnim pravilima boravka u zatvoru, pruža mu se pomoć pri adaptaciji na zatvorske uvjete.

Model prijemnog odjela je kompleksnija institucija s dužim boravkom. U njemu počinje tretman koji traje čitavo izdržavanje kazne. Ove su institucije kadrovski opremljenije od trijažnih centara, te imaju više osoblja različitih specijalnosti. Organizacija rada omogućuje vrlo složene zahvate sa zatvorenicima (Knežević, 2008). Na samom početku obavljaju se osnovna identifikacija, daktiloskopiranje i fotografiranje. Bitan je dio psihološke procjene ličnosti zatvorenika procjena opasnosti od suicida. Stopa suicida i suicidalnih misli vrlo je visoka među zatvorenicima (Singleton i sur., prema Knežević, 2008). Za zatvorenike se organizira individualna i grupna psihoterapija. U prijemnom se odjelu vrše i medicinski pregledi. Velika se pažnja posvećuje zdravlju zbog mogućeg širenja bolesti. Neposredno po prijemu zatvorenika utvrđuje se njegov socijalni status i uspostavlja kontakt s obitelji, što je značajno zbog moguće ugroženosti ovisnih članova obitelji. Potrebna je i procjena mogućnosti izdržavanja kazne u otvorenim uvjetima, kao najmanje štetnog za ličnost zatvorenika te bi maksimalan broj zatvorenika trebao izdržavati kaznu u takvim uvjetima – realno je malen broj zatvorenika s takvim osobinama ličnosti da su permanentna opasnost za okolinu. Boravak u prijemnoj ustanovi rezultira programom postupanja sa zatvorenicima.

2.4.3. Kazneni sustav Republike Hrvatske

Kazna zatvora u Republici Hrvatskoj služi se u kaznionicama, zatvorima i odgojnim zavodima. Kaznionica je sedam: Glina, Lepoglava, Lipovica-Popovača, Požega, Turopolje, Valtura i Zatvorska bolnica u Zagrebu. 14 je zatvora: u Bjelovaru, Dubrovniku, Gospiću, Karlovcu, Osijeku, Požegi, Puli, Rijeci, Sisku, Splitu, Šibeniku, Varaždinu, Zadru i Zagrebu. Odgojni su zavodi smješteni u Turopolje i Požegu. Svi su zatvori zatvorenog tipa, dok kaznonice mogu biti zatvorene, poluotvorene ili otvorene. Požeška je kaznionica jedina ustanova u kojoj kaznu izdržavaju žene. U kaznionicama se izvršavaju kazne zatvora izrečene u kaznenom postupku u trajanju duljem od šest mjeseci. Mjera pritvora, kazna zatvora do šest mjeseci, kazna zatvora izrečena u prekršajnom postupku te kazna zatvora kojom je zamijenjena novčana kazna izvršava se u zatvorima (Vlada Republike Hrvatske, 2013). Odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod, koju sudovi mogu izreći maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, izvršava se u Odgojnom zavodu Turopolje (za maloljetnike) i Odgojnom zavodu Požega (za maloljetnice). Kazna maloljetničkog zatvora izvršava se u poluotvorenom odjelu kaznionice Požega i otvorenoj kaznionici Valtura. Osoba osuđena na kaznu zatvora dužu od šest mjeseci upućuje se u Odjel za dijagnostiku u Zagrebu. Vrijeme boravka u Odjelu u prosjeku je tri tjedna, kad se obavljaju različiti poslovi psihosocijalne dijagnostike, izrađuje se prijedlog pojedinačnog programa o izvršavanju kazne zatvora te se predlaže smještaj zatvorenika u ustanovu u kojoj se nastavlja izvršavanje kazne. Kazneni sustav Republike Hrvatske prikazan je u Prilogu 2.

2.5. TRETMA NSKI RAD SA ZATVORENICIMA

Zakon o izvršavanju kazne zatvora navodi sljedeće odjele koji se mogu ustrojiti u kaznionicama i zatvorima, ovisno o veličini i sadržaju poslova: osiguranja, tretmana, upravnih poslova, zdravstvene zaštite zatvorenika, rada i strukovne izobrazbe zatvorenika, te financijsko-knjigovodstvenih poslova. Služba tretmana također je i dio središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav. Iako naziv "tretman" nije pedagoški, a predmet je sporova i u drugim srodnim znanostima, ovdje se koristi s obzirom da je dio službenog naziva odjela u kaznenim ustanovama Republike Hrvatske.

Poslovi odjela tretmana prema navedenom su zakonu sljedeći: promatranje, predlaganje i donošenje stručnih mišljenja, predlaganje i provedba pojedinačnih programa izvršavanja kazne zatvora, nadziranje i praćenje njihove provedbe i vrednovanje učinaka, zdravstvena zaštita, izobrazba, izrada stručnog mišljenja u svezi s primjenom penoloških instituta i izvanrednih pravnih lijekova, vođenje propisanih evidencija zatvorenika te drugi stručni poslovi. Stručnjaci koji se zapošljavaju u odjelu tretmana pripadaju sljedećim profesijama: socijalnim radnicima, socijalnim pedagogima, andragozima, liječnicima, psiholozima, nastavnicima i učiteljima.

Djelatnici odjela tretmana trebaju se voditi programom izvršenja kazne, koji sadrži pedagoške, radne, zdravstvene, psihološke, socijalne i sigurnosne postupke primjerene osobinama i potrebama zatvorenika te vrsti i mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora (Vlada Republike Hrvatske, 2013). Svi postupci usmjereni prema zatvorenicima s ciljem njihove resocijalizacije obuhvaćeni su pojmom tretmana u širem smislu. To su opći postupci tretmana i odnose se na izobrazbu, rad i organizaciju slobodnog vremena zatvorenika. Sve su to područja kojima se bavi odgojna djelatnost. Navedeni se programi provode u svim kaznionicama i zatvorima, u suradnji djelatnika tretmanskog odjela s odjelima za rad i strukovnu izobrazbu, s odjelima osiguranja te odjelima zdravstvene zaštite.

Rehabilitaciju Secrest, White i Brown (prema Doležal, Jandrić, 2002) definiraju kao vraćanje kriminalca na način života u kojem se poštuje zakon kroz tretmanski rad. Rehabilitacija se postiže kroz bilo koju planiranu aktivnost koja se usmjerava na počinitelja i ide u pravcu redukcije kriminalnih aktivnosti, preko promjena ličnosti, sposobnosti i vještina, vrijednosti i ponašanja. Učinci koji se temelje na bojazni i zastrašivanju isključeni su iz rehabilitacije u skladu s humanističkim odgojem, kao i učinci koji se temelje na maturaciji s obzirom da se radi o odraslim osobama. U provođenju navedenih aktivnosti značajna je uloga pedagoga i andragoga

te se rehabilitacija organizira prema svim odgojnim područjima: egzistencijalnom, socijalnom i humanističkom (prema Bognar, 1999). Obavlja se zdravstveni, radni, samozaštitni, ekološki te odgoj za život u zajednici, za humane odnose među spolovima, nenasilno rješavanje konflikta i mir, za stvaranje pozitivne slike o sebi, emancipaciju i ljudska prava. Kod zatvorenika kod kojih su istaknute poteškoće na pojedinim područjima organiziraju se i specijalizirani programi učenja vještina i vrijednosti.

2.5.1. Metode tretmanskog rada sa zatvorenicima

Knežević (2008) navodi sljedeće oblike tretmana zatvorenika: socijalne metode i tehnike u tretmanu zatvorenika, psihološke metode i tehnike te medicinske metode i tehnike. Prema ovoj podjeli, poslovi andragoga i pedagoga unutar kaznenih ustanova mogu se svrstati u socijalne i psihološke metode i tehnike, te ćemo u nastavku dati naglasak na navedena područja.

U psihološke i psihijatrijske se metode tretmana ubrajaju krizne intervencije, liječenje alkoholizma i drugih ovisnosti, programi tretmana usmjereni na promjenu delinkventnog ponašanja u najširem smislu. To su biheavioralno-kognitivni programi, programi potkrepljenja, programi averzivnih podražaja, programi usmjereni na kontrolu srdžbe, programi desenzibilizacije i terapijske zajednice. Bubić (2006: 33) prenosi sljedeću definiciju terapijske zajednice: to je oblik organizacije zajedničkog života grupe osoba, u kojoj se trajno, smišljeno i stvaralački traži angažirano učešće i uključivanje što većeg broja pripadnika grupe, na izvršavanju zadataka kojima se ostvaruje postojanje zajednice načinom primjerenim potrebama konkretnih osoba, članova zajednice, iz čega proističu povoljna djelovanja na pojedince, pripadnike grupe, kao i na njihovo zajedništvo.

Medicinski zahvati u tretmanu zatvorenika su zahvati povezani sa svrhom izvršenja kazne lišenja slobode te zahvati povezani sa zaštitom i unapređenjem zdravlja zatvorenika.

Cilj je socijalnih metoda i tehnika približavanje zatvora društvu izvan zatvorskih zidina, održavanje i unapređivanje osobnih kapaciteta zatvorenika u procesu suočavanja sa zahtjevima društva izvan zatvora. Navedene metode ne mogu biti zaseban proces i često se moraju provoditi skupa s psihološkim metodama i medicinskim zahvatima. (Petrovec, u Knežević, 2008). Prema Petrovec, mnogi teoretičari i penološki praktičari ističu metode socijalnog tretmana zatvorenika, kao su najšire i najsveobuhvatnije, u radu sa svim delinkventima. Metode se moraju početi primjenjivati već prije nastupa izdržavanja kazne, a treba ih intenzivno provoditi tijekom izdržavanja kazne, ali i po izdržanoj kazni, kako bi se zatvoreniku pomoglo u što bržoj i

kvalitetnijoj adaptaciji na vanjske uvjete. Socijalne su metode tretmana obrazovanje zatvorenika, radno osposobljavanje, specijalizirani programi socijalnog učenja, programi pomoći žrtvama kaznenog djela i susreta zatvorenika sa žrtvom te savjetovanišni rad.

Obrazovanje zatvorenika jest jedna od najstarijih metoda, prisutna gotovo od pojave zatvora kao kažnjavanja za kazneno djelo. Zatvorska je populacija uglavnom ispodprosječno obrazovana, a jedan je od najsigurnijih prediktora delinkventnog ponašanja školski neuspjeh (Crow, u Knežević, 2008). Najčešći su programi stjecanja temeljne pismenosti ili osnovnog obrazovanja. Istraživanja s delinkventima pokazuju posjedovanje negativnih iskustava sa školom – stoga se u nekim zatvorima uz redovne programe odvijaju i specijalizirani, čija je svrha razrješavanje teškoća povezanih s negativnim iskustvom zatvorenika tijekom ranijeg obrazovanja (Agnew, prema Knežević, 2008)

Radno je osposobljavanje prisutno u većini kaznenih sustava, kroz mogućnosti raznih vrsta stručnog obrazovanja (Bloomberg, prema Knežević, 2008). Ono je često usklađeno s postojećim mogućnostima za rad u zatvoru. Mnoga su istraživanja pokazala kako su teškoće s radom značajan kriminogeni faktor, što je rezultiralo širokim uvođenjem radnog osposobljavanja u zatvore. Uglavnom se provode stručni programi za uske profesionalne profile s potrebom za prilagodbom tržištu rada. Ipak, rijetki su primjeri osposobljavanja za suvremene informacijske tehnologije. Drugi se programi teško mogu planirati u relativno kratkom trajanju kazni. Jako je malo programa na sveučilišnoj razini, teško ih je provesti i omogućiti ali se pojedincima koji žele dovršiti studij omogućuje se navedena opcija uz odobrenje ustanove.

Specijalizirani programi socijalnog učenja omogućavaju bolje suočavanje sa svakodnevnim izazovima koje donosi stvarnost: to su konkretna i praktična znanja koja pojedincima pomažu u svakodnevnom susretu s okolinom. Neki od programa su programi kontakta s policijom, čiji je cilj olakšanje poteškoća susreta (Agnew, prema Knežević, 2008), za olakšanje kontakta bivšim zatvorenicima te za smanjenje impulzivnih reakcija. Programi komunikacijskih vještina omogućavaju pojedincu bolju komunikaciju s okolinom nakon izlaska; zatvorenici često imaju ozbiljnih poteškoća u komunikaciji nakon specifičnih zatvorskih životnih uvjeta. Izolirani su od normalnih odnosa te nakon izlaska mogu vidjeti napade na svoj integritet i u situacijama kad nije tako, stoga navedeni programi olakšavaju integraciju u „novu“ sredinu.

Programi socioekonomske reintegracije zatvorenike osposobljavaju za rješavanje praktičnih suvremenih problema (Marano i Immarigeon, prema Knežević, 2008). Za većinu je zatvorenika vrijeme stalo u trenutku odlaska na odsluženje kazne zatvora. Nakon dugih kazni, moguće su

dramatične promjene u okolini. Ovi programi zatvorenicima daju informacije o načinu korištenja servisa i usluga, o financijskom poslovanju i potrošačkim pravima te sličnim područjima. Programi usmjereni na traženje zaposlenja upućuju zatvorenike na pretraživanje oglasnika, uključuju i upute za pisanje ponude za posao, te upute o komunikaciji na razgovoru za posao. Navedeni se programi koriste u većini zatvorskih sustava te dovode do povećanja socijalnih vještina zatvorenika (Agnew, prema Knežević, 2008).

Česti su i popularni programi uspješnog roditeljstva i programi bračnog partnerstva. Obitelj zatvorenika često je izložena pritisku socijalne sredine, a dugotrajna je razdvojenost od odsutnog člana, najčešće oca. Kazna zatvora između ostalog je i lišenje roditeljskih prava, tj. značajno ograničenje tih prava. Ne događa se samo prostorna separacija, nego se identitet obitelji bitno mijenja. Vrijeme odsluženja kazne može se podudarati sa značajnim fazama u razvoju djeteta koje roditelj propušta. Programi roditeljstva nude zatvorenicima svladavanje navedenih prepreka u obavljanju roditeljske uloge. Čak i u slučaju zdravih bračnih odnosa prije kazne zatvora, razdvojenost donosi objektivne probleme. Odlaskom jednog člana na odsluženje kazne mijenja se struktura obitelji. Zbog potreba normalnog funkcioniranja obiteljske zajednice, funkcije odsutnog člana moraju se vršiti u njegovoj odsutnosti. Često je nakon povratka problematična spoznaja da su te funkcije preuzele druge osobe, koje se ponekad nenamjerno ne mogu lišiti vršenja funkcija i kad potreba prođe. Restrukturiranje obiteljskih uloga može potrajati duže od očekivanog, a bez stručne pomoći teško je uvidjeti uzroke i doći do rješenja. U programima bračnog partnerstva naročita se pažnja posvećuje tretmanu obiteljskih nasilnika.

Programi pomoći žrtvama kaznenog djela i susreta sa žrtvom novijeg su datuma. Pojavljuju se s razvojem viktimologije. Postalo je vidljivo kako uvođenje programa za žrtve pomaže terapiji osuđenika. Pojedini programi stavljaju naglasak na rekuperaciju, emocionalno "obeštećenje" žrtve, dok su drugi orijentirani na resocijalizaciju počinitelja i njihovu rehabilitaciju – žrtve im pomažu da se tako suoče s posljedicama svog čina. Knežević (2008) navodi i restitucijski model pravde na kojem se temelji program suočavanja sa žrtvom B. Galwayja. U navedenom je modelu naglasak na potrebama žrtve kaznenog djela te se posebna pažnja pridaje strahovima i brigama žrtava. Franjić i Mikuš (2010) primjećuju da motivacijski i emocionalni čimbenici dovode do promjene ponašanja. Opisuje se rad zajedničke radionice počinitelja i žrtava kaznenih djela u prometu – s ciljem sprečavanja novih žrtava.

Posebni se programi tretmana određuju zatvorenicima i maloljetnicima u okviru provođenja pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, ovisno o procjeni kriminogenih rizika i

tretmanskim potrebama zatvorenika, ali i potreba za promjenom ponašanja radi poboljšanja kvalitete života u užem i širem socijalnom okruženju, za što se uvode edukativno-razvojni programi. Trenutno se u kaznenim ustanovama na području Republike Hrvatske primjenjuju sljedeći posebni tretmanski programi: tretman ovisnika o alkoholu, odnosno osoba s alkoholom uzrokovanim poremećajima, tretman ovisnika o drogama, odnosno osoba s drogom uzrokovanim poremećajima, tretman osoba oboljelih od PTSP-a, trening kontrole agresivnog ponašanja, tretman seksualnih delinkvenata (PRIKIP - prevencija recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja), tretman počinitelja kaznenih djela u prometu i terapijske skupine za osobe s izrečenom mjerom obveznog psihijatrijskog liječenja. Od edukativno-razvojnih programa provodi se program odgovornog roditeljstva i komunikacijske radionice. Kako navodi Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda, u posebne je programe tretmana tijekom 2012. godine od 7764 pravomoćno osuđenih zatvorenika i maloljetnika bilo uključeno njih 3013, odnosno 38,8%.

Kod osoba kojima je izrečena sigurnosna mjera obveznog liječenja od alkohola te osoba kojima je u dijagnostičkom postupku utvrđena ovisnost ili zlouporaba alkohola alkohol je kriminogeni faktor. Navedene se zatvorenike uključuje u tretman ovisnika o alkoholu. Ovo je često središnji dio pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora te se zatvoreniku u slučaju odbijanja sudjelovanja u tretmanskoj grupi uskraćuju pogodnosti izlazaka i uvjetni otpust. U svim se kaznionicama i nekim zatvorima ovaj tretman provodi u skupinama, a u zatvorima u kojima ne postoje uvjeti, provodi se individualno. Provedba tretmana je timska, a sastav tima ovisi o profesionalnoj strukturi odjela tretmana ustanove. Osim neposrednog izvoditelja tretmana (terapeuta), uključuju se i nadležni stručni savjetnik za tretman, liječnik, po potrebi psihijatar, a posredno i drugi članovi timova tretmanskim skupinama zaduženi za provođenje općih metoda tretmana (strukovni učitelji, nastavnici, pravosudni policajci). Suradnja s klubom liječenih alkoholičara u mjestu prebivališta ili boravišta zatvorenika ostvaruje se već za boravka u kaznenoj ustanovi, kako bi se osigurao kontinuitet tretmana te pripremio postpenalni prihvata.

Zatvorenici ovisni o drogama uglavnom nisu primarno kriminalizirani, svoja kaznena djela čine zbog zlouporabe droga, te su njihova kaznena djela gotovo uvijek izravna ili neizravna posljedica poremećaja uzrokovanih drogom. Stoga je tretman ovisnosti o drogama u kaznenim ustanovama usmjeren prije svega na prevenciju narkomanskog recidiva, što je djelotvorna prevencija kriminalnog recidiva. Ovisnici se u program uključuju na temelju izrečene sigurnosne mjere obveznog liječenja ili po preporukama proizašlim iz dijagnostičkog postupka provedenog u Centru za dijagnostiku. Bez obzira na način na koji je zatvorenik uključen u program tretmana

ovisnosti o drogama, pristup i elementi programa jednaki su za sve. Bitno je usklađivanje navedenih programa s programima koji se provode u zajednici. Zbog toga se ovisnike povezuje s županijskim ustanovama za mentalno zdravlje i prevenciju bolesti kroz Hrvatski zavod za javno zdravstvo te organizacijama civilnog društva s djelatnošću tretmana ovisnosti (Vlada Republike Hrvatske, 2013). Tretman se provodi grupno, a u iznimnim slučajevima kada to nije moguće zbog uvjeta u kaznenoj ustanovi, organizira se i individualni tretman. Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda, u zatvorima se grupni tretman provodi kroz grupe liječenih ovisnika, a u kaznionicama kroz modificiranu terapijsku zajednicu ili grupe liječenih ovisnika. Tretman ovisnika sastoji se od liječenja i psihosocijalnog tretmana, koji se odnosi na razne psihosocijalne intervencije i savjetodavnu pomoć uz kontrole apstinencije, a obuhvaća opće metode tretmana: radnu terapiju i organizirano provođenje slobodnog vremena.

U kontekstu tretmana ovisnika, u hrvatskim se kaznenim ustanovama nastavlja s provedbom Projekta resocijalizacije ovisnika o drogama koji su završili neki od programa odvikavanja od ovisnosti i rehabilitacije u terapijskoj zajednici ili zatvorskom sustavu, te ovisnika koji su u izvanbolničkom tretmanu, duže vrijeme održavaju apstinenciju i pridržavaju se propisanog načina liječenja. Navedeni je projekt usmjeren doškolovanju, prekvalifikaciji i zapošljavanju liječenih ovisnika koji je Vlada RH donijela u travnju 2007. godine, a u čijoj provedbi sudjeluju i surađuju državna tijela, ustanove i organizacije civilnog društva.

2.5.2. Osobitosti uloge pedagoga, andragoga i socijalnih pedagoga u tretmanu

Osnova za rad svih službi u zatvorskoj ustanovi, posebno tretmanske, je program izvršenja kazne za pojedinog zatvorenika. U skladu s navedenim programom odvija se odgojno-obrazovni rad te se zatvorenika upućuje na sudjelovanje u posebnim programima tretmana. Pojedinačni program za svakog zatvorenika sadrži: procjenu rizičnosti za vrijeme izvršavanja kazne zatvora; radnu sposobnost, radne navike, vrstu posla i uvjete rada na koje se zatvorenika može rasporediti; obrazovnu razinu i potrebu za obrazovanjem ili stručnim osposobljavanjem; zdravstveno stanje i potreba za liječenjem; uključivanje u posebne programe po odluci suda ili procjeni stručnog tima; potrebu za specifičnim psihološkom, psihijatrijskom, socijalnom ili pravnom pomoći; prijedlog posebnih oblika individualnog ili skupnog rada; sadržaje i oblike korištenja slobodnog vremena (kulturne i sportske aktivnosti); kontakt s vanjskim svijetom (dopisivanje, telefoniranje, posjete obitelji i drugih osoba); program pripreme za otpust na slobodu i pomoć nakon otpusta.

Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2012. godinu, neprestano se ulažu naponi za povećanjem broja djelatnika tretmanskog odjela s ciljem povećavanja učinkovitosti njihovog rada, čime se u većoj mjeri postiže i svrha izvršenja dosuđene zatvorske kazne, a smanjuju se negativni učinci prenapučenosti kaznionica i zatvora.

Da bi se terapeut i klijent mogli uključiti u terapijski proces, terapeut mora posjedovati kvalitete kao što su toplina, razumijevanje, prihvaćanje, brižnost, poštovanje klijenata, otvorenost i spremnost na izazove od strane drugih ljudi. Corey (prema Zećirević, 2013) definira kvalitete koje mora posjedovati terapeut kako bi se i terapeut i klijent mogli zaista uključiti u proces: toplina, razumijevanje, prihvaćanje, brižnost, poštovanje klijenata, otvorenost i spremnost na izazove od strane drugih ljudi. Može se procijeniti kako su navedene kvalitete neophodne i ostalim djelatnicima odjela tretmana, posebno onima s odgojno-obrazovnog područja.

Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih u publikaciji Kako uspješno poučavati odrasle (2012) navodi generičke kompetencije andragoških djelatnika kao rezultat studije za Europsku komisiju: autonomnost i samostalnost u djelokrugu obrazovanja odraslih; komunikativnost i spremnost na timski rad; odgovornost za odvijanje svih aktivnosti na institucionalnoj razini; nadležnost u korištenju vlastite stručnosti iz određenog područja; nadležnost u korištenju različitih metoda, stilova i tehnika poučavanja te sposobnost kritičke procjene njihove najprimjerenije upotrebe; mjerodavnost u osnaživanju motivacije i pružanju podrške odraslim polaznicima; autoritativnost u postupanju s različitim ciljnim skupinama polaznika.

Djelatnici tretmanskog odjela, posebno pegagozi i andragozi, aktivno sudjeluju u organizaciji kulturnih, religijskih i aktivnosti slobodnog vremena u kaznenim ustanovama, s ciljem poboljšanja kvalitete života i tretmanskog procesa u ustanovama. Zatvorenici u kaznenom sustavu Republike Hrvatske sudjeluju u kulturnim i vjerskim događanjima (u godišnjem je izvješću navedeno čak 744 takva događaja) u kaznenim ustanovama i izvan njih. Službenici odjela tretmana za zatvorenike organiziraju koncerte i kazališne predstave, posjete galerijama i muzejima te osiguravaju odvijanje vjerskih obreda. Svi zatvorenici u zatvorskim prodavaonicama ili pretplatom mogu si kupovati knjige, časopise i dnevne tiskovine, a aktivno se radi i na dostupnosti knjiga za posudbu zatvorenicima. Osim iz vlastitih knjižnica, neke ustanove omogućuju i posudbu literature iz gradskih knjižnica. Smjernice za knjižnične usluge za zatvorenike (2007) definiraju zatvorsku knjižnicu kao važan dio cjelokupne zatvorske okoline, čija je zadaća podrška obrazovnim, rekreativnim i rehabilitacijskim programima.

U okviru kaznenih ustanova organiziraju se i literarno-novinarske radionice kroz koje zatvorenici pišu i izdaju vlastite časopise. To su "Lepoglavski vjesnik", "Glinski zatvorenik", "Zločko" i drugi. Zatvorenici u pojedinim kaznionicama imaju glazbene sastave, organiziraju i pripremaju glazbene nastupe po svojoj i drugim ustanovama kaznenog sustava. U slobodnom su vremenu predviđene i likovne radionice, a radovi koji u njima nastanu vlasništvo su zatvorenika. Radovi se prodaju ili se priređuju izložbe koje definira Pravilnik o troškovima izrade, procjeni, izlaganju, pohranjivanju i prodaji stvari nastalih radom zatvorenika u slobodno vrijeme. Vjerske obveze zatvorenici smiju ispunjavati u skladu s mogućnostima boravka u ustanovi, imaju pravo na zadržavanje vjerske literature i stvari za religijsku uporabu. Na zahtjev zatvorenika treba se ostvariti kontakt s vjerskim službenikom njegove zajednice.

Odgojno-obrazovni djelatnici u penalnim ustanovama daju svoje mišljenje na temelju kojeg se, u suradnji s drugim tretmanskim djelatnicima, zatvorenicima daju ili uskraćuju ove mogućnosti predviđene zakonom: pogodnosti izvan zatvorske ustanove - izlazak s posjetom, izlazak bez posjete, izlazak u mjesto prebivališta ili boravišta, terapijski izlazak, izvanredni izlazak, godišnji odmor izvan kaznenog tijela, izlazak s odgojiteljem, prigodni skupni izlazak, nagradni dopust, školski praznici, pogodnosti unutar zatvorske ustanove - produžena posjeta, slobodna posjeta (bez nadzora), posebne nagrade i telefoniranje bez nadzora.

2.5.3. Savjetovanišni rad

Savjetovanišni rad Knežević (2008) definira kao multidisciplinarni i multiprofesionalni zahvat, dio socijanih i psiholoških tehnika tretmanskog rada. U tom se radu unapređuju socijalne vještine zatvorenika u najširem smislu, zatvorenici dobivaju pomoć u razrješavanju poteškoća s izdržavanjem kazne ali i pomoć s očekivanim poteškoćama po izlasku. Uspješan bi savjetovanišni proces, prema Cavanagh (prema Knežević, 2008) trebao biti iniciran od strane zatvorenika, usmjeren na njegove potrebe i teškoće. Metode i tehnike savjetovanišnog rada tradicionalne su metode i tehnike penološkog rada. Koristi se neterapijski tip metoda i tehnika, usmjeren na rješavanje problema koje sami zatvorenici doživljavaju takvima.

Savjetovanišne metode i tehnike nisu usmjerene na smanjenje stope recidiva ni na recidiv određenog zatvorenika, nego na rješanje svih vrsta zatvorenikovih problema. Takav rad može biti organiziran kroz individualni pristup ili grupno savjetovanje. Za sve forme vrijede opći principi savjetovanja. Ako je stručnjak koji se bavi savjetovanišnim radom vanjski suradnik, nezaposlen u zatvorskom sustavu i neovisan o njemu lakše će pristupiti zatvorenicima, što omogućava dublje i slobodnije ulaženje u probleme zatvorenika. U isto vrijeme, vanjski suradnik zbog otuđenja od informacijskih kanala ustanove može imati teškoća u prikupljanju relevantnih informacija. Zaposlenici su dužni čuvati kao službenu i profesionalnu tajnu podatke o zatvoreniku do kojih dođu za vrijeme izvršavanja kazne zatvora, pa tako i kroz razgovore savjetovanja koji su dio pojedinačnog programa izvršavanja kazne (prema Babić i sur., 2006)

2.5.4. Uloga rada u rehabilitaciji zatvorenika

Od samih početaka znanosti o odgoju i obrazovanju, rad se koristi kao odgojno sredstvo te se odgaja i obrazuje za rad. Radni odgoj priprada području egzistencijalnog odgoja (Bognar, 1999). Pestalozzi kao jedan od osnivača suvremene pedagogije posebno naglašava učenje glavom, srcem i rukom te radni odgoj kao pomoć moralnom odgoju stavlja u temelje odgoja svakog pojedinca. Prema Pestalozziju, odgoj treba biti jedinstvo kognitivnog, afektivnog i psihomotoričkog učenja (Gazibara, 2013). Kao dio izvršenja kazne zatvora, rad je bitno sredstvo resocijalizacije i pokazatelj potencijalnog kasnijeg funkcioniranja u društvu. Šverko (prema Rački, 1995) radnu ulogu tretira kao temeljnu u čovjekovu životu. Tom ulogom pojedinac pokušava ostvariti razne ciljeve ili radne vrijednosti, primjerice materijalnu sigurnost, socijalne kontakte, samoaktualizaciju i dobre međuljudske odnose.

Knežević (2008: 175) navodi četiri najčešća pogleda na rad zatvorenika: kao "okupacijska terapija", kao mogućnost zapošljavanja po izdržanoj kazni, kao sredstvo održavanja radnih sposobnosti zatvorenika te kao unapređenje materijalne baze zatvora. Rad kao okupacijska terapija u potpunosti nema komponentu stvaralačke aktivnosti koja dovodi do čovjekova ispunjenja. Takvim se radom nastoji postići okupacija misli zatvorenika, kako ne bi mislili na potencijalno nepoželjne aktivnosti. Ne daje se važnost karakteru, opsegu niti rezultatu navedenih radnih aktivnosti. U sustavim kazne organiziranim na navedeni način zatvorenici često rade besmislene poslove za malu ili nikakvu plaću, često je u takav rad uključena i komponenta poniženja. Način organizacije posla zatvorenika jasno pokazuje kakva je njegova pozicija u cjelokupnoj socijalnoj strukturi penalne ustanove te u tome leži kažnjavajuća priroda navedene metode. Često se navedena organizacija radnih aktivnosti primjenjuje u početnim fazama izdržavanja kazne te služi kao inicijacija u zatvorenički kolektiv, sa svrhom umrtvljivanja građanskog i uvođenja zatvoreničkog identiteta. Kao argument za održanje ovog sustava navodi se neupućenost u preferencije i osobine ličnosti zatvorenika u početnoj fazi izvršenja kazne, kad se navedene karakteristike još ispituju. Navedenoj skupini radnih aktivnosti mogu se pribrojiti održavanje zatvora, poslovi vezani uz higijenu i održavanje osnovne opreme zatvorske ustanove. U ustanovama retribucijskog karaktera najčešće se koriste navedene radne metode kao djelotvoran način sprečavanja remećenja reda i mira u zatvorskim ustanovama, za što je prema iskustvima intenzivan fizički rad zatvorenika vrlo pogodan.

Prema drugom pogledu zatvorenicima se nudi veća mogućnost zaposlenja nakon zatvorske kazne ako su u penalnoj ustanovi imali priliku raditi. Recidivizam je tih zatvorenika niži, jer zbog zadržavanja posla nemaju potrebu povratka kriminalu u onolikoj mjeri kao zatvorenici koji

nakon kazne nemaju posao. Prema istraživanjima provedenim u SAD-u (Raynolds, prema Knežević, 2008) veća zaposlenost i manji stupanj recidivizma govori u prilog boljoj resocijaliziranosti pojedinaca koji su imali priliku za rad u okvirima kaznene ustanove. Ipak, ni u ovom se sustavu rad ne tretira kao aktivnost imanentna čovjeku, nego samo kao sredstvo pomoći za smanjenje rizika od recidiva. Kroz takvu se perspektivu organizacija rada u penalnim ustanovama tretira kao dodatni trošak te sustav nije motiviran za to.

Kao sredstvo održavanja radnih sposobnosti zatvorenika rad se ne koristi u mnogim sustavima izvršenja kazne (Knežević, 2008). Polazište je ovog pristupa radu retributivistički pristup svrsi kazne. Zatvorenik se ne koristi kao sredstvo ostvarivanja svrhe ustanove, u fokusu je njegova osobnost, a ne "resocijalizacijski" ciljevi. Zatvorenički se rad kao unapređenje materijalne baze zatvora koristi dulje od stoljeća. Osim što zatvorenici sudjeluju u održavanju kaznenog sustava proizvodnjom i ostalim oblicima rada, zatvoreničke industrije nude proizvode i na masovnom tržištu, radeći ponekad besplatno, a ponekad za vrlo niske plaće. Pojavljuje se i javno-privatno partnerstvo kao novi oblik zapošljavanja zatvorenika, najčešće u Americi, a sve češće i u Europi. Privatni partner daje prostor za boravak i rad zatvorenika, a sa sustavom za izvršenje kazni definiraju se uvjeti rada. Kao najam radne snage višestruko povoljniji i jednostavniji od rada običnih građana ili preseljenja industrije u zemlju s manje povoljnim uvjetima za radnike, zatvorski rad ubrzano dobiva na važnosti (Evans i Goldberg, Christie, prema Knežević, 2008). Knežević također navodi sljedeće mogućnosti za organizaciju zatvoreničkog rada: sustav zakupa, sustav ugovora, sustav po jedinici proizvoda, sustav rada u režiji države, sustav za potrebe države, sustav javnih radova te sustav rada izvan penalne ustanove. Suvremena shvaćanja o radu osuđenih osoba karakterizira stav da on mora predstavljati sastavni dio njihova svekolikog tretmana, a ne u istom biti zasebna kategorija, smatra Šakić (prema Rački, 1995).

Zakon o izvršavanju kazne zatvora u 80. članku navodi sljedeće o zapošljavanju zatvorenika:

1. Zatvoreniku se omogućuje rad u skladu sa zdravstvenim sposobnostima, stečenim znanjima i mogućnostima kaznene ustanove.
2. Zatvorenika se potiče na rad radi održavanja i stjecanja stručnog znanja i iskustva, osposobljavanja te tjelesnih i duševnih potreba. Na temelju mišljenja liječnika i programa izvršavanja kazne zatvora zatvorenika koji je pristao na rad raspoređuje se na rad kroz uobičajeno radno vrijeme.
3. Organizacija rada i način rada moraju biti što sličniji organizaciji i načinu rada na slobodi.
4. Zatvorenika se može zaposliti na poslovima u ustanovi ili kod drugog poslodavca.

5. Zatvorenika se raspoređuje na rad u ustanovi prema Pravilniku o radu i strukovnoj izobrazbi, popisu i opisu radnih mjesta zatvorenika, te naknadi za rad i nagradi, koji donosi ministar nadležan za poslove pravosuđa.

6. Nije dopušteno zapošljavanje zatvorenika na službenička i radna mjesta utvrđena pravilnikom o unutarnjem redu kaznionice, odnosno zatvora.

8. Postizanje financijske dobiti zatvorenikova rada ne smije štetiti svrsi izvršavanja kazne.

Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2012. godinu, velik dio zatvorenika u kaznionicama i odgojnim zavodima radi, a u zatvorima se ta brojka smanjuje na manje od 20 posto. Zakon za te slučajeve predviđa i zabranu prekovremenog rada u ustanovama u kojima nemaju svi zatvorenici mogućnost rada. U istom se izvješću navodi sljedeće: "Jedno od temeljnih prava zatvorenika je pravo na rad i strukovnu izobrazbu, a ujedno je i jedan od temeljnih elemenata pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora. U postizanju svrhe izvršavanja kazne na osposobljavanju zatvorenika za rad i nadzoru njihova rada rade državni službenici-strukovni učitelji. Unatoč porastu broja zatvorenika, broj službenika strukovnih učitelja tijekom 5 godina nije povećan, ali isto nije imalo negativan učinak na izvršavanje poslova i postupanje sa zatvorenicima."

Potrebno je razmotriti moguće utjecaje porasta broja zatvorenika na kvalitetu osposobljavanja za rad i rada. Iako posljedice nisu zamjetne, moguće je očekivati negativne utjecaje i pad kvalitete zatvorskih programa, iako je potrebno težiti poboljšanju, a ne prihvaćati stagnaciju. 31.55% zatvorenika radilo je u 2012. godini u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske, a približno 10% ovih zatvorenika radilo je prekovremeno. Manji broj zatvorenika u hrvatskom zatvorskom sustavu radi kod svojih poslodavaca, a u 2012. godini vlastitu su djelatnost nastavila obavljati četiri zatvorenika (Vlada Republike Hrvatske, 2013). U zatvorskim se radionicama obavljaju poslovi obrade drva i metala, ugostiteljstva, poljoprivrede, održavanja, eksploatacije kamena i slični. Najčešće su radionice organizirane u odjelima za rad i strukovnu izobrazbu zatvorenika. U kaznionicama i zatvorima zatvorenici rade i pomoćno-tehničke poslove koji se najčešće odnose na održavanje čistoće i urednosti prostorija i kruga kaznene ustanove, pranje vozila, ličenje, pomoćne poslove u praonici rublja, kuhinji, skladištu, zatvorskoj radionici, zatvorskoj prodavaonici i sl. Izvan kaznionica i zatvora u 2012. godini zatvorenici su se bavili pomoćnim poslovima u pilani, građevinskim poslovima, uređenjem okoliša, poslovima utovara-istovara, poljoprivredom, te su nastavljali obavljati vlastitu djelatnost ili rad kod poslodavca.

2.5.5. Prava zatvorenika

Republika Hrvatska potpisnica je Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima u kojem se navodi sljedeće: "Kazneni sustav mora uključivati postupke prema zatvorenicima kojima je glavni cilj promjena njihova ponašanja i njihova društvena rehabilitacija. Maloljetni prijestupnici moraju biti odvojeni od odraslih i s njima se mora postupati u skladu s njihovom dobi i pravnim statusom."

Zakon o izvršavanju kazne zatvora RH (NN, 56/13) kaže: "Glavna svrha izvršavanja kazne zatvora jest osposobljavanje zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osoba koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i maloljetničkog zatvora." Zatvorenici su osobe kojima su ograničena određena prava i slobode zbog počinjenog kaznenog djela, ali nipošto im se ne oduzimaju ljudska prava koja su zajednička svim ljudima i navedena u deklaraciji o pravima čovjeka.

Na odgojno-obrazovnom području zatvorenici ostvaruju sljedeće: pravo na rad u skladu sa strukom, znanjem, vještinama i zdravstvenim stanjem, pravo na izobrazbu od opismenjivanja do strukovne izobrazbe te pravo na vjeroispovijedanje i razgovor s vjerskim predstavnikom. Studija Dugotrajni zatvor i ljudska prava (Drenkhahn, 2009) naglašava potrebu rehabilitacije svih zatvorenika, pa i onih na dugim kaznama. Zbog veće stigmatizacije ovih zatvorenika, koja je često posljedica težine njihovih kaznenih djela, može se dogoditi izostanak uključivanja grupe zatvorenika u programe ili uključivanje tek pri kraju kazne zatvora. Zbog njihove opasnosti i dužine trajanja zatvora rehabilitaciju poneki djelatnici smatraju uzaludnom.

2.6. OBRAZOVANJE ZA VRIJEME KAZNE ZATVORA

Pravo na obrazovanje je temeljno ljudsko pravo. Povelja temeljnih prava EU (2000) kao svačije pravo navodi obrazovanje i pristup strukovnoj i kontinuiranoj izborazbi. Obrazovanje se smatra odlučujućim čimbenikom gospodarskog i društvenog procesa, a čovjek glavnim čimbenikom razvoja (Mijatović i sur., 1999). Školstvo se ubraja u javne potrebe i društvene djelatnosti. Već Komensky didaktiku definira kao opću vještinu poučavanja *svakoga u svemu i sasvim* (Jelavić, 2008). Zatvorenici lišavanjem slobode ne gube ljudska prava te zadržavaju pravo na obrazovanje. U idealnim uvjetima obrazovanje i osposobljavanje u penalnim ustanovama trebalo bi omogućavati osobni razvoj i povećavati mogućnosti zaposlenja u skladu s uvjetima tržišta. Žiljak (2002) temeljem obrazovanja odraslih određuje političku koncepciju građana. Odrasli se obrazuju kao građani i u obrazovni proces uključuju svoja građanska prava, vrijednosti, iskustva i kompetencije. Može se reći kako zatvorenici ne pripadaju grupi osoba koje potpuno i cjelovito obavljaju svoje društvene uloge, te stoga obrazovanje zatvorenika dodatno dobiva na važnosti.

2.6.1. Zakonske mogućnosti obrazovanja i osposobljavanja u kaznenim ustanovama

Pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora između ostalog propisuje i potrebe za strukovnim usavršavanjem i izobrazbom zatvorenika. Zakon o izvršavanju kazne zatvora propisuje kaznenim ustanovama organizaciju osnovnog i strukovnog obrazovanja te stjecanja dodatnih radnih vještina za zatvorenike. Isti zakon propisuje obvezno osiguranje osnovnog obrazovanja za osobe na izdržavanju kazne ovisno o dobi, te opismenjavanje nepismenih zatvorenika bez obzira na dob. Uvjete propisuje Pravilnik o osnovnoj i strukovnoj izobrazbi zatvorenika. Izobrazba se može organizirati unutar ili izvan kaznene ustanove, te se provodi pohađanjem redovite nastave. Ostavlja se i mogućnost organizacije polaganjem ispita u konzultativno-instruktivnoj, dopisno-konzultativnoj i multimedijalnoj nastavi. Osoba mlađa od 21 godine bez završenog osnovnog obrazovanja ima na to pravo i ustanova je dužna organizirati joj isto. Navedeno je obrazovanje pravo, a ne obveza te je nužan pristanak zatvorenika za organizaciju nastave. Pravilnik predviđa uključivanje zatvorenika u proces izobrazbe prema programu postupanja, pri čemu se vodi računa o želji zatvorenika. Na svjedodžbi ne smije biti vidljivo da je izobrazba stečena tijekom izvršavanja kazne zatvora. Ako zatvorenik izrazi želju za nastavkom višeg ili visokog stupnja obrazovanja, može mu se omogućiti pohađanje programa na vlastiti trošak. Osnovni su uvjeti za pohađanje visokoškolskog obrazovanja zatvorenika da sam zatvorenik snosi trošak obrazovanja i da ustroj i rad ustanove u kojoj se zatvorenik nalazi omogućuje sigurnosne uvjete za takvo

obrazovanje. Od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta verificirani su programi koji se provode u kaznenim ustanovama: program za osnovno školovanje odraslih, osposobljavanje za osnovne poslove u kuharstvu u trajanju od 356 sati, osposobljavanje za osnovne poslove ugostiteljskog posluživanja u trajanju od 356 sati, niža stručna sprema, pomoćni kuhar–konobar, trajanje dvije godine, niža stručna sprema, pomoćni kuhar, trajanje dvije godine, niža stručna sprema, konobar u trajanju od dvije godine, niža stručna sprema, sobarica u trajanju od jedne godine i niža stručna sprema šivač, trajanje od jedne godine.

2.6.2. Pozitivni utjecaji zatvorskog obrazovanja i stvarne mogućnosti obrazovanja za vrijeme izdržavanja kazne

Značajan je broj zatvorenika nižeg obrazovnog statusa, a neki se zatvorenici prvi put susreću s nekim od oblika kontinuiranog obrazovanja. Moslavac (2011) navodi sljedeće motive za obrazovanje odraslih unutar kaznenih ustanova: veća konkurentnost na tržištu rada nakon izdržane kazne, lakša resocijalizacija, korisno utrošeno "slobodno" vrijeme, izbjegavanje stigmatizacije te moguće zatvorske pogodnosti. Izobrazba zatvorenika i maloljetnika strukturirana je u cjeline: opismenjavanje i završavanje osnovne škole bez obzira na dob zatvorenika i maloljetnika, osposobljavanje za obavljanje osnovnih poslova, srednjoškolska izobrazba za određena zanimanja, tečajevi i nastavak započetog obrazovanja na razini srednje, više i visoke škole. U 2012. godini obrazovne je programe nastavilo pohađati 157 zatvorenika i maloljetnika koji su u te programe uključeni od 2011. godine, što s novouključenim zatvorenicima i maloljetnicima znači da je u 2012. godini 902 zatvorenika i maloljetnika pohađalo obrazovne programe. Moslavac uviđa smanjenje interesa za obrazovanje u zatvorskim ustanovama s povećanjem zatvorske populacije. Motivacija za nastavkom obrazovanja najveća je kod zatvorenika koji nastavljaju fakultetsko obrazovanje. Zatvorenici ne iskorištavaju pravo na obrazovanje u zadovoljavajućoj mjeri. Prisutna je nevoljkost suradnje obrazovnih ustanova, pa je tretmansko osoblje u organizaciji obrazovanja prepušteno odlukama pučkih otvorenih učilišta i ostalih ustanova koje organiziraju obrazovanje – ako nastavnik ne želi raditi unutar penalne ustanove ili surađivati, to nije obveza. U hrvatskom zatvorskom sustavu značajno nedostaje djelatnika tretmana. Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2012. godinu, cjelokupan je broj djelatnika tretmana 232, što je 152 osobe manje od procijenjene potrebe. To su i liječnici, socijalni radnici, psiholozi, pedagozi i andragozi, pa djelatnika koji se bave odgojno-obrazovnim radom ima i manje.

III. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

3.1. Cilj i problemi istraživanja

Cilj istraživanja jest ispitati stavove, mišljenja i iskustva zatvorenika o zatvorskom tretmanu (u nastavku rada - rad s pedagogom, psihologom, socijalnim radnikom), važnim osobinama djelatnika tretmana, obrazovnim potrebama zatvorenika, radu i obrazovanju unutar penalne ustanove, slobodnom vremenu u kazenoj ustanovi i očekivanja od budućnosti zatvorenika, te na temelju rezultata pokušati utvrditi poželjne načine odgojno-obrazovnog djelovanja unutar kaznenog sustava.

Pri tome su definirane sljedeće varijable:

- nezavisna varijabla odnosi se na dob ispitanika, stupanj obrazovanja ispitanika, duljinu kazne ispitanika
- zavisne varijable odnose se na stavove o zatvorskom tretmanu, osobinama djelatnika potrebnima za uspješnu suradnju, stavove o obrazovnim potrebama zatvorenika, sudjelovanje u obrazovnim i radnim programima, stavove o aktivnostima slobodnog vremena te očekivanja od budućnosti

S obzirom na cilj istraživanja, definirani su sljedeći problemi istraživanja:

1. Ispitati stavove zatvorenika o zatvorskom tretmanu (radu s pedagogom, psihologom, socijalnim radnikom).
2. Ispitati postoji li povezanost stavova zatvorenika o zatvorskom tretmanu s dobi ispitanika.
3. Ispitati stavove zatvorenika o poželjnim osobinama djelatnika tretmanskog odjela, posebice njihovih socijalnih kompetencija.
4. Ispitati postoji li povezanost stavova zatvorenika o osobinama djelatnika tretmanskog odjela bitnim za uspješnu suradnju s dobi ispitanika.
5. Ispitati postoji li povezanost stavova zatvorenika o obrazovnim potrebama zatvorenika s dobi ispitanika.
6. Ispitati postoji li povezanost stavova zatvorenika o obrazovnim potrebama zatvorenika sa stupnjem obrazovanja ispitanika.
7. Ispitati postoji li povezanost stavova zatvorenika o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove s dobi ispitanika.

8. Ispitati očekivanja od budućnosti zatvorenika.
9. Ispitati postoji li povezanost očekivanja od budućnosti zatvorenika s dobi ispitanika.
10. Ispitati način provođenja i stavove zatvorenika o provođenju slobodnog vremena unutar kaznene ustanove.
11. Ispitati postoje li razlike u načinu provođenja i stavovima zatvorenika o slobodnom vremenu unutar kaznene ustanove s obzirom na dob ispitanika.

3.2. Hipoteze istraživanja

Istraživanje je provedeno s ciljem ispitivanja postavljenih hipoteza:

H1 Ispitanici iskazuju pozitivne stavove o zatvorskom tretmanu, uviđaju važnost, korisnost i potrebu za suradnjom s pedagogom, psihologom i socijalnim radnikom u kaznenoj ustanovi.

H2 Mlađi ispitanici iskazuju pozitivnije stavove o zatvorskom tretmanu.

H3 Ispitanici visoko vrednuju i cijene potrebitost socijalnih kompetencija kod djelatnika odjela tretmana.

H4 Ne postoji povezanost između dobi ispitanika i stavova ispitanika o osobinama djelatnika odjela tretmana bitnim za uspješnu suradnju.

H5 Ne postoji povezanost između dobi ispitanika i stavova ispitanika o obrazovnim potrebama zatvorenika.

H6 Ispitanici s višim stupnjem obrazovanja više uviđaju važnost te višim ocjenama vrednuju obrazovne potrebe zatvorenika.

H7 Ne postoji povezanost između dobi ispitanika i stavova ispitanika o obrazovanju i radu unutar kaznene ustanove.

H8 Ispitanici uglavnom pozitivno ocjenjuju vlastitu budućnost.

H9 Ne postoji povezanost između dobi ispitanika i očekivanja od budućnosti ispitanika.

H10 Ispitanici većinom sudjeluju u organiziranim aktivnostima slobodnog vremena i prepoznaju potrebitost istih.

H11 Ne postoji povezanost između dobi ispitanika, načina provođenja slobodnog vremena i stavova o slobodnom vremenu unutar kaznene ustanove.

3.3. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 96 zatvorenika (94 muškarca i 2 žene) Zatvora u Osijeku. Navedeni je zatvor ustanova zatvorenog tipa u kojoj su smješteni zatvorenici na izdržavanju kazne zatvora, kažnjenici i pritvorenici.

3.4. Instrument

Prikupljanje podataka provedeno je anketnim upitnikom koji sadrži Likertove skale procjene od 5 stupnjeva (sa "sidrima" 1 – uopće mi nije bitno, 2 – nije mi bitno, 3 – nemam mišljenje, 4 – bitno mi je, 5 – jako mi je bitno i 1 – uopće se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – nemam mišljenje, 4 – slažem se, 5 – slažem se u potpunosti).

Anketni upitnik sastojao se od dva dijela, od kojih je prvi ispitivao sociodemografska obilježja zatvorenika (o dobi, spolu i završenom stupnju obrazovanja) te podatke o duljini kazne i recidivizmu.

Drugi dio upitnika sadržavao je pitanja o radu tretmanskih odjela u zatvorskim ustanovama, očekivanim osobinama djelatnika tretmana, o stavovima zatvorenika o radu i obrazovanju unutar kaznenih ustanova, te pitanja o korištenju slobodnog vremena u ustanovi i očekivanjima o životu nakon izdržane kazne.

3.5. Postupak i obrada podataka

Istraživanje je provedeno tijekom lipnja 2013. putem anketnog upitnika. Anketa je provedena u osječkom zatvoru. U uvodnom dijelu anketnog upitnika napisana je uputa u kojoj je istaknuto koja je svrha istraživanja, naglašeno je da je ispitivanje dobrovoljno i anonimno, kao i to da će se podaci dobiveni ovim istraživanjem koristiti izričito u svrhu diplomskog rada. Predviđeno vrijeme za rješavanje upitnika je od 15 do 20 minuta. Anketu je dobrovoljno ispunjavao veći dio zatvorenika u ustanovi.

Anketni su upitnici savjesno i uglavnom u potpunosti popunjeni, a manji su propusti primijećeni tek kod nekolicine, gdje se radilo o nepotpunom podatku ili ekstremnim rezultatima, što se kod statističke obrade, sukladno pravilima istraživanja, isključivalo. Nakon anketiranja i prikupljanja podataka obavljena je njihova obrada i interpretacija. Korištena je deskriptivna statistika, t-test za nezavisne uzorke te ANOVA test. Podaci su obrađeni uz primjenu statističkog programa za računalnu obradu podataka (OpenStat).

IV. REZULTATI I INTERPRETACIJA

4.1. Rezultati na mjerama sociodemografskih obilježja ispitanika

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 96 zatvorenika zatvora u Osijeku. Prosječna je dob zatvorenika 37.5 godina, u rasponu od 21 do 62 godine. Dob zatvorenika prikazana je u tablici 1.

U istraživanju su zatvorenici prema dobi podijeljeni u skupine: mlađu (21-40 godina) i stariju (41-62 godine)

Tablica 1
Dob ispitanika

	<i>Min</i>	<i>Prvi kvantil</i>	<i>Medijan</i>	<i>Mean</i>	<i>Treći kvantil</i>	<i>Max</i>
Dob	21	30	36.5	37.54	44	62

Lillieforsovom varijantom Kolmogorov-Smirnov testa provjerena je normalna distribucija ispitanika. Postavljena hipoteza je:

H_0 : Obilježje je normalno distribuirano.

Provođenjem testa dobiva se p-vrijednost 0.075. S obzirom da je p-vrijednost veća od 0.05, ne odbacuje se nul-hipoteza o normalnoj distribuciji dobi ispitanika.

Babić i sur. (2006) navode kako većina zatvorenika (48,55%) ima završenu srednju ili obrtničku školu. Većina ispitanika u ovom istraživanju završila je samo osnovnu školu. Oko trećine ispitanika (N=30) ima srednju stručnu spremu, a manji broj višu ili visoku stručnu spremu. Najmanji dio ispitanika nema ni završenu osnovnu školu (tablica 2).

Tablica 2
Završeno obrazovanje ispitanika

	Nezavršena osnovna škola	Osnovna škola	SSS	Viša ili visoka stručna sprema
Broj ispitanika s pojedinim stupnjem obrazovanja	8.34% (N=8)	51.04% (N=49)	31.25% (N=30)	9.37% (N=9)

75% ispitanika (N=72) služi kaznu zatvora dulju od 5 godina, dok je 25% (N=24) ispitanika na kraćim kaznama ili pritvorskim mjerama. Manji dio ispitanika, njih 40.62% (N=39), prvi je put u kaznenoj ustanovi, dok se kod 59.37% (N=57) ispitanika radi o ponavljanju kaznenih djela, tj. recidivizmu.

4.2. Deskriptivna statistika odabranih dimenzija ispitivanih varijabli

Farkaš i Žakman-Ban (2006) navode osobe u dobi od 40 do 50 godina kao prosječno bolje prilagođene zatvorskom tretmanu, osobe u dobi od 30 do 40 godina prosječno prilagođenima, kao i osobe u dobi od 20 do 25 godina. Zatvorenici mlađi od 20 godina i oni stariji od 60 godina ocijenjeni su neuspješnijima u početnoj prilagodbi zatvorskim uvjetima. Nakon 60 dana situacija se mijenja, te se najbolje prilagođenima pokazuju osobe u dobi od 30 do 40, kao i one u dobi od 40 do 50 godina. Zatvorenici u dobi od 20 do 25 godina pokazuju se neuspješnijima u ovoj fazi, dok mlađi od 20 godina ulaze u prosjek. Nakon 90 dana najbolje su zatvorskim uvjetima adaptirani ispitanici u dobi od 30 do 50 godina, te se tako zaključuje da postoji povezanost dobi i prilagodbe uvjetima zatvora. Upravo zbog ovih saznanja ispitivana je povezanost dobi s ostalim ispitivanim varijablama, s namjerom provjere mogućeg utjecaja tretmanskog rada na prilagodbu društvu i ustanovi te rehabilitaciju pojedinaca.

4.2.1. Stavovi ispitanika o zatvorskom tretmanu

Ispitani su stavovi ispitanika o zatvorskom tretmanu: suradnji s djelatnicima, nedostatku djelatnika, potrebi za suradnjom s djelatnicima odjela tretmana itd. Navedeni su rezultati prikazani u tablicama 3. i 4.

Tablica 3

Statistički prikaz stavova mlađe skupine ispitanika o zatvorskom tretmanu

Stav o zatvorskom tretmanu	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Nedostatak djelatnika tretmanskog odjela	43	4,32	0,94
Potreba za suradnjom s pedagogom, psihologom i socijalnim radnikom u kaznenoj ustanovi	43	4,18	0,95
Važnost osobnog doprinosa u tretmanu	43	3,79	1,26
Prilagođenost tretmanskog rada ispitaniku i njegovim potrebama	43	3,76	1,26
Lakše podnošenje kazne uz tretmanski rad	43	3,86	1,3
Rad s djelatnicima tretmana kao suvišna obveza	43	2,16	1,36
Rad sa djelatnicima tretmana kao prisila	43	2,2	1,36
Korisnost tretmanskog rada	43	3,79	1,33
Suradnja s djelatnicima odjela tretmana	43	4,18	1,03
Uspješnost obrazovanja i rada u kaznenoj ustanovi povezani su sa uspješnim radom djelatnika odjela tretmana	43	3,86	1,28

Mlađa skupina ispitanika mahom iskazuje veću potrebu za suradnjom s djelatnicima odjela tretmana (prosječan odgovor od čak 4,18). Zamjetno je izrazito neslaganje s tvrdnjama o radu s

djelatnicima tretmana kao suvišnoj obavezi ili prisili. Većina mlađih ispitanika svjesna je potrebe za suradnjom s pedagogima (andragozima), psiholozima i socijalnim radnicima unutar kaznenih ustanova. Najveće je slaganje s tvrdnjom o nedostatku djelatnika tretmanskog odjela ($M=4,32$). Nešto nižim ocjenama mlađi ispitanici ocjenjuju važnost osobnog doprinosa tretmanu, prilagođenost tretmanskog rada vlastitim potrebama, lakše podnošenje kazne uz rad s djelatnicima odjela tretmana, korisnost tretmanskog rada te povezanost uspjeha rada i obrazovanja u kaznenoj ustanovi s uspješnim radom djelatnika tretmanskog odjela. Ipak, i ocjena svih navedenih na gornjoj polovici skale daje naslutiti kako se ispitanici umjereno slažu i s tim tvrdnjama (najniža prosječna ocjena prilagođenosti tretmanskog rada ispitaniku i njegovim potrebama, $M=3,76$)

Tablica 4

Statistički prikaz stavova starije skupine ispitanika o zatvorskom tretmanu

Stav o zatvorskom tretmanu	N	M	SD
Nedostatak djelatnika tretmanskog odjela	53	3,88	1,28
Potreba za suradnjom s pedagogom, psihologom i socijalnim radnikom u kaznenoj ustanovi	53	3,49	1,33
Važnost osobnog doprinosa u tretmanu	53	3,36	1,42
Prilagođenost tretmanskog rada ispitaniku i njegovim potrebama	53	3,34	1,28
Lakše podnošenje kazne uz tretmanski rad	53	3,29	1,29
Rad s djelatnicima tretmana kao suvišna obveza	53	2,19	1,45
Rad sa djelatnicima tretmana kao prisila	53	2,43	1,38
Korisnost tretmanskog rada	53	3,49	1,43
Suradnja s djelatnicima odjela tretmana	53	3,39	1,19
Uspješnost obrazovanja i rada u kaznenoj ustanovi povezani su sa uspješnim radom djelatnika odjela tretmana	53	2,89	1,45

Stariji ispitanici prosječno nižim ocjenama ocjenjuju većinu tvrdnji, jedino se nešto više slažu s tvrdnjama o radu s djelatnicima odjela tretmana kao suvišnoj obavezi ($M=2,19$) i prisili ($M=2,432$). Iz navedenih se procjena može zaključiti kako su stariji ispitanici manje otvoreni zatvorskom tretmanu, te izražavaju negativnije stavove o njemu. Razbijanje predrasuda koje imaju određene skupine zatvorenika može se pokazati korisnim za uspješno odgojno-obrazovno djelovanje, te se preporučuje kod starije skupine.

Čak 73,96% od ukupnog broja ispitanika slaže se s tvrdnjom da u kaznenim ustanovama generalno nedostaje djelatnika odjela tretmana. Tako se 44,79% ($N=43$) ispitanika u potpunosti slaže s navedenom tvrdnjom, dok se još 29,17% ($N=28$) slaže. Samo se 10,41% ($N=10$)

ispitanika ne slaže s navedenom tvrdnjom (2,08% ne slaže se uopće, dok se 8,33% ne slaže). 15,62% (N=15) ispitanika nema mišljenje o navedenoj tvrdnji.

Manje je slaganje ispitanika sa sljedećim tvrdnjama: rad s djelatnicima tretmana doživljam kao suvišnu obavezu i rad s djelatnicima tretmana doživljam kao prisilu. Kod tvrdnje o radu s tretmanskim djelatnicima kao suvišnoj obavezi dobivaju se sljedeći rezultati: prosječna ocjena slaganja s tvrdnjom je 2,18. 63,65% (N=61) ispitanika ne slaže se (41,67% uopće se ne slaže s navedenom tvrdnjom, a 23,96% ne slaže se). Manji dio ispitanika, njih 13,53% (N=13) se slaže (11,46% slaže se u potpunosti). Rad sa djelatnicima tretmana kao prisilu ispitanici također ne doživljavaju u velikom broju. Prosječna je ocjena slaganja s navedenom tvrdnjom 2,23 (ne slažem se). 61,46% (N=59) ispitanika ne slaže se s tvrdnjom, 20,83% (N=20) nema mišljenje, dok 17,73% (N=17) ispitanika izražava doživljaj rada s djelatnicima tretmanskog odjela kao prisile.

Na osnovu odgovora obje skupine ispitanika prihvaća se Hipoteza 1: Ispitanici iskazuju pozitivne stavove o zatvorskom tretmanu, uviđaju važnost, korisnost i potrebu za suradnjom s pedagogom, psihologom i socijalnim radnikom u kaznenoj ustanovi.

S ciljem ispitivanja povezanosti stavova o zatvorskom tretmanu i dobi zatvorenika, t-testovima je napravljena usporedba rezultata mlađe i starije skupine ispitanika. T-testovi za usporedbu aritmetičkih sredina nezavisnih uzoraka korišteni su i u nastavku istraživanja s ciljem usporedbe odgovora mlađe i starije skupine ispitanika. Rezultati t-testova prikazani su u tablici 5.

Tablica 5

T-testovi na rezultatima stavova mlađe i starije skupine zatvorenika o zatvorskom tretmanu

Stav o zatvorskom tretmanu	t	df	p
Nedostatak djelatnika tretmanskog odjela	1,93	94	0,05
Potreba za suradnjom s pedagogom, psihologom i socijalnim radnikom u kaznenoj ustanovi	2,96	94	0,00
Važnost osobnog doprinosa u tretmanu	1,57	94	0,12
Prilagođenost tretmanskog rada ispitaniku i njegovim potrebama	1,63	94	0,15
Lakše podnošenje kazne uz tretmanski rad	2,09	94	0,04
Rad s djelatnicima tretmana kao suvišna obaveza	-0,09	94	0,93
Rad sa djelatnicima tretmana kao prisila	-0,77	94	0,43
Korisnost tretmanskog rada	1,06	94	0,29
Suradnja s djelatnicima odjela tretmana	3,47	94	0,00

Uspješnost obrazovanja i rada u kaznenoj ustanovi povezani su sa uspješnim radom djelatnika odjela tretmana	3,47	94	0,00
---	------	----	------

Na razini od 95% ne može se uočiti statistički značajna razlika u stavovima mlađih i starijih ispitanika o sljedećim pitanjima: nedostatak djelatnika tretmanskog odjela, važnost osobnog doprinosa kao dijela tretmana, prilagođenost tretmanskog rada korisniku i njegovim potrebama, stav o radu s djelatnicima tretmana kao suvišnoj obavezi, te takav rad kao prisila. Isto tako, nema statistički značajne razlike u stavu o korisnosti tretmanskog rada, iako mlađa skupina tretman procjenjuje nešto korisnijim od starije.

Statistički se značajna razlika uočava na sljedećim stavovima: mlađa skupina ispitanika uviđa značajno veću potrebu za suradnjom s pedagogom, psihologom i socijalnim radnikom unutar penalne ustanove ($t(94)=2,96$, $p<0,01$). Mlađa skupina ispitanika lakše podnosi kaznu uz rad kao dio tretmana ($t(94)=2,09$, $p<0,05$) te značajno više surađuje s djelatnicima odjela tretmana ($t(94)=3,47$, $p<0,01$). Mlađi ispitanici također se više slažu s tvrdnjom o povezanosti uspješnog rada djelatnika odjela tretmana i uspjeha obrazovanja i rada zatvorenika unutar kaznene ustanove ($t(94)=3,47$, $p<0,01$). Navedene t-vrijednosti prelaze graničnu vrijednost ($t(94)=1,986$, $p<0,05$). Iz odgovora je vidljiva velika potreba za tretmanom kao sastavnim dijelom uspješne zatvorske kazne. Europska zatvorska pravila (2006) propisuju uključivanje dovoljnog broja specijalista psihijatarata, psihologa, socijalnih radnika, učitelja i drugih te poticanje privremenih djelatnika i volontera na doprinos za zatvorenike. Također, poticanje zatvorenika na rad i obrazovanje dio je zatvorskih pravila. Svim se ovim aktivnostima bave andragoški djelatnici odjela tretmana, te preporučujemo povećanje broja andragoških djelatnika kao sredstvo poboljšanja zatvorskog tretmana.

Na osnovu rezultata t-testova djelomično se prihvaća Hipoteza 2: Mlađi ispitanici daju pozitivnije odgovore o zatvorskom tretmanu.

4.2.2. Stavovi ispitanika o osobinama djelatnika bitnima za uspješnu suradnju

Proces odgojno-obrazovnog rada s odraslima mora biti osmišljen tako da se prilagodi njihovim individualnim potrebama jer imaju opravdane zahtjeve ne samo u pogledu sadržaja i načina izvedbe programa, nego i osposobljenosti stručnih suradnika i konkretnih koristi koje iz obrazovanja proizlaze (Kiss, 2011). Studija tvrtke Research voor Beleid iz 2010. godine, nastala po narudžbi Europske komisije, definira generičke i specifične kompetencije djelatnika u obrazovanju odraslih, a koje ujedno smatramo bitnima za andragoški rad u zatvorskom tretmanu. Generičke su kompetencije sljedeće: personalna, interpersonalna, profesionalna, kompetencija

korištenja teorijskog i praktičnog znanja na području poučavanja, didaktička kompetencija, motivacijska kompetencija, te kompetencija uspješnog snalaženja unutar heterogenih skupina. Specifične kompetencije andragoških djelatnika mogu biti izravno ili neizravno povezane s obrazovnim procesom. Izravno povezane kompetencije su sljedeće: kompetencija procjene prethodnog iskustva, motivacije, zahtjeva, potreba i želja polaznika, kompetencija osmišljavanja procesa učenja, kompetencija olakšavanja procesa učenja i motiviranja polaznika, kompetencija kontinuiranog nadzora i evaluacije procesa učenja s ciljem njegovog poboljšanja, kompetencija savjetovanja oko karijere, života, daljnjeg razvoja i stručne pomoći te kompetencija osmišljavanja i kreiranja programa (Research voor Beleid, 2010). Specifične kompetencije neizravno povezane s obrazovnim procesom su: kompetencija upravljanja financijskim resursima i procjena društvene i ekonomske koristi pruženih usluga, kompetencija upravljanja ljudskim resursima u ustanovi za obrazovanje odraslih, kompetencija upravljanja i vođenja cijele ustanove za obrazovanje odraslih, kao i upravljanje kvalitetom pružene usluge, kompetencija vezana uz marketing i odnose s javnošću, kompetencija bavljenja administracijom i prenošenja informacija polaznicima i nastavnicima, kompetencija stvaranja okruženja za učenje opremljenog informatičkom tehnologijom te davanja podrške nastavnicima i polaznicima u njenom korištenju (Research voor Beleid, 2010). Osim navedenog, mnogi autori smatraju kako su za uspješan odgojno-obrazovni rad izrazito bitne razvijene socijalne kompetencije odgojno-obrazovnog djelatnika (Jurić, 2010).

Prema rezultatima istraživanja Kiss (2012), odrasli od andragoga očekuju sljedeće: radno iskustvo u izobrazbi odraslih, pedagoško-psihološku naobrazbu, praktično iskustvo u struci koju predaju te individualni rad prilagođen njihovim potrebama.

Uspješan rad djelatnika odjela tretmana bitan je faktor uspješne resocijalizacije zatvorenika. U cilju provjere stavova zatvorenika o očekivanjima od djelatnika tretmanskog odjela, u upitnik je uključena skala u kojoj se očekuje vrednovanje osobina djelatnika tretmana koje smatramo bitnima za uspješnu suradnju. Pojedinačne čestice u velikoj se mjeri odnose na socijalne kompetencije djelatnika (tablice 6. i 7.). Markuš (2010: 435) socijalno kompetentnim pojedincem definira onoga tko na prikladan način koristi socijalne vještine i istovremeno uspješno postiže ključne osobne ciljeve. To je složeni konstrukt više specifičnih elemenata ili kompetencija. Previšić (prema Markuš, 2010) kao sastavni dio suvremenog obrazovnog kurikulumu navodi i razvoj socijalnih kompetencija pojedinaca, a na europskoj je razini razvijeno više programa kojima se nastoji ojačati i razvijati navedene kompetencije unutar školskih sustava. S obzirom na njihovu važnost, od stručnjaka u odgojno-obrazovnom radu s

odraslim osobama očekuje se cjeloživotni rad na razvijanju i jačanju navedenih kompetencija s ciljem što uspješnijeg rada unutar kaznenih ustanova. U osobinama ponuđenim u anketnom upitniku, području socijalnih kompetencija pripadaju sljedeće: suosjećanje, razumijevanje, komunikativnost, srdačnost, otvorenost i zainteresiranost.

Tablica 6

Stavovi mlađe skupine ispitanika o osobinama djelatnika tretmana bitnim za uspješnu suradnju

Važnost osobina djelatnika	N	M	SD
Stručnost	43	4,05	1,02
Suosjećanje	43	4,07	1,1
Razumijevanje	43	3,93	0,93
Komunikativnost	43	4,12	1,07
Srdačnost	43	4,3	1,08
Otvorenost	43	4,25	0,93
Zainteresiranost	43	4,32	1,02

Mlađa skupina ispitanika visoko vrednuje važnost ponuđenih osobina djelatnika tretmana za uspješnu suradnju. Tako je jedino osobina razumijevanja procijenjena prosječnom ocjenom 3,93, dok je važnost svih ostalih navedenih osobina ocjenjena s više od 4,0.

Tablica 7

Stavovi starije skupine ispitanika o osobinama djelatnika tretmana bitnim za uspješnu suradnju

Važnost osobina djelatnika	N	M	SD
Stručnost	53	3,71	1,30
Suosjećanje	53	3,76	1,40
Razumijevanje	53	3,53	1,39
Komunikativnost	53	3,81	1,33
Srdačnost	53	3,28	1,39
Otvorenost	53	3,73	1,30
Zainteresiranost	53	3,96	1,34

Sve osobine djelatnika ponuđene u pitanjima ispitanici smatraju bitnima za suradnju, s najmanjom prosječnom ocjenom 3,74 kod osobine srdačnosti. Obje skupine ispitanika kao najbitniju osobinu vrednuju zainteresiranost, pri čemu je prosječna ocjena kod mlađih ispitanika

4,32, a kod starijih ispitanika 3,96. Ovi rezultati potvrđuju ranije navedenu važnost socijalnih kompetencija kao uvjet uspješnog rada sa svim društvenim skupinama

S ciljem ispitivanja povezanosti stavova o osobinama djelatnika tretmana bitnim za uspješnu suradnju i dobi zatvorenika, t-testovima je napravljena usporedba rezultata mlađe i starije skupine ispitanika. Rezultati t-testova vidljivi su u tablici 8.

Tablica 8

T-testovi na rezultatima stavova mlađe i starije skupine zatvorenika o osobinama djelatnika tretmana bitnim za uspješnu suradnju

Važnost osobina djelatnika	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Stručnost	1,39	94	0,17
Suosjećanje	1,23	94	0,23
Razumijevanje	1,68	94	0,12
Komunikativnost	1,22	94	0,22
Srdačnost	4,05	94	0,00
Otvorenost	2,28	94	0,02
Zainteresiranost	1,26	94	0,21

Ne može se zaključiti kako postoji povezanost dobi ispitanika i stavova o osobinama djelatnika tretmana bitnim za uspješnu suradnju. Jedina statistički značajna razlika na razini od 95% jest da mlađa skupina ispitanika bitnijima ocjenjuje sljedeće osobine: srdačnost ($t(94)=4,05$, $p<0,01$) i otvorenost ($t(94)=2,28$, $p<0,05$). Navedene t-vrijednosti prelaze graničnu vrijednost ($t(94)=1,986$, $p<0,05$). Odgovori su očekivani, s obzirom da se radi o poželjnim osobinama cjelokupne ljudske populacije koje koriste poboljšanju međuljudskih odnosa na svim razinama. Kao uvjet uspješnog odgojno-obrazovnog rada, navedene bi osobine trebali imati svi djelatnici u pedagoškom radu

Iz navedenih se rezultata može prihvatiti Hipoteza 3: Ispitanici visoko vrednuju i cijene potrebitost socijalnih kompetencija kod djelatnika odjela tretmana, kao i hipoteza 4: Ne postoji povezanost između dobi ispitanika i stavova ispitanika o osobinama djelatnika odjela tretmana bitnim za uspješnu suradnju.

4.2.3. Stavovi ispitanika o obrazovnim potrebama zatvorenika

Klapan naglašava obrazovne potrebe ili potrebe za obrazovanjem kao temelj svake odgojno-obrazovne djelatnosti, pa i one odraslog čovjeka. Većina stručnjaka koji se bave problemima

obrazovanja odraslih slažu se u stavu kako su obrazovne potrebe čovjeka, individualnog i društvenog bića, temelj svake odgojno-obrazovne djelatnosti i odgojno-obrazovnog čina. Te su potrebe kao takve bitan i neizostavan dio svake rasprave o obrazovanju i obrazovanju odraslih (Klapan, 2001). Kulić i Despotović (2005) navode podjelu obrazovnih potreba prema sljedećim kriterijima: s obzirom na subjekt potreba (individualne, grupne i društvene), s obzirom na funkciju (rad, društveno-politički život, socijalno-kulturne i obiteljske uloge, osobni život čovjeka), s obzirom na područja sadržaja (za osnovnim znanjem, za profesionalnim obrazovanjem, za društveno-ekonomskim znanjem), s obzirom na stupanj obrazovanja (osnovnoškolski, srednjoškolski i visokoškolski oblici posliješkolskog obrazovanja i usavršavanja). Stavovi ispitanika o obrazovnim potrebama zatvorenika prikazani su u tablicama 9. i 10.

Tablica 9

Stavovi mlađe skupine ispitanika o obrazovnim potrebama zatvorenika

Potrebno je osigurati:	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Besplatno osnovno školovanje odraslih	43	3,76	1,43
Besplatno srednjoškolsko obrazovanje odraslih	43	3,72	2,82
Besplatne prekvalifikacije	43	4,28	0,88
Besplatno osposobljavanje i usavršavanje	43	4,25	0,90
Besplatno visoko obrazovanje	43	3,86	1,16

Mlađa skupina ispitanika uviđa potrebe za obrazovanjem, prekvalifikacijama, osposobljavanjem i usavršavanjem, kao i za visokim obrazovanjem. Kod starije skupine ispitanika također je vidljivo ocjenjivanje svih navedenih tvrdnji (osim one o besplatnom osnovnom školovanju odraslih) ocjenom višom od 3,5. Mlađa skupina ispitanika najpotrebnijima ocjenjuje besplatne prekvalifikacije te besplatno osposobljavanje i usavršavanje, dok je kod starije skupine ispitanika najviše procijenjena potreba za besplatnim srednjoškolskim obrazovanjem odraslih.

Tablica 10

Stavovi starije skupine ispitanika o obrazovnim potrebama zatvorenika

Potrebno je osigurati:	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Besplatno osnovno školovanje odraslih	53	3,17	1,32
Besplatno srednjoškolsko obrazovanje odraslih	53	3,7	2,89
Besplatne prekvalifikacije	53	3,53	1,41

Besplatno osposobljavanje i usavršavanje	53	3,62	1,24
Besplatno visoko obrazovanje	53	3,62	1,24

Kod starijih je ispitanika vidljivo nešto manje bodovanje svih tvrdnji o obrazovnim potrebama zatvorenika. Starija skupina najpotrebnijim vrednuje besplatno srednjoškolsko obrazovanje odraslih, što je razumljivo s obzirom na obrazovnu strukturu ispitanika – većina je završila samo osnovnu školu.

S ciljem ispitivanja povezanosti stavova o obrazovnim potrebama zatvorenika i dobi zatvorenika, t-testovima je napravljena usporedba rezultata mlađe i starije skupine ispitanika. Rezultati t-testova vidljivi su u tablici 11.

Tablica 11

T-testovi na rezultatima stavova mlađe i starije skupine zatvorenika o obrazovnim potrebama zatvorenika

Potrebno je osigurati:	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Besplatno osnovno školovanje odraslih	2,13	94	0,04
Besplatno srednjoškolsko obrazovanje odraslih	0,04	94	0,97
Besplatne prekvalifikacije	3,19	94	0,00
Besplatno osposobljavanje i usavršavanje	2,89	94	0,00
Besplatno visoko obrazovanje	6,63	94	0,00

Mlađi ispitanici uglavnom u većoj mjeri smatraju kako je potrebno osigurati besplatno obrazovanje i osposobljavanje zatvorenika na svim razinama. Rezultati t-testa su sljedeći: besplatno osnovno školovanje odraslih ($t(94)=2,13$, $p<0,05$), besplatne prekvalifikacije ($t(94)=3,19$, $p<0,01$), besplatno osposobljavanje i usavršavanje ($t(94)=2,89$, $p<0,01$), besplatno visoko obrazovanje ($t(94)=6,63$, $p<0,01$). Navedene t-vrijednosti prelaze graničnu vrijednost ($t(94)=1,986$, $p<0,05$). Jedino se na razini srednjoškolskog obrazovanja ne može uočiti statistički značajna razlika ($t(94)=0,04$, $p>0,05$) na razini značajnosti od 95%.

Iz navedenih se rezultata može zaključiti kako postoji povezanost između dobi ispitanika i stavova o obrazovnim potrebama zatvorenika, na način da mlađi ispitanici značajno višima procjenjuju obrazovne potrebe zatvorenika.

Stoga se odbacuje Hipoteza 5: Ne postoji povezanost između dobi ispitanika i stavova ispitanika o obrazovnim potrebama zatvorenika.

Kiss (2012) dolazi do saznanja kako su osobe s nižom ili srednjom stručnom spremom u nešto gorem položaju po pitanju šanse za zaposlenje. Ove osobe prisiljene su ponekad i na neprijavljeni rad zbog izostanka osnovnih egzistencijalnih uvjeta. Prema istraživanju o volontiranju J. Ledić (2007), postoji pozitivna povezanost između višeg stupnja obrazovanja i pozitivnijih stavova o volonterskom radu, što ukazuje na povezanost stupnja obrazovanja i formiranja stavova o društvenom angažmanu. Također, udio ispitanika volontera značajno je viši u skupini s višim ili visokim stupnjem obrazovanja. Iz navedenog se mogu očekivati i pozitivniji stavovi o obrazovanju i višim obrazovnim potrebama, kao dio poboljšanja sveopćeg društvenog stanja. Marušić (2007) niskom stručnom spremom opravdava negativne stavove prema obrazovanju. Nikolić i sur. (2013) utvrđuju značajnu povezanost stručne spreme i obrazovnih potreba, na način da obrazovne potrebe rastu proporcionalno sa stručnom spremom.

S ciljem usporedbe stavova različitih skupina prema obrazovnom statusu o obrazovnim potrebama zatvorenika, napravljen je ANOVA test. Testom su uspoređeni stavovi skupina ispitanika različitog stupnja obrazovanja o ponuđenim područjima obrazovanja ili usavršavanja. Stavovi ispitanika s obzirom na stručnu spremu, kao i rezultat ANOVA testa po skupinama prikazani su u tablici 12.

Tablica 12

ANOVA test na rezultatima skupina ispitanika sa nezavršenom osnovnom školom, završenom osnovnom školom, srednjom stručnom spremom te višom ili visokom stručnom spremom

Subskale		Skupine ispitanika				F omjeri df (3)
		Bez osnovne škole	OŠ	SSS	VSS	
Besplatno osnovno školovanje odraslih	M	2,75	3,24	3,70	4,22	2,59 (p=0,06)
	SD	1,28	1,38	1,29	0,83	
	n	8	49	30	9	
Besplatno srednjoškolsko obrazovanje odraslih	M	2,75	3,43	4,17	4,56	7,99 (p=0,00)
	SD	1,49	1,02	0,91	0,53	
	n	8	49	30	9	
Besplatne prekvalifikacije	M	3,50	3,75	4,00	4,33	0,92 (p=0,43)
	SD	1,19	1,28	1,23	0,86	
	n	8	49	30	9	
Besplatno osposobljavanje i usavršavanje	M	3,25	3,80	4,13	4,33	2,44 (p=0,07)
	SD	1,03	1,02	1,01	0,71	
	n	8	49	30	9	

Besplatno visoko obrazovanje	M	2,65	3,61	3,97	4,33	3,61 (p=0,01)
	SD	1,19	1,12	1,38	0,86	
	n	8	49	30	9	

Ispitanici bez završene osnovne škole daju prosječno niske ocjene za sve tvrdnje o obrazovnim potrebama ispitanika, te se može primijetiti nizak interes za sve vrste obrazovanja i osposobljavanja. Procjene navedene skupine u skladu su s očekivanjima temeljenim na ranijim istraživanjima.

Ispitanici sa završenom osnovnom školom u nešto većoj mjeri uviđaju postojanje obrazovnih potreba zatvorenika, te većinu tvrdnji ocjenjuju s više od 3,5.

Kod ispitanika sa srednjom stručnom spremom vidljiv je porast ocjena na svim skalama. Ispitanici s ovom spremom posebice bitnom (M=4,17) ocjenjuju potrebu za srednjoškolskim obrazovanjem odraslih osoba u kaznenim ustanovama, dok najmanje potrebnim ocjenjuju besplatno osnovno školovanje odraslih. Manja svijest o potrebi osnovnog školovanja može se protumačiti izostankom osobne potrebe za tom obrazovnom razinom.

Ispitanici s višom ili visokom stručnom spremom visokim ocjenama procjenjuju sve ponuđene tvrdnje, a najvišom procjenjuju besplatno srednjoškolsko obrazovanje odraslih, s prosječnim odgovorom od čak 4,56.

Kako je vidljivo iz f-vrijednosti za pitanja o potrebi osnovnoškolskog, srednjoškolskog te visokog obrazovanja te za pitanje o besplatnom osposobljavanju i usavršavanju, f- vrijednost prelazi granicu od 2,144 (za razinu pouzdanosti od 10%) te granicu od 2,704 (za razinu pouzdanosti od 5%).

Na razini pouzdanosti od 95% statistički su značajne razlike među skupinama ispitanika na skalama o besplatnom srednjoškolskom obrazovanju odraslih ($F(3,92)=7,99$, $p<0,01$) te o besplatnom visokom obrazovanju ($F(3,92)=3,61$, $p<0,05$) u kaznenim ustanovama, dok su na razini pouzdanosti od 10% vidljive značajne razlike i na tvrdnjama o potrebi za besplatnim osnovnim školovanjem te besplatnim osposobljavanjem i usavršavanjem. Kako je vidljivo iz rezultata provedenih ANOVA, ispitanici sa srednjom ili visokom/višom stručnom spremom mnogo višima procjenjuju obrazovne potrebe zatvorenika.

Prihvaća se Hipoteza 6: Ispitanici s višim stupnjem obrazovanja više uviđaju važnost te višim ocjenama vrednuju obrazovne potrebe zatvorenika.

4.2.4. Stavovi ispitanika o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove

Kiss (2012) naglašava potrebu za individualizacijom programa obrazovanja odraslih. Također, tvrdi da odrasli polaznici obrazovnih procesa imaju opravdane zahtjeve koji se tiču ne samo sadržaja i načina izvedbe navedenih programa, nego i stručne osposobljenosti nastavnika, financijske dostupnosti i konkretnih koristi koje dobivaju iz obrazovanja.

Kett i Morgan (2003) dolaze do zaključka o značajnoj povezanosti niskog stupnja obrazovanja ili nepismenosti i uključenja u kriminalne aktivnosti. Burke i Vivian (2001) istraživanjem utvrđuju povezanost pohađanja obrazovnih programa unutar kaznene ustanove (na razini koledža) i manjeg recidivizma ispitanika. Velik dio ispitanika u navedenom istraživanju i nakon izlaska iz kaznene ustanove nastavlja obrazovanje na akademskim institucijama.

S ciljem ispitivanja stavova zatvorenika o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove, u upitnik je uključena i skala procjene s tvrdnjama o ovom području. Procjene mlađe i starije skupine ispitanika prikazane su u tablicama 13. i 14..

Tablica 13

Stavovi mlađe skupine ispitanika o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove

Stav o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Zadovoljstvo ponudom besplatnih obrazovnih programa u ustanovi.	43	3,93	1,18
Iskustvo sudjelovanja u besplatnim programima	43	3,58	1,24
Volja za sudjelovanjem u besplatnim obrazovnim programima	43	2,83	1,30
Planiram se dodatno obrazovati u kaznenoj ustanovi.	43	3,35	1,19
Potreba za proširenjem ponude obrazovnih programa	43	3,88	1,08
Usklađenost programa i stvarnih potreba tržišta rada	43	3,35	1,44
Plaćeni rad bi trebao biti omogućen svima u kaznenoj ustanovi	43	4,09	1,02
Rad i obrazovanje kao nužni dio života	43	3,76	1,21
Mogućnost rada u kaznenoj ustanovi	43	3,74	1,27
Rad korisniji od obrazovanja	43	3,49	1,08

Mlađa skupina ispitanika umnogome se slaže s tvrdnjama navedenim u ovoj grupi anketnog upitnika. Ocjenom većom od 3,5 ocjenjuju se zadovoljstvo ponudom besplatnih obrazovnih programa u ustanovi, iskustvo sudjelovanja u takvim programima, potreba za proširenjem ponude obrazovnih programa, potreba za mogućnošću plaćenog rada, rad i obrazovanje kao nužni dio života, te mogućnost rada u kaznenoj ustanovi.

Tablica 14

Stavovi starije skupine ispitanika o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove

Stav o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Zadovoljstvo ponudom besplatnih obrazovnih programa u ustanovi.	53	3,9	1,02
Iskustvo sudjelovanja u besplatnim programima	53	2,96	1,28
Volja za sudjelovanjem u besplatnim obrazovnim programima	53	2,83	1,68
Planiram se dodatno obrazovati u kaznenoj ustanovi.	53	3,06	1,04
Potreba za proširenjem ponude obrazovnih programa	53	3,19	1,07
Usklađenost programa i stvarnih potreba tržišta rada	53	2,98	1,08
Plaćeni rad bi trebao biti omogućen svima u kaznenoj ustanovi	53	4,11	1,1
Rad i obrazovanje kao nužni dio života	53	3,41	1,17
Mogućnost rada u kaznenoj ustanovi	53	3,55	1,12
Rad korisniji od obrazovanja	53	3,79	1,11

Kod starijih je ispitanika vidljivo manje slaganje s tvrdnjama ove skupine. Ocjenom većom od 3,5 stariji ispitanici ocjenjuju zadovoljstvo ponudom besplatnih obrazovnih programa u ustanovi, potrebu za plaćenim radom, mogućnost rada unutar kaznene ustanove te rad kao korisniji od obrazovanja.

Ispitanici obje skupine najviše se slažu s tvrdnjom "Plaćeni rad bi trebao biti omogućen svima u kaznenoj ustanovi", s prosječnom ocjenom 4,10. Prema Zakonu o izvršenju kazne zatvora, propisuje se dobrovoljnost rada, te je radna obaveza ukinuta unutar hrvatskog kaznenog sustava.

Kod svih ispitanika vidljiv je izostanak volje za sudjelovanjem u besplatnim obrazovnim programima (prosječni odgovor 2,83). Izostanak volje za cjeloživotnim obrazovanjem vidljiv je i u rezultatima istraživanja Žnidara i sur. (2011), pri čemu je to obilježje svih skupina ispitanika. Navedeno istraživanje otkriva stav radno sposobne populacije Republike Hrvatske kako

cjeloživotno obrazovanje nije jedan od bitnijih faktora za karijerni razvoj i uspješan život. Vican (2013) kao problem navodi nevoljkost ili nemogućnost države da osobama koje su se neformalno obrazovale ili osposobljavale omogući formalnu kvalifikaciju ili certificiranje stečenih kvalifikacija.

Iskustvo sudjelovanja u besplatnim obrazovnim programima većina ispitanika nema. Tako je prosječan odgovor na navedenu tvrdnju 3,24. 30,21% (N=29) ispitanika negira sudjelovanje u programima, 25% (N=24) nema mišljenje, a 44,79% (N=43) ispitanika navodi kako imaju takvo iskustvo iza sebe. Također, vidljiva je kritičnost pri pogledu na usklađenost programa sa stvarnim potrebama radnog tržišta. Tako je 33,34% (N=32) ispitanika negiralo usklađenost programa s potrebama tržišta rada, 30,21% (N=29) ispitanika nema stav o navedenom pitanju, a samo se 36,45% (N=35) ispitanika slaže s tvrdnjom da su programi i potrebe usklađeni. Šverko i sur. (2005) navode kako su osobe srednje životne dobi u najgorem položaju po pitanju zapošljivosti, dakle, vidljiva je zakrivljenost rezultata – mlađi i stariji ispitanici su u nešto bolje položaju. Polaznici obrazovnih programa odrasle dobi najčešće neće biti motivirani za rad u programu ili će razina motivacije biti niža ukoliko nemaju mogućnost zaposlenja nakon završetka istog (Vican, 2013). Stoga je usklađenost obrazovnih programa za odrasle s tržišnim potrebama, kako u zatvorskim ustanovama, tako i u vanjskom svijetu, od presudne važnosti za veći broj odraslih osoba uključenih u programe. Rezultati obje skupine ispitanika pokazuju izostanak uvjerenja o korisnosti programa u kaznenoj ustanovi na vanjskom radnom tržištu.

S ciljem ispitivanja povezanosti stavova o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove i dobi zatvorenika, t-testovima je napravljena usporedba rezultata mlađe i starije skupine ispitanika. Rezultati t-testova vidljivi su u tablici 15.

Tablica 15

T-testovi na rezultatima stavova mlađe i starije skupine zatvorenika o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove

Stav o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Zadovoljstvo ponudom besplatnih obrazovnih programa u ustanovi.	0,13	94	0,89
Iskustvo sudjelovanja u besplatnim programima	2,39	94	0,02
Volja za sudjelovanjem u besplatnim obrazovnim programima	0,00	94	1
Planiram se dodatno obrazovati u kaznenoj ustanovi.	1,26	94	0,21
Potreba za proširenjem ponude obrazovnih programa	3,14	94	0,00
Usklađenost programa i stvarnih potreba tržišta rada	1,38	94	0,17

Plaćeni rad bi trebao biti omogućen svima u kaznenoj ustanovi	-0,09	94	0,93
Rad i obrazovanje kao nužni dio života	1,44	94	0,15
Mogućnost rada u kaznenoj ustanovi	0,82	94	0,43
Rad korisniji od obrazovanja	-1,35	94	0,18

Statistički značajna razlika zamjetna je u stavovima dvije skupine ispitanika na sljedeće teme: iskustvo sudjelovanja u besplatnim obrazovnim programima ($t(94)=2,39$, $p<0,05$) te potreba za proširenjem ponude besplatnih obrazovnih programa ($t(94)=3,14$, $p<0,01$). Oba su područja više ocijenili ispitanici iz mlađe skupine.

Na svim se ostalim pitanjima-područjima ne može uočiti statistički značajna razlika na razini od 95%. Rezultati su sljedeći: zadovoljstvo ponudom besplatnih obrazovnih programa ($t(94)=0,13$, $p>0,10$), volja za sudjelovanjem u besplatnim obrazovnim programima ($t(94)=0,00$, $p=1,0$), plan dodatnog obrazovanja u kaznenoj ustanovi ($t(94)=1,26$, $p>0,10$), usklađenost programa i potreba tržišta rada ($t(94)=1,38$, $p>0,10$), plaćeni rad za sve u kaznenoj ustanovi ($t(94)=0,09$, $p>0,10$), rad i obrazovanje kao nužni dio života ($t(94)=1,44$, $p>0,10$), mogućnost rada u kaznenoj ustanovi ($t(94)=0,82$, $p>0,10$) te rad kao korisniji od obrazovanja ($t(94)=1,33$, $p>0,10$). Navedene t-vrijednosti ne prelaze graničnu vrijednost ($t(94)=1,986$, $p>0,05$).

S obzirom na navedene rezultate, prihvaća se Hipoteza 7: Ne postoji povezanost između dobi ispitanika i stavova ispitanika o obrazovanju i radu unutar kaznene ustanove.

4.2.5. Očekivanja od budućnosti ispitanika

Mnoga istraživanja ukazuju na korisno djelovanje optimizma na cjelokupni život pojedinaca. Optimisti su tako uspješniji u politici, sportu, prodaji i mnogim drugim djelatnostima (prema Rijavec i sur., 2008). Tako su vidljivi utjecaji optimizma na cjelokupno fizičko i psihičko zdravlje, te je optimizam značajan faktor u prevenciji recidivizma psihičkih poteškoća

(Gillman, i sur., prema Ivanković, Rijavec, 2012). Mnoga istraživanja ukazuju na korisno djelovanje optimizma na cjelokupni život pojedinaca. Optimisti su tako uspješniji u politici, sportu, prodaji i mnogim drugim djelatnostima (prema Rijavec i sur., 2008). Vidljivi su utjecaji optimizma na cjelokupno fizičko i psihičko zdravlje, te je on značajan faktor u prevenciji recidivizma psihičkih poteškoća (Gillman i sur., prema Ivanković, Rijavec, 2012). Puce i Vukadin (2006) analiziraju alternativne sankcije koje se provode izvan zatvorske ustanove. To su uvjetna osuda sa zaštitnim nadzorom te rad za opće dobro na slobodi. 2006. godine, pet godina

nakon uvođenja spomenutih alternativnih sankcija, samo je manji dio sudova koristio tu mogućnost pri donošenju presuda, osobito suci za mladež. S ciljem ispitivanja očekivanja od budućnosti ispitanika u upitnik je uključena skala procjene tvrdnji o očekivanjima od budućnosti i planovima ispitanika. Odgovori mlađe i starije skupine ispitanika prikazani su u tablicama 16. i 17.

Tablica 16

Statistički prikaz očekivanja od budućnosti mlađe skupine ispitanika

Očekivanja od budućnosti	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Optimizam	43	3,77	1,46
Iskustvo rada pomaže nakon izlaska	43	3,51	1,28
Iskustvo obrazovanja pomaže nakon izlaska	43	3,14	1,41
Sigurnost planova	43	4,11	1,12
Povratak u obitelj	43	4,00	1,15
Rad izvan ustanove pomaže nakon izlaska	43	4,11	1,07
Veća djelotvornost društveno-korisnog rada	43	4,25	0,82
Potrebna obaveza rada i obrazovanja	43	3,63	1,31
Utjecaj vlastitog angažmana na kvalitetu života	43	4,00	1,13
Volja za nastavkom suradnje s tretmanskim djelatnicima	43	3,51	1,28

Mlađa skupina ispitanika u ovom dijelu upitnika uglavnom više ocjenjuje ponuđene tvrdnje. Najveće je slaganje s tvrdnjom o većoj djelotvornosti društveno-korisnog rada, s prosječnom ocjenom 4,256. Nešto je niža prosječna procjena o korisnosti obrazovnog iskustva unutar zatvorske ustanove nakon izlaska na slobodu. Tako mlađi ispitanici daju prosječnu ocjenu 3,14. Povratak u obitelj ocjenjuje se prosječnom ocjenom 4,0 pri čemu 44,2% (N=19) mlađe skupine daje odgovor 5 (slažem se u potpunosti), a 25,6% (N=11) daje odgovor 4 (slažem se). 7% (N=3) negira povratak u obitelj ocjenom 1, dok 23,25 % (N=10) mlađih ispitanika nema mišljenje o povratku u obitelj.

Tablica 17

Statistički prikaz očekivanja od budućnosti starije skupine ispitanika

Očekivanja od budućnosti	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Optimizam	53	2,81	1,44
Iskustvo rada pomaže nakon izlaska	53	3,13	1,19

Iskustvo obrazovanja pomaže nakon izlaska	53	2,98	1,31
Sigurnost planova	53	3,17	1,39
Povratak u obitelj	53	3,73	1,39
Rad izvan ustanove pomaže nakon izlaska	53	3,39	1,4
Veća djelotvornost društveno-korisnog rada	53	3,49	1,54
Potrebna obaveza rada i obrazovanja	53	2,92	1,38
Utjecaj vlastitog angažmana na kvalitetu života	53	2,62	1,29
Volja za nastavkom suradnje s tretmanskim djelatnicima	53	2,6	1,42

Starija skupina ispitanika optimizam, korisnost iskustva obrazovanja unutar kaznene ustanove nakon izlaska na slobodu, potrebu obaveze rada i obrazovanja, utjecaj vlastitog angažmana na kvalitetu života te volju za nastavkom suradnje s tretmanskim djelatnicima vrednuje prosječnim vrijednostima manjim od 3,0. Starija skupina ispitanika najmanjom ocjenjuje volju za nastavkom suradnje s tretmanskim djelatnicima ($M=2,60$). Od toga 58,5% ($N=31$) ispitanika ne slaže se te procjenjuje tvrdnju ocjenama 1 i 2. 9,43% ($N=5$) ispitanika nema mišljenje o navedenoj tvrdnji, ostatak starije skupine ispitanika pokazuje volju za nastavkom suradnje s djelatnicima odjela tretmana (32,07%, $N=17$). Ispitanici obje skupine visoko su vrednovali tvrdnju o većoj djelotvornosti društveno-korisnog rada u odnosu na kaznu zatvora.

Vidljivo je kako ispitanici manje vrednuju tvrdnju o potrebnoj obavezi rada i obrazovanja, s prosječnim odgovorom 3,25. Iako velik dio ispitanika smatra kako bi plaćeni rad trebao biti omogućen svima u kaznenoj ustanovi, ipak rad i obrazovanje ne doživljavaju kao potreban i obavezan dio života. Postavlja se pitanje zašto je poželjan rad unutar zatvorske ustanove, kad na ovom području pitanja ispitanici iskazuju da ga ne vide kao obavezan i nužan dio života. Ipak, navedena se tvrdnja podudara s onom o izostanku volje za sudjelovanjem u obrazovnim programima.

S obzirom na odgovore svih ispitanika, prihvaća se hipoteza 8: Zatvorenici pozitivno vrednuju vlastitu budućnost.

S ciljem ispitivanja povezanosti stavova o očekivanjima od budućnosti zatvorenika i dobi zatvorenika, t-testovima je napravljena usporedba rezultata mlađe i starije skupine ispitanika.

Rezultati t-testova vidljivi su u tablici 18.

Tablica 18

T-testovi na rezultatima očekivanja od budućnosti mlađe i starije skupine zatvorenika

Očekivanja od budućnosti	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Optimizam	3,21	94	0,00
Iskustvo rada pomaže nakon izlaska	1,49	94	0,14
Iskustvo obrazovanja pomaže nakon izlaska	0,57	94	0,57
Sigurnost planova	3,69	94	0,00
Povratak u obitelj	1,02	94	0,31
Rad izvan ustanove pomaže nakon izlaska	2,87	94	0,01
Veća djelotvornost društveno-korisnog rada	3,11	94	0,00
Potrebna obaveza rada i obrazovanja	2,55	94	0,01
Utjecaj vlastitog angažmana na kvalitetu života	5,56	94	0,00
Volja za nastavkom suradnje s tretmanskim djelatnicima	3,29	94	0,00

U stavovima ispitanika o korisnosti iskustva rada i obrazovanja u ustanovi nakon izlaska nije vidljiva statistički značajna razlika ($t(94)=1,49$, $p>0,10$), kao i u odgovorima o povratku u obitelj ispitanika ($t(94)=1,02$, $p>0,10$).

Mlađa grupa ispitanika ima pozitivnija stajališta o svim ostalim pitanjima ove skupine: optimizam ($t(94)=3,21$, $p<0,01$), sigurnost planova ($t(94)=3,69$, $p<0,01$), korisnost rada izvan ustanove nakon izlaska iz ustanove ($t(94)=2,87$, $p<0,05$), veća djelotvornost društveno-korisnog rada ($t(94)=3,11$, $p<0,01$), rad i obrazovanje kao potreba ($t(94)=2,55$, $p<0,05$), utjecaj vlastitog angažmana na kvalitetu života ($t(94)=5,56$, $p<0,01$) te volja za nastavkom suradnje s tretmanskim djelatnicima ($t(94)=3,29$, $p<0,01$). Navedene značajne t-vrijednosti prelaze graničnu vrijednost ($t(94)=1,986$, $p<0,05$).

S obzirom na statistički značajno više rezultate mlađe skupine ispitanika na većini pitanja, može se zaključiti kako postoji povezanost između dobi ispitanika i očekivanja od budućnosti, na način da mlađa skupina ima pozitivnije stavove i očekivanja od budućnosti.

Stoga se odbacuje Hipoteza 9: Ne postoji povezanost između dobi ispitanika i očekivanja od budućnosti ispitanika.

4.2.6. Stavovi ispitanika o slobodnom vremenu u kaznenoj ustanovi

Studija Dugotrajni zatvor i ljudska prava (2009) naglašava kako poseban značaj za svakog zatvorenika imaju aktivnosti kojima ispunjava svoje vrijeme, te u njih svrstavaju rad, obrazovanje, slobodne aktivnosti i komunikaciju s vanjskim svijetom. U slobodnom vremenu

najveći dio ispitanika navedene studije bavi se pasivnim aktivnostima kao što su slušanje glazbe i gledanje televizije, no treba napomenuti kako dijelu ispitanika druge opcije nisu ni ponuđene.

Parlamentarna skupština Vijeća Europe u svojoj preporuci 1741 za socijalnu reintegraciju zatvorenika ocjenjuje sportske aktivnosti djelotvornima u smanjivanju kriminaliteta među mladima te naglašava potrebu za organizacijom sportskih aktivnosti unutar zatvorskih ustanova. S ciljem ispitivanja zatvorenika o načinu provođenja slobodnog vremena i stavovima o njemu u kaznenoj ustanovi u istraživanje je uključena i skala procjene s pitanjima o slobodnom vremenu. Rezultati mlađe i starije skupine ispitanika o slobodnom vremenu prikazani su u tablicama 19. i 20.

Tablica 19

Statistički prikaz stavova mlađe skupine ispitanika o slobodnom vremenu u kaznenoj ustanovi

Stav o slobodnom vremenu	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Dovoljno aktivnosti u ustanovi	43	3,74	1,69
Aktivnosti poboljšavaju kvalitetu života	43	3,51	1,08
Sudjelovanje u aktivnostima	43	4,02	1,18
Potreba za povećanjem izbora aktivnosti	43	4,05	1,07
Korištenje knjižnice	43	3,37	1,17
Potreba za slobodom u organizaciji aktivnosti	43	4,14	0,99
Bavljenje sportom	43	4,05	1,23
Korištenje kulturnih sadržaja	43	4,02	1,14
Ispunjavanje religijskih obaveza	43	3,74	1,22
Aktivnosti pomažu razvoju osobnosti	43	3,74	1,36

Ispitanici su prosječno zadovoljni ponudom aktivnosti u ustanovi (3,74). Mlađa skupina ispitanika jedino korištenje zatvorske knjižnice procjenjuje prosječnom ocjenom manjom od 3,5. Više od trećine (34,88%, N=15) mlađe skupine ispitanika korištenje zatvorske knjižnice boduje ocjenom 3, a 23,25% (N=10) ispitanika ne koristi knjižnicu kaznene ustanove. Broj korisnika knjižnice poražavajući je te ukazuje na nužnu potrebu odgojno-obrazovnog rada s mlađom zatvorskom populacijom u cilju poboljšanja čitateljskih navika i samim time volju za informalnim obrazovanjem.

Bavljenje sportom mlađa skupina ispitanika boduje s visokih 4,05 bodova. Parlamentarna skupština Vijeća Europe u svojoj preporuci 1741 za socijalnu reintegraciju zatvorenika ocjenjuje sportske aktivnosti djelotvornima u smanjivanju kriminaliteta među mladima te naglašava potrebu za organizacijom sportskih aktivnosti unutar zatvorskih ustanova.

Sve se ostale tvrdnje mlađi ispitanici procjenjuju prosječnim bodovima većim od 3,5.

Tablica 20

Statistički prikaz stavova starije skupine ispitanika o slobodnom vremenu u kaznenoj ustanovi

Stav o slobodnom vremenu	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Dovoljno aktivnosti u ustanovi	53	3,12	1,60
Aktivnosti poboljšavaju kvalitetu života	53	2,98	1,61
Sudjelovanje u aktivnostima	53	3,66	1,45
Potreba za povećanjem izbora aktivnosti	53	3,64	1,29
Korištenje knjižnice	53	3,96	1,30
Potreba za slobodom u organizaciji aktivnosti	53	3,73	1,41
Bavljenje sportom	53	2,94	1,39
Korištenje kulturnih sadržaja	53	3,6	1,47
Ispunjavanje religijskih obaveza	53	3,73	1,32
Aktivnosti pomažu razvoju osobnosti	53	3,38	1,38

Starija je skupina zatvorenika prosječno nešto manje zadovoljna ponudom aktivnosti u ustanovi (3,12), te također u manjoj mjeri smatraju da im te aktivnosti poboljšavaju kvalitetu života (2,98). Kod njih je, za razliku od mlađe skupine, najviše ocijenjena tvrdnja o korištenju zatvorskog knjižnicom. Tako starija skupina ispitanika korištenje knjižnice boduje prosječnom ocjenom 3,96. 71,70% (N=38) ispitanika potvrdilo je korištenje zatvorskog knjižnicom, 7,55% (N=4) ispitanika starije skupine ocjenama 1 i 2 negira korištenje zatvorske knjižnice, dok ostatak ispitanika daje ocjenu 3 (20,75%, N=11). Bavljenje sportom rangirano je najnižom prosječnom ocjenom od 2,94.

S obzirom na odgovore svih ispitanika, prihvaća se hipoteza 10: Ispitanici većinom sudjeluju u organiziranim aktivnostima slobodnog vremena i prepoznaju potrebitost istih.

S ciljem ispitivanja povezanosti stavova o slobodnom vremenu u kaznenoj ustanovi i dobi zatvorenika, t-testovima je napravljena usporedba rezultata mlađe i starije skupine ispitanika. Rezultati t-testova vidljivi su u tablici 21.

Tablica 21

T-testovi na rezultatima stavova mlađe i starije skupine zatvorenika o slobodnom vremenu u kaznenoj ustanovi

Stav o slobodnom vremenu	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Dovoljno aktivnosti u ustanovi	1,83	94	0,07
Aktivnosti poboljšavaju kvalitetu života	2,55	94	0,01
Sudjelovanje u aktivnostima	1,35	94	0,18

Potreba za povećanjem izbora aktivnosti	<i>1,69</i>	<i>94</i>	<i>0,12</i>
Korištenje knjižnice	<i>-2,33</i>	<i>94</i>	<i>0,02</i>
Potreba za slobodom u organizaciji aktivnosti	<i>1,64</i>	<i>94</i>	<i>0,09</i>
Bavljenje sportom	<i>4,12</i>	<i>94</i>	<i>0,00</i>
Korištenje kulturnih sadržaja	<i>1,57</i>	<i>94</i>	<i>0,11</i>
Ispunjavanje religijskih obaveza	<i>0,03</i>	<i>94</i>	<i>0,97</i>
Aktivnosti pomažu razvoju osobnosti	<i>1,29</i>	<i>94</i>	<i>0,21</i>

Grupe ispitanika ne razlikuju se statistički značajno u stavovima o aktivnostima slobodnog vremena. Statistički značajna razlika postoji jedino u slučaju bavljenja sportskim aktivnostima u zatvorskoj ustanovi i korištenju zatvorske knjižnice, te u stavu o poboljšanju kvalitete života unutar ustanove kroz aktivnosti slobodnog vremena. Mlađi ispitanici mnogo su više uključeni u sportske aktivnosti ($t(94)=4,12$, $p<0,01$). Također, mlađa skupina ispitanika više se slaže s tvrdnjom da aktivnosti slobodnog vremena poboljšavaju kvalitetu života u ustanovi. Stariji ispitanici više koriste usluge zatvorske knjižnice. ($t(94)=2,33$, $p<0,05$). Samo kod navedene dvije čestice (korištenje zatvorske knjižnice i bavljenje sportom) t-vrijednosti prelaze graničnu vrijednost ($t(94)=1,986$, $p<0,05$).

Na osnovu navedenih rezultata djelomično se prihvaća Hipoteza 11: Ne postoji povezanost između dobi ispitanika, načina provođenja slobodnog vremena i stavova o slobodnom vremenu unutar kaznene ustanove.

V. RASPRAVA

U skladu s prethodno opisanim teorijskim postavkama, predmet analize rada je tretmanski, napose andragoški odgojno-obrazovni rad sa zatvorenicima na odsluženju kazne. Istraživanje na temelju analize literature o zahtjevima suvremenog tretmanskog rada sa populacijom zatvorenika kreće od nekoliko temeljnih razmatranja o dimenzijama andragoškog djelovanja sa zatvorenicima.

Rezultati provedenog istraživanja ukazuju na sljedeće:

1. Ispitanici pokazuju pozitivne stavove o zatvorskom tretmanu te uviđaju njegovu važnost i potrebitost.
2. Kod mlađih se ispitanika uviđa djelomično pozitivniji stav prema zatvorskom tretmanu.
3. Ispitanici visoko vrednuju i cijene potrebitost socijalnih kompetencija kod djelatnika odjela tretmana.
4. Ne postoji povezanost između dobi ispitanika i njihovih stavova o osobinama djelatnika važnima za uspješnu suradnju.
5. Postoji povezanost između dobi ispitanika i stavova o obrazovnim potrebama zatvorenika, na način da mlađi ispitanici višima vrednuju obrazovne potrebe.
6. S porastom stupnja obrazovanja, raste i svijest ispitanika o obrazovnim potrebama zatvorenika.
7. Stavovi ispitanika o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove nisu povezani s njihovom dobi.
8. Zatvorenici pozitivno vrednuju vlastitu budućnost.
9. Mlađi zatvorenici imaju prosječno pozitivnija očekivanja od budućnosti.
10. Ispitanici većinom sudjeluju u aktivnostima slobodnog vremena i procjenjuju ih korisnima.

11. Stavovi o slobodnom vremenu unutar kaznene ustanove te način provođenja slobodnog vremena uglavnom nije povezan s dobi ispitanika, osim na područjima sporta i korištenja knjižnice.

Osnovni problem odgojno-obrazovnog rada s odraslim osobama na području Republike Hrvatske svakako je nedostatak studija andragogije kao osnove za postojanje navedene profesije. Andragošku djelatnost tako obavljaju osobe sa nastavničkim studijima ili studijem pedagogije, u najboljem slučaju sa završenim dodatnim andragoškim obrazovanjem. Prosudba kako su pojedini dijelovi takvih studijskih programa, namijenjenih odgoju i obrazovanju djece i mladih, andragoškim djelatnicima suvišni ili nepotrebni, možda je pretjerana, no zasigurno se može tvrditi kako bi studijski program osmišljen isključivo u svrhu stjecanja znanja i kompetencija za obrazovanje odraslih bio mnogo pogodniji.

Obrazovanje i rad su kao dio tretmana prisutni u gotovo svim sustavima za izvršenje kazne lišenja slobode. Šakić (prema Rački, 1995) tvrdi kako rad treba biti sastavni dio svekolikog tretmana, a ne neka zasebna kategorija unutar tretmana. Pojedini autori upravo radu pridaju središnje značenje u ljudskom životu (Šverko, prema Rački, 1995). Podizanje svijesti o važnosti rada i obrazovanja u životu svakog pojedinca trebalo bi biti jedno od osnovnih sredstava zatvorskog tretmana u cilju postizanja što bolje prilagodbe životu nakon izlaska iz penalne ustanove na što upućuje i istraživanje u ovom radu.

Iz rezultata istraživanja vidljiv je pozitivan stav zatvorenika prema zatvorskome tretmanu te svijest o važnosti i potrebi rada s djelatnicima odjela tretmana. Iako je kod mlađih ispitanika stav djelomično pozitivniji, može se zaključiti kako većina ispitanika suradnju s djelatnicima tretmana smatra korisnom. Postavlja se pitanje bi li suradnja bila i bolja ukoliko bi došlo do povećanja mogućnosti za andragoški rad unutar hrvatskih kaznenih ustanova. S povećanjem broja djelatnika specijaliziranih za odgojno-obrazovni rad s odraslima, mogla bi se očekivati i povećana uspješnost penalnog tretmana.

Socijalne kompetencije, kao osnova uspješne međuljudske suradnje i svake djelatnosti, veoma su bitne i unutar kaznenih ustanova, te je iz rezultata istraživanja vidljivo kako zatvorenici očekuju posjedovanje navedenih kompetencija kao uvjet uspješne suradnje. Pojedincima svih profesija preporučuje se jačanje svekolikih kompetencija, uključujući i socijalne, posebno u doba opće nesigurnosti i neprestane potrebe za napretkom. Očekivanja i zahtjevi ispitanika ukazuju na složenost profesije andragoga, koja bi trebala biti ogledalo onoga što propagira – cjeloživotnog napredovanja i truda na poboljšanju vlastite osobnosti, vještina i znanja. Socijalne kompetencije

pokazuju se tako kao uvjet uspješnog rada, što u praksi korisnima pokazuje nove tendencije odgojno-obrazovnog rada usmjerenog ka razvoju kompetencija pojedinca.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju kako većina ispitanika uviđa potrebu za besplatnim obrazovanjem unutar kaznenih ustanova. Ispitanici potrebnima procjenjuju i obrazovne i programe osposobljavanja i prekvalifikacija te smatraju kako bi takvo obrazovanje, prekvalifikacije i osposobljavanja trebali biti besplatni na svim razinama. Vidljiva je razlika u procjenama obrazovnih potreba ispitanika s različitim stupnjevima obrazovanja, pa tako ispitanici s višom ili visokom stručnom spremom vrlo visokima ocjenjuju obrazovne potrebe na svim razinama, dok je kod ispitanika s nezavršenom osnovnom školom rezultat procjene suprotan. Bitno je primijetiti kako su potrebe za obrazovanjem najmanje svjesni upravo zatvorenici kojima je ono najpotrebnije i koji su najviše uskraćeni, što ukazuje na potrebu odgojnog djelovanja, osvješćivanja zatvorenika s nižim stupnjem obrazovanja o postojanju ovih potreba.

Studija Dugotrajni zatvor i ljudska prava (2009) navodi kako je 84% ispitanika iz dvije hrvatske kaznene ustanove (kaznonice) imalo priliku raditi u kaznenim ustanovama, a na europskoj razini više od tri četvrtine zatvorenika bilo je uključeno u obrazovni ili radni proces ili oboje. Ispitanici vrlo visoko vrednuju potrebu za plaćenim radom unutar zatvorske ustanove. Iako je svaki rad u hrvatskim kaznenim ustanovama plaćen, mogućnost rada za mnoge zatvorenike izostaje zbog uvjeta u pojedinim ustanovama i njihove nemogućnosti organiziranja rada. Osim što je plaćen, rad u zatvorskim ustanovama je i dobrovoljan. Zakon o izvršenju kazne zatvora ne uključuje radnu obavezu, koja je bila dio zakonskih odredbi u ranijim vremenima.

Zabrinjavajući je podatak (prema Moslavac, 2011) kako se samo manji broj zatvorenika odlučuje iskoristiti pravo na obrazovanje, te se interes za tim segmentom kazne smanjuje. I rezultati ovog istraživanja pokazuju kako manji dio ispitanika ima iskustvo sudjelovanja u besplatnim obrazovnim programima, a nešto ih je više u mlađoj skupini ispitanika. Kako navodi Robinson (2013) korist od uvođenja akademskih programa u cilju smanjenja recidivizma je višestruka. Prije svega, zarada koju bi bivši zatvorenici mogli ostvariti nakon uspješno položenih obrazovnih programa i zaposlenja dovoljan je razlog za odvrćanje od ilegalnih aktivnosti. Sigurnost zaposlenja u Hrvatskoj zasigurno je manja, no s novim kvalifikacijama pojavljuju se i nove mogućnosti zaposlenja za sve društvene skupine. Također, prevencija recidivizma kroz obrazovne programe pokazuje se jeftinijom opcijom u trenutku kada je broj zatvorenika u porastu. Za državu, koja je glavni financijer zatvorskog sustava, pokazuje se povoljnijim

jednokratno ulaganje u zatvorenika kroz besplatno obrazovanje ili osposobljavanje od višestrukog boravka iste osobe u kaznenim ustanovama.

Ispitanici obje skupine (mlađi i stariji) visoko su vrednovali tvrdnju o većoj djelotvornosti društveno-korisnog rada u odnosu na kaznu zatvora. Slaganje s navedenom tvrdnjom nije neočekivano, no upitno je koliko su ispitanici pri davanju odgovora na ovo pitanje mogli biti objektivni, posebice jer bi u slučaju češćeg davanja alternativne sankcije neki od njih – ispitanici s kraćim zatvorskim kaznama – bili na slobodi i u sasvim drugačijoj životnoj poziciji.

Kardum i sur. (prema Plavšić, 2012) u istraživanju mentalnog zdravlja odraslih u Rijeci dolaze do zaključka kako nema povezanosti između dobi i stupnja optimizma i samopoštovanja. Mijočević i Rijavec (2006), suprotno, zaključuju kako postoje razlike u optimizmu između ispitanika različite dobi ili spola. Ovo istraživanje, kao i ono Mijočević i Rijavec, ukazuje na povezanost dobi i očekivanja od budućnosti, uključujući i optimizam, na način da mlađi ispitanici imaju značajno pozitivnija očekivanja od budućnosti. Ipak, može se primjetiti kako obje skupine ispitanika uglavnom imaju pozitivna očekivanja od budućnosti, što je dobra baza za tretmanski rad, u kojem bi se mogle pojavljivati značajne poteškoće kod pojedinaca koji posve pesimistično gledaju na svoju budućnost. Doležal (2009) zaključuje kako postoji značajna povezanost dobi ispitanika i uključenosti u kriminalni životni stil na način da su mlađi ispitanici dublje uronjeni u kriminalni životni stil. Optimizam i volja za suradnjom mlađih ispitanika može biti polazište u radu djelatnika tretmana s ciljem sprečavanja kriminalnog recidivizma mladih korisnika. Uspješan rad djelatnika odjela tretmana na smanjenju uključenosti u kriminalni životni stil mogao bi rezultirati i smanjenim kriminalnim povratom te biti dobra osnova za uspješnu resocijalizaciju korisnika.

Teoretičari slobodnog vremena često ovaj fenomen promatraju odvojeno od niza pojava koje ga okružuju i upravo u tome griješe, jer se slobodno vrijeme ne može proučavati odvojeno od ostalih čovjekovih aktivnosti. Upravo posebnost načina života zatvorenika u zatvorskim ustanovama nameće potrebu proučavanja ovog fenomena u tom specifičnom okruženju. Kako je dio rada andragoga i obrazovanje za slobodno vrijeme, može se primijetiti kako mogućnost poboljšanja slobodnog vremena unutar kaznenih ustanova leži u povećanju broja djelatnika s andragoškom područja. Zatvorenici sudjeluju u aktivnostima slobodnog vremena, kako je ovo istraživanje pokazalo. Slobodne aktivnosti kao bitan dio zatvorskog tretmana i jedno od sredstava za socijalizaciju tako bi povećanjem broja djelatnika dobile na važnosti. Bavljenje sportom mlađa skupina ispitanika boduje s visokih 4,047 bodova. Smanjeni udio starijih

zatvorenika uključenih u sportske aktivnosti može se tumačiti i kao posljedica veće izloženosti ozljedama zbog dobi, te se njihov stupanj uključenosti u ove aktivnosti može smatrati zadovoljavajućim, vjerojatno i većim od aktivnosti opće populacije. U hrvatskim kaznenim ustanovama zatvorenici uglavnom imaju na raspolaganju dovoljno vremena za bavljenje sportskim aktivnostima. Ipak, to je tek posljedica prenapučenosti zatvora, zbog koje zatvorenici dobivaju nešto više vremena. Mlađi su zatvorenici iskazali viši stupanj uključenosti u ponuđene slobodne aktivnosti unutar kaznene ustanove, dok stariji ispitanici više koriste fond zatvorske knjižnice.

Mlađi ispitanici daju značajno pozitivnije odgovore kad su u pitanju očekivanja od budućnosti., značajno većima procjenjuju obrazovne potrebe zatvorenika te se više slažu sa stavom da je potrebno uvesti sve vrste obrazovanja (osim za područje srednjoškolskog obrazovanja), prekvalifikacije i usavršavanja kao dio besplatnog programa unutar zatvorskog tretmana. Ipak, i starija skupina ispitanika 4 od 6 tvrdnji ponuđenih u dijelu o obrazovnim potrebama zatvorenika vrednuje ocjenom većom od 3,5, što ukazuje na postojanje svijesti o korisnosti i potrebi uvođenja programa obrazovanja, prekvalifikacije i usavršavanja u zatvorske ustanove. Stav mlađih ispitanika iz kojeg je vidljivo da sve oblike osposobljavanja i obrazovanja doživljavaju potrebnijima, baš kao i pozitivnija stajališta mlađih ispitanika prema budućnosti, može tumačiti vremenom koje na raspolaganju imaju mlađi ispitanici kako bi promijenili svoj život i učinili ga što uspješnijim. Moguće je da stariji ispitanici zbog nedostatka istog pokazuju manje pozitivna očekivanja prema budućnosti. Tako se može uvidjeti potreba za prilagodbom tretmanskog rada starijoj populaciji zatvorenika, na način da je prilikom izrade individualnih programa i u konkretnim situacijama unutar kaznene ustanove potrebno poraditi na podizanju razine optimizma. Prikladna postpenalna pomoć također je vrlo važna. Stariji ispitanici pokazuju značajno manju sigurnost planova za život nakon izlaska. Također, pokazuju i manje volje za nastavkom suradnje s djelatnicima odjela tretmana, iako je po njihovim očekivanjima od budućnosti moguće zapaziti kako im je postpenalna pomoć i suradnja s tretmanskim djelatnicima potrebnija nego mlađim ispitanicima.

VI. ZAKLJUČAK

S obzirom da je tretman osnovni dio provođenja kazne zatvora s ciljem resocijalizacije zatvorenika, te da je zatvorenik u središtu procesa tretmana, problem je provedenog istraživanja bio ispitati stavove populacije zatvorenika prema odgojno-obrazovnim dijelovima zatvorskog tretmana, poželjnim osobinama djelatnika i vlastitoj budućnosti te utvrditi postoji li povezanost navedenih varijabli s dobi i obrazovnim statusom ispitanika.

Rezultati istraživanja ukazali su na uglavnom pozitivne stavove ispitanika prema zatvorskom tretmanu, visoko vrednovanje socijalnih kompetencija tretmanskih djelatnika, pozitivnu procjenu budućnosti ispitanika te sudjelovanje i pozitivnu orijentaciju zatvorenika prema organiziranim aktivnostima slobodnog vremena unutar kaznene ustanove. Istraživanje je pokazalo da obje skupine ispitanika (mlađi i stariji) uviđaju generalni nedostatak djelatnika odjela tretmana u kaznenim ustanovama. Navedeno je dobar pokazatelj i smjernica za poboljšanje kaznenog sustava kroz veće zapošljavanje stručnjaka s kompetencijama za provođenje individualiziranih programa. Ne može se uočiti statistički značajna povezanost dobi i stavova ispitanika o zatvorskom tretmanu. Također, rezultati t-testova na dijelovima upitnika o osobinama djelatnika tretmana bitnima za uspješnu suradnju, o radu i obrazovanju unutar kaznene ustanove te slobodnom vremenu u kaznenoj ustanovi ne pokazuju statistički značajnu razliku. Značajno pozitivnija očekivanja od budućnosti mlađe skupine ispitanika ukazuju na povećanu potrebu rada djelatnika tretmanskog odjela s ciljem povećanja optimizma i proširenjem perspektive starijih zatvorenika. Postpenalna pomoć također bi, prema rezultatima ovog istraživanja, trebala biti snažnije usmjerena ka starijim zatvorenicima, s obzirom da se manji dio starije skupine ispitanika vraća u obitelj i vrednuje manjom mogućnošću vlastitog utjecaja na

kvalitetu života. Ne sasvim u suprotnosti s ovim stavovima, stariji ispitanici također značajno manje osjećaju potrebu za suradnjom s tretmanskim djelatnicima nakon izlaska, iako im je takva pomoć očito potrebija.

Obrazovne potrebe zatvorenika slabije prepoznaju upravo zatvorenici s nižim stupnjevima obrazovanja, što je s obzirom na rezultate dosadašnjih istraživanja donekle očekivano. Preporučuje se ulaganje većih napora u obrazovni rad upravo s osobama koje su najviše prikraćene na navedenom području, kako bi se s pomacima na obrazovnoj razini događali i oni na osobnoj, društvenoj, socijalnoj i građanskoj razini te povećala mogućnost zaposlenja posebice zatvorenika koji se teže snalaze po izlasku iz zatvora (onih s najnižim stupnjevima obrazovanja). Mlađa skupina ispitanika značajno više vrednuje potrebe za obrazovanjem, osposobljavanjem i prekvalifikacijom unutar zatvorske ustanove. Na svim razinama osim srednjoškolske, besplatno su obrazovanje značajno potrebnijim procijenili mlađi ispitanici. To je donekle razumljivo s obzirom da mlađim ispitanicima predstoji više vremena za obrazovanje i rad nakon izlaska iz kaznene ustanove. Ipak, cjeloživotno obrazovanje kao dio aktivnog starenja trebalo bi biti dio života i starije populacije. I stariji ispitanici donekle shvaćaju potrebu za obrazovanjem, osposobljavanjem i prekvalifikacijom unutar kazne zatvora. Ovakvo viđenje obrazovnih potreba zatvorenika trebalo bi biti jasna poruka s ciljem poboljšanja različitih odgojno-obrazovnih programa unutar hrvatskog kaznenog sustava. Programi obrazovanja, osposobljavanja i prekvalifikacije često ostaju samo na teorijskoj razini mogućnosti i njihovo je provođenje ograničeno sigurnosnim i materijalnim mogućnostima kaznenih ustanova. Volju ispitanika za sudjelovanjem u obrazovnim programima, pa i najmanju, trebalo bi iskoristiti kao faktor poboljšanja društva u cjelini. Rezultati našeg istraživanja pokazuju da ispitanici većinom sudjeluju u organiziranim aktivnostima slobodnog vremena i uvelike prepoznaju potrebitost istih. Kako slobodno vrijeme u sebi sadrži veliki potencijal (utječe na zdravlje i fizički razvoj, intelektualni razvoj, razvoj društveno-moralnih vrijednosti i stavova, socijalizaciju pojedinca...), dobiveni rezultati ukazuju na potrebu institucionaliziranog osiguravanja slobodnog vremena zatvorske populacije što direktno ukazuje na potrebitost angažiranja andragoških djelatnika i na tom području.

Nepostojanje povezanosti dobi ispitanika i stavova o većini područja na koje se provedeno istraživanje odnosi govori u prilog individualizaciji programa kao puta ka uspješnom zatvorskom tretmanu. Teorijsko-komparativna analiza i provedeno empirijsko istraživanje, trebali bi andragoškoj teoriji i penološko-andragoškoj praksi pomoći u definiranju čimbenika

kvalitetnog penalnog tretmana koji bi ujedno predstavljali i putokaz ka unapređivanju cjelokupnog kaznenog sustava.

VII. LITERATURA

1. Andrilović, V., Matijević, M., Pastuović, N., Pongrac, S., Špan, M. (1985). *Andragogija*. Zagreb. Školska knjiga.
2. Babić, V. Josipović, M. Tomašević, G.(2006) Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 685-743
3. Bognar, L. (1999) *Metodika odgoja*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pedagoški fakultet.

4. Bubić, J. (2006) Terapijske zajednice u penalnim ustanovama. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14(1), 33-50
5. Buđanovac, A. Mikšaj-Todorović, Lj. (2000) Javno mnijenje o prijestupnicima i rehabilitaciji u Hrvatskoj: utjecaj spola, dobi, obrazovanja i razine urbanizacije. *Kriminologija i socijalna integracija*, 8(1-2), 27-34
6. Burke, L. O., Vivian, J. E.(2001) The Effect of College Programming on Recidivism Rates at the Hampden County House of Correction: A 5 – Year Study. *Journal of Correctional Education*, 52(5), 160-162
7. Čalina, N., Dijanošić, B., Gefferth, E., Martinko, J. (2012) *Kako uspješno poučavati odrasle*. Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih
8. Delale, E. A., Muslić, Lj., Drpić, K. (2013) Povezanost postupaka kažnjavanja kod doživljaja blažih i izrazito neprimjerenih ponašanja djeteta. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(2), 317-344
9. Delors, J.(1998) *Učenje – blago u nama*. Zagreb: Educa
10. Doležal, D. Jandrić, A. (2002) Institucionalni penološki programi s ovisnicima o ilegalnim drogama. *Kriminologija i socijalna integracija*, 10(2), 105-117
11. Drenkhahn, E. (2009) *Dugotrajni zatvori i ljudska prava. Rezultati međunarodne studije*. Greifswald: Universität Greifswald, Lehrstuhl für Kriminologie
12. Europski parlament, Vijeće Europske Unije, Europska Komisija (2010) *Povelja o temeljnim pravima Europske Unije*. Zadnja posjeta travanj 2014.
http://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Povelja_o_temeljnim_pravima_Europske_unije.doc
13. Europski parlament, Vijeće Europske Unije (2010) Preporuka Europskog parlamenta i savjeta o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje, *Metodika*, 11(20), 169-182
14. Farkaš, R. Žakman – Ban, V. (2006) Obilježja procesa prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika/zatvorenica s obzirom na sociodemografske i kriminološke osobnosti. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 957-990
15. Faure, E., Herrera, F., Kaddoura, A., Lopes, H., Petrovsky, A.V., Rahnema, M. Champion Ward, F. (1972) *Learning to be: The world of education today and tomorrow*. Paris: UNESCO
16. Foucault, M. (1994). *Nadzor i kazna*. Zagreb: Informator
17. Franjić,Ž., Mikuš, Lj. (2010) Program psihosocijalnog tretmana počinitelja prekršajnih i kaznenih djela iz prometa. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(2), 659-668

18. Galić, Z., Jerneiće, Ž., Prevendar, T. (2008) Socijalno poželjno odgovaranje, ličnosti i inteligencija u selekcijskoj situaciji. *Psihologijske teme*, 17(1), 93-110
19. Gazibara, S. (2013) Head, Heart and Hands Learning – A Challenge for Contemporary Education. *Journal of Education Culture and Society*, 4(1), 71-82
20. Giesecke, H. (1993) *Uvod u pedagogiju*. Zagreb. Educa.
21. Haralambos, M., Holborn, M. (2002) *Sociologija. Teme i perspektive*. Zagreb. Golden Marketing
22. Hrvatić, N. (2007) Interkulturalna pedagogija – nove paradigme. *Pedagogijska istraživanja*, 4(2), 241 – 254
23. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (2002) *Deklaracija o znanju*. Zadnja posjeta ožujak 2014. <http://www.humboldt-club.hr/obrazovanje/hr/dekl-o-znanju-hazu.htm>
24. Ilić, Z., Jovanić, G. (2012) *Teorijske osnove penalnog tretmana*. Zadnja posjeta ožujak 2014. www.fasper.bg.ac.rs/nastavnici/Jovanic_Goran/predavanja/20121101_1%20KOLOKVIJUM%201%20deo.docx
25. Ivanković, M., Rijavec, M. (2012) Utjecaj provođenja programa pozitivne psihologije na optimizam i razredno ozračje kod učenika četvrtog razreda osnovne škole. *Napredak*, 153(2), 219-233
26. Jelavić, F. (2008) *Didaktika*. Jastrebarsko: Naklada Slap
27. Jukić, R., Ringel, J. (2013) Cjeloživotno učenje – put ka budućnosti. *Andragoški glasnik*, 17(1), 25-35
28. Jurić, V. (2010) Kurikulumski registar socijalnih kompetencija u društvenim i školskim okvirima. *Pedagoška istraživanja*, 7(2), 177-189
29. Kett, M., Morgan, M. (2003) *The prison adult literacy survey. Results and implications*. Dublin. Irish Prison Service.
30. Kiss, I. (2012) Faktorska analiza stavova odrasle populacije prema cjeloživotnom obrazovanju. *Napredak*, 153(1), 77-94
31. Klapan, A. (2001) Obrazovne potrebe odraslih – ključno pitanje andragogije. *Obrazovanje odraslih*, 1(1-3), 79-87
32. Klapan, A., Živčić, M. (2011) Andragoški pokreti. *Andragoški glasnik*, 15(2), 170-183

33. Knežević, M. (2008) *Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji)*. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zavod za socijalni rad
34. Kokić Puce, Z., Kovčo Vukadin, I. (2006) Izvršavanje alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj. *Ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 745-794
35. Kovčo, I. (2001) Kazna zatvora – zašto i kuda? *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 8(2), 117-136
36. Kovčo Vukadin, I. (2009) Kriminalitet mlađih punoljetnih osoba u Hrvatskoj: struktura i trendovi. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16(1), 27-60
37. Krstić, Ž. (2003) Zatvorsko duplo dno. *Sociologija*, 44(3), 223-240
38. Kulić, R., Despotović, M. (2005) *Uvod u andragogiju*. Zenica: Dom štampe
- Ledić, J. (2007) *Zašto (ne) volontiramo? Stavovi javnosti o volonterstvu*. Zagreb: AED
39. Lehmann, V., Locke, J. (2007) *Smjernice za knjižnične usluge za zatvorenike*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo
40. Maloić, S., Jandrić, A. (2006) Zatvor kao izbor – paradoksalna istina. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14(2), 79-91
41. Markuš, M. (2010) Socijalna kompetentnost – jedna od ključnih kompetencija. *Napredak*, 151(3), 432-444
42. Marušić, S. (2006) *Upravljanje ljudskim potencijalima*. Zagreb: Adeco
43. Matijević, M. (2011) Andragogija i andragozi u Hrvatskoj 2011. godine. *Andragoški glasnik*, 15(2), 227-237
44. Mejovšek, M. (2002) *Uvod u penološku psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap. Zagreb. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
45. Mijatović, A. (1999) *Osnove suvremene pedagogije*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor
46. Mijočević, I., Rijavec, M. (2006) Optimistični i pesimistični eksplanatorni stil i školski uspjeh u višim razredima osnovne škole. *Odgojne znanosti*, 8(2), 347-360
47. Milutinović, M. (1977) *Penologija*. Beograd: Savremena administracija
48. Moslavac, B. (2011) Mogućnosti obrazovanja odraslih u penološkim ustanovama. *Andragoški glasnik*, 15(2), 238-249

49. Mužić, V. (2004) *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa
- Nikolić, V., Markič, M., Taradi, J. (2013) Utvrđivanje obrazovnih interesa i potreba kao preduvjet kvalitete doktorskih studija zaštite u Hrvatskoj. U Drljača, M. (ur.) *Kvalitetom protiv recesije – zbornik radova*, 43-60
50. Parlamentarna skupština Vijeća Europe (2006) *Preporuka 1741, Socijalna reintegracija zatvorenika*. Zadnja posjeta travanj 2014. <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=10096>
51. Pastuović, N. (1999) *Edukologija. Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*. Zagreb. Znamen
52. Pastuović, N. (2010). Odgoj odraslih. *Andragoški glasnik*, 14(1), 7-20
53. Petričević, D. (2012) *Obrazovanje odraslih*. Zagreb: IPROZ: Visoka škola za sigurnost s pravom javnosti
54. Plavšić, M. (2012) *Usporedba bioloških i socijalnih čimbenika mentalnog zdravlja dviju generaciji starijih osoba*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet
55. Polić, M. (1997) *Čovjek - odgoj – svijet*. Zagreb: Kruzak
56. Pongrac, S. (1990) *Inoviranje obrazovanja odraslih*. Zagreb: Andragoški centar
57. Puljiz, I., Živčić, M. (2009) *Međunarodne organizacije o obrazovanju odraslih 1*. Zagreb: Agencija za obrazovanje odraslih
58. Puljiz, I., Šutalo, I., Živčić, M. (2010) *Međunarodne agencije o obrazovanju odraslih 2*. Zagreb: Agencija za obrazovanje odraslih
59. Rački, G. (1995) Salijentnost uloge rada u osuđenih osoba. *Kriminologija i socijalna integracija*, (3)2, 207-214
60. Rathus, S.A. (2000) *Temelji psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap
61. Research voor Beleid (2010), *Key competences for adult learning professionals, Contribution to the development of a reference framework of key competences for adult learning professionals, Final report*. Zoetermeer: Research voor Beleid
62. Ritzer, G. (1997) *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: Globus
63. Robinson, C.V. (2013) From Bars to Textbooks: Bringing Higher Education Behind Bars. U Plakhotnik, M.S., Nielsen, M. *Proceedings of the 12th Annual South Florida Education Research Conference*, 195-200
64. Senc, S. (1988) *Grčko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb: Naprijed

65. Singer, M., Kovčo-Vukadin, I., Cajner-Mraović, I. (2002) *Kriminologija*. Zagreb. Nakladni zavod Globus: Edukacijsko rehabilitacijski fakultet
66. Suzić, N. (2007) *Primijenjena pedagoška metodologija*. Banja Luka. XBS.
67. Šverko, B., Galić, Z., Maslić Seršić, D. (2005) Nezaposlenost i socijalna isključenost: longitudinalna studija. *Revija za socijalnu politiku*, (13)1, 1-14
68. Šućur, Z., Žakman-Ban, V. (2005) Značajke života i tretmana žena u zatvoru. *Društvena istraživanja*, 14(6), 1055-1079
69. UNESCO (1997) Hamburška deklaracija o učenju odraslih. Zadnja posjeta travanj 2014. <http://www.hzpou.hr/stranice/3/19-100.pdf>
70. UNESCO (2012) *International Standard Classification of Education*. Montreal: UNESCO Institute for Statistics
71. United Nations General Assembly (1955) *Open Institutions: Recommendations adopted by Section II, First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders*
72. Vican, D. (2013) Obrazovna struktura i obrazovne potrebe građana RH – platforma za promjene prakse obrazovanja odraslih. *Andragoški glasnik*, 17(2), 87-99
- Vlada Republike Hrvatske (2013) *Izješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2012. godinu*. Zagreb: Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske
73. *Zakon o obrazovanju odraslih*, NN 17/07, 107/07, 24/10
74. *Zakon o izvršavanju kazne zatvora*, NN 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13
75. Zečirević, E. (2013) Teorije pomaganja u penalnom sustavu. *Andragoški glasnik*, 17(1), 49-64
76. Žiljak, T. (2002) Načelo građanstva i obrazovanje odraslih. *Politička misao*, 39(1), 109-127
77. Žnidar, K., Balen, H., Pilić, A. (2011) Istraživanje interesa i stavova o cjeloživotnom obrazovanju u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na informatičko obrazovanje. *Andragoški glasnik*, 15(2), 354-366

VIII. PRILOZI

Prilog 1. Anketni upitnik

Poštovani,

upitnik pred Vama dio je istraživanja za potrebe diplomskog rada na studiju pedagogije Filozofskog fakulteta u Osijeku. Sudjelovanje u istraživanju je dragovoljno i anonimno. Rezultati će se koristiti isključivo u svrhu izrade diplomskog rada te neće biti nigdje objavljeni.

Hvala Vam na vremenu koje ćete odvojiti za ispunjavanje ovog upitnika!

1. Spol

M Ž

2. Dob (upišite broj godina)

3. Dosadašnje obrazovanje

- a) nezavršena osnovna škola
- b) osnovna škola
- b) srednja stručna sprema
- c) viša ili visoka stručna sprema

4. Jeste li u pritvoru ili služite kaznu zatvora (u slučaju zatvorske kazne, molimo upišite duljinu)

- a) pritvor
- b) zatvor _____

5. Koji ste put u kaznenoj ustanovi (dopišite broj)

6. Zaokružite broj koji odgovara Vašem slaganju sa sljedećim tvrdnjama

(1-Uopće se ne slažem, 2-Ne slažem se, 3-Nemam mišljenje, 4-Slažem se, 5-Slažem se u potpunosti)

U kaznenim ustanovama generalno nedostaje djelatnika odjela tretmana (pedagog, psiholog, socijalni radnik)	1	2	3	4	5
Osobno uviđam potrebu za suradnjom s pedagogom, psihologom i socijalnim radnikom u kaznenoj ustanovi.	1	2	3	4	5
U radu sa djelatnicima odjela tretmana (pedagog, psiholog, socijalni radnik) najbitniji je moj osobni doprinos.	1	2	3	4	5
Rad djelatnika odjela tretmana (pedagog, psiholog, socijalni radnik) prilagođen je meni i mojim potrebama.	1	2	3	4	5
Rad sa djelatnicima odjela tretmana pomaže mi da lakše podnesem kaznu.	1	2	3	4	5
Rad sa djelatnicima odjela tretmana smatram suvišnom obavezom.	1	2	3	4	5
Rad sa djelatnicima odjela tretmana doživljavam kao prisilu.	1	2	3	4	5
Rad sa djelatnicima odjela tretmana smatram korisnim.	1	2	3	4	5
Suradujem sa djelatnicima odjela tretmana koliko god mogu.	1	2	3	4	5

Uspješnost obrazovanja i rada u kaznenoj ustanovi povezani su sa uspješnim radom djelatnika odjela tretmana.	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

7. Koliko bitnim za uspješnu suradnju smatrate sljedeće osobine djelatnika odjela tretmana (pedagog, psiholog, socijalni radnik)? Zaokružite broj (1-Uopće mi nije bitno, 2-Nije mi bitno, 3-Nemam mišljenje, 4-Bitno mi je, 5-Jako mi je bitno)

Stručnost	1	2	3	4	5
Suosjećanje	1	2	3	4	5
Razumijevanje	1	2	3	4	5
Komunikativnost	1	2	3	4	5
Srdačnost	1	2	3	4	5
Otvorenost	1	2	3	4	5
Zainteresiranost	1	2	3	4	5

8. Zaokružite broj koji odgovara Vašem slaganju sa sljedećim tvrdnjama (1-Uopće se ne slažem, 2-Ne slažem se, 3-Nemam mišljenje, 4-Slažem se, 5-Slažem se u potpunosti)

Smatram da je zatvorenicima potrebno osigurati besplatno osnovno školovanje odraslih.	1	2	3	4	5
Smatram da je zatvorenicima potrebno osigurati besplatno srednjoškolsko obrazovanje odraslih.	1	2	3	4	5
Smatram da je zatvorenicima potrebno osigurati besplatne prekvalifikacije.	1	2	3	4	5
Smatram da je zatvorenicima potrebno osigurati besplatno osposobljavanje i usavršavanje.	1	2	3	4	5
Smatram da je zatvorenicima potrebno osigurati besplatno visoko obrazovanje.	1	2	3	4	5

9. Zaokružite broj koji odgovara Vašem slaganju sa sljedećim tvrdnjama (1-Uopće se ne slažem, 2-Ne slažem se, 3-Nemam mišljenje, 4-Slažem se, 5-Slažem se u potpunosti)

Ponuda besplatnih obrazovnih programa u kaznenoj ustanovi je zadovoljavajuća.	1	2	3	4	5
Sudjelovao/la sam u besplatnim obrazovnim programima.	1	2	3	4	5
Sudjelovao/la bih u besplatnim obrazovnim programima.	1	2	3	4	5
Planiram se dodatno obrazovati u kaznenoj ustanovi.	1	2	3	4	5
Trebalo bi proširiti ponudu obrazovnih programa.	1	2	3	4	5
Programi su u skladu sa stvarnim potrebama na tržištu rada.	1	2	3	4	5
Plaćeni rad bi trebao biti omogućen svima u kaznenoj ustanovi.	1	2	3	4	5
Rad i obrazovanje smatram nužnim dijelom života.	1	2	3	4	5
Imam pozitivan stav prema mogućnosti rada u kaznenoj ustanovi.	1	2	3	4	5
Rad smatram korisnijim od obrazovanja.	1	2	3	4	5

10. Zaokružite broj koji odgovara Vašem slaganju sa sljedećim tvrdnjama**(1-Uopće se ne slažem, 2-Ne slažem se, 3-Nemam mišljenje, 4-Slažem se, 5-Slažem se u potpunosti)**

Smatram da se u ustanovi organizira dovoljno aktivnosti slobodnog vremena.	1	2	3	4	5
Slobodne aktivnosti poboljšavaju kvalitetu života u ustanovi.	1	2	3	4	5
Sudjelujem u ponuđenim aktivnostima.	1	2	3	4	5
Potrebno je povećati izbor slobodnih aktivnosti u ustanovi.	1	2	3	4	5
Koristim se zatvorskom knjižnicom.	1	2	3	4	5
Zatvorenici trebaju imati slobodu u organizaciji aktivnosti slobodnog vremena.	1	2	3	4	5
U zatvoru se bavim sportskim aktivnostima.	1	2	3	4	5
Koristim ponuđene kulturne sadržaje.	1	2	3	4	5
Ispunjavam svoje religijske obaveze koliko je to moguće u zatvoru.	1	2	3	4	5
Aktivnosti slobodnog vremena pomažu mi u razvoju osobnosti.	1	2	3	4	5

11. Zaokružite broj koji odgovara Vašem slaganju sa sljedećim tvrdnjama**(1-Uopće se ne slažem, 2-Ne slažem se, 3-Nemam mišljenje, 4-Slažem se, 5-Slažem se u potpunosti)**

Optimističan /na sam u svezi svog budućeg života po izlasku iz kaznene ustanove.	1	2	3	4	5
Smatram da će mi iskustvo rada u zatvoru pomoći nakon izlaska.	1	2	3	4	5
Smatram da će mi iskustvo obrazovanja u zatvoru pomoći nakon izlaska.	1	2	3	4	5
Imam sigurne planove za život nakon ustanove.	1	2	3	4	5
Nakon izlaska, vraćam se u obitelj.	1	2	3	4	5
Mislim da bi rad za vrijeme kazne (izvan ustanove) pomogao u kasnijem životu.	1	2	3	4	5
Smatram da je društveno-korisni rad na slobodi djelotvorniji od zatvorske kazne.	1	2	3	4	5
Rad i obrazovanje u kaznenim ustanovama trebali bi biti obavezni.	1	2	3	4	5
Kvaliteta mog budućeg života ovisi isključivo o mom vlastitom angažmanu.	1	2	3	4	5
Volio bih/voljela nastaviti suradnju sa djelatnicima odjela tretmana (pedagog, psiholog, socijalni radnik) i nakon izlaska iz kaznene ustanove.	1	2	3	4	5

Prilog 2. Kazneni sustav Republike Hrvatske

Hrvatski zatvorski sustav

